

ДИМО БОЖКОВ
ВЕЛИКАНИ НА
ЖИВОТИНСКИЯ СВЯТ

chitanka.info

ПРЕДГОВОР

Огромна е броят на животинските организми, които живеят понастоящем върху нашата планета. Днес на зоолозите са познати около 1,5 милиона видове животни, а колко още са неизвестни, това никой не може точно да каже.

Над 7/10 от повърхността на Земята е покрита от Световния океан, но там живеят само около 150 000 вида животни — т.е. приблизително 1/10 от всички познати видове. Останалите 9/10 са разпространени по сушата и в сладките води. От тях повече от 2/3 са насекоми.

Огромно е разнообразието на животинските видове. Те имат не само най-различно устройство, форма и багри, но и различна големина. Едни от тях са микроскопични, други са по-големи, а има и същински исполини.

Най-едрите животни на нашата планета са някои видове китове. Пръв между тях е синият кит, най-голямото животно, което е съществувало някога на Земята. Сушата и сладките води имат също своите великани, макар че по големина те не могат да се сравняват с китовете.

Някои страни от биологията на най-едрите животни са все още малко познати. Различни изследвания, проведени през последните две-три десетилетия, разкриха нови, понякога даже изненадващи факти, които измениха някои по-раншни наши представи за начина на живот, поведението и взаимоотношенията на различни видове животни. Това се отнася най-вече за някои сухоземни бозайници (предимно африкански видове), но също така и за известни едри морски и сладководни животни.

Повечето от великаните на животинския свят се отличават не само с интересна биология и поведение, но и с голяма сила. Ала независимо от това те се нуждаят все повече от закрила.

Известно е, че в наши дни защитата на природата стана световен проблем. За дивите животни и особено за най-едрите измежду тях

остават все по-малко пригодни за живот места. Освен това продължаващото избиване на много от великаните на животинския свят заплашва реално тези животни с изчезване. За да не стане това, трябва да се вземат ефикасни мерки, които да почиват на научна основа.

Нека не забравяме следното. Днес човечеството върши истински технически чудеса — то строи космически кораби, орбитални станции, свръхзвукови самолети, атомни подводници и още най-различни сложни апарати и машини. Но в наши дни няма институт или лаборатория, който биха могли да създадат по изкуствен начин и най-малката тревичка, та дори голата едноклетъчна амеба! Това, което изчезне окончателно в живата природа, вече не може да се възстанови.

Ето защо защитата на природата е една от най-важните и полезни дейности на човека в наши дни. Нещо повече, тя е една необходимост! И ако настоящата книга освен известни познания, които ще даде на читателя, допринесе да бъдат спечелени нови привърженици и нови дейци за това велико дело, тя ще постигне своята цел.

I. ВЕЛИКАНИ НА ОКЕАНА

ПЪРВЕНЦИТЕ НА ЗЕМНАТА ФАУНА

Може да изглежда странно, но не риби, а бозайници заемат първото място по размери между всички животни в Световния океан. Преди около 50 милиона години техните далечни прадеди — сухоземни хищници — започнали да се приспособяват към живот в морето. Днешните **КИТОВЕ** в много отношения са придобили черти на типични водни обитатели и не случайно учените на древността са ги смятали за риби. Повече или по-малко торпедовидната форма на тяхното тяло, перките, в които са превърнати предните им крайници, опашният и гръбният плавник — това са все „риби черти“ (при все че опашният плавник е хоризонтален, а не отвесен, както при рибите). Успоредно с това обаче китовите са запазили някои от най-характерните белези на бозайниците, по които рязко се отличават от рибите. Те са топлокръвни животни, които отхранват малките си с мляко и дишат атмосферен въздух посредством бял дроб.

Но при различните видове китове формата и устройството на тялото, както и начинът на живот съвсем не са винаги еднакви. Това разнообразие, както и колосалните размери на много представители правят китовите една от най-интересните групи животни.

Пръв между всички тях е *синият кит* (*Balaenoptera musculus*). Цифрите са понякога твърде красноречиви — нека и сега те ни разкажат нещо за огромния морски бозайник.

Тялото на синия кит достига до 33,27 м дължина. Най-едрите екземпляри тежат около 150–160 т, а като изключение и повече. Огромното му сърце тежи 600–700 кг, белият дроб — 1–1,5 т, езикът — около 3–4 т, черният дроб — над 900 кг, бъбрекът — около 0,5 т. Дължината на стомаха е около 3 м, а теглото му — над 400 кг. Червата са дълги около 250 м и тежат над 1,5 т. Като рекорд само от един син кит са били добити 55 т мас. Месото на един син кит с дължина 27,18 м тежало около 56,5 т, а на друг с дължина 27,6 м — 66 т. Като знаем, че месото на морския гигант може да се яде, можем да си представим какви количества храна са добивали само от едно животно.

При все че е бозайник, синият кит прилича на огромна риба. Условиата на живот във водата са оказали своето влияние върху устройството на неговото тяло. То е удължено, торпедовидно, голо, почти без следи от космена покривка. Първата четвърт от тялото се заема от сплесната по форма глава. Зад нея се намират двойка веслообразни гръдни плавници, а далеч назад, по средата на гръбната страна, е разположен малък гръбен плавник. Главният двигателен орган на кита е мощният опашен плавник, който, както и при останалите китове, е хоризонтално разположен.

Синият кит спада към така наречените набраздени китове. По коремната му страна се виждат до 88 надлъжни бразди. Главата и гръбната страна са синкавосиви, а коремната — метално сива. По дължината на тялото, най-вече от двете му страни, има пръснати светли петна.

Синият кит се среща почти във всички открити морета и в океаните на земното кълбо — от Арктика до Антарктика. Днес обаче той е твърде рядък вид. Гигантският бозайник отбягва прибрежната зона и се среща най-вече в открито море. Общо взето, той предпочита студените води и само рядко се среща в тропическите морета. Размножаването и раждането на малките стават винаги в по-топли води — умерени или субтропични.

Синият кит може да извършва далечни сезонни миграции. Така например сините китове, които се срещат през лятото предимно в Антарктика, през зимата се отправят на север и се появяват във водите край западните и южните брегове на Африка и в Индийския океан до о-в Мадагаскар. Такива китове са забелязани и край бреговете на Австралия и Южна Америка. Изобщо синият кит зимува в по-топли води. Пътищата, по които се придвижват китовете при своите миграции, все още не са точно установени.

Едва през 1924 г. са били предприети първите опити да се маркират китовете и по този начин да се изяснят редица въпроси от тяхната биология. Тези опити са били направени във водите на Исландия и Фарьорските о-ви от норвежкия професор Хиорт и английския професор Харди на норвежкия кораб „Михаил Саро“.

С пушка срещу набелязания кит била изстрелвана специална метална марка с форма на копче за яка на риза, която на острия си край имала три зъбеца. Самата марка била направена от желязо и покрита

със сребро. Тя се прикрепвала към дървена дръжка, за която било завързано въже. Изстрелваната марка се забивала в повърхностния пласт мазнина на кита, а дръжката се прибирала обратно на кораба с помощта на въжето. Марката имала 6,35 см дължина, а дискът ѝ достигал 4,45 см в диаметър.

Този начин на маркиране обаче се оказал несполучлив. Отникъде не било получено известие, че е намерена такава марка. Причината скоро се изяснила. Оказало се, че мазнината в повърхностния пласт под кожата на кита започвала бързо да загнява, когато в нея попадне някакво чуждо тяло, и поради това китове скоро се избавяли от забитата марка.

Ето защо от 1932 г. започнали да използват друг тип марка. Тя имала форма на молив и била правена отначало от алуминий, а покъсно от неръждаема стомана. Нейната дължина била около 25 см, а диаметърът ѝ — 1,5 см. Тази марка се изстрелвала срещу кита от разстояние 75–100 м, пробивала кожата и слоя мазнина на кита, оставайки в мускулатурата му, без обаче да му причинява някаква особена вреда. След време, когато китът бивал убит и разсечен, по надписа се установявало от кого бил маркиран китът и на кого трябва да се съобщи за намирането ѝ.

През периода 1931–1938 г. в Антарктика са били маркирани 668 сини кита. До 1952 г. са били получени обаче само 47 марки, тоест едва 7%. Получените досега данни показват, че сините китове се връщат периодично в едни и същи, богати на храна области на антарктичните морета и след завръщането си в тези води бавно се придвижват от един район в друг. Има данни, според които антарктичните сини китове след достигане на полова зрелост мигрират през зимата на север за размножение, а през лятото се завръщат на юг за изхранване в така наречените „хранителни полета“.

Колкото и странно да е на пръв поглед, първенецът между гигантите на морската фауна се храни само с дребни безгръбначни животни — рачета и мекотели, — които поглъща в огромни количества всред морската вода. Грамадната уста на синия кит е специално приспособена за хранене с дребни животни. Тя представлява своеобразен цедилен апарат. Както и останалите беззъби китове, синият кит няма зъби. От двете половини на разширената горна челюст се спускат вертикално надолу към долната челюст над 700

тристранни рогови плочи, наречени балени. Дължината на балените достига до 90 см. От вътрешната страна към долния им край има множество четинки, които образуват нещо като сито между отделните балени. Тези четинки са твърди, еластични и по-дебели от конски косъм. Когато търси своята храна, синият кит се гмурка под повърхността на водата, като може да достигне до 70–80 м дълбочина. Когато плува, той отваря устата си и поема в нея вода, която съдържа огромно количество дребни морски рачета или мекотели. При това езикът му е отпуснат надолу в устната кухина. Като затвори устата си, китът повдига езика си и изтиква водата през междините между балените. Дребните морски организми се задържат от четинките, а водата изтича навън. С помощта на езика китът пресова масата дребни животни в устата си и ги изтиква в глътката. Така, отваряйки периодично уста и прецеждайки морската вода със съдържащите се в нея животни, китът се храни. Дребните рачета, които са любима храна на сините китове, се срещат понякога в такива количества, че образуват в морето „петна“, дълги няколко мили. Стомахът на сините китове често е пълен с такива рачета и тогава съдържа до 1 200 л от тях. В стомаха на един син кит в Антарктика са преброени около 1,5 милиона 5–6,5 см дълги рачета, които са тежали почти 2 тона.

Синият кит подобно на рибите намира храната си във водата, но, както и всички останали китове, той е запазил начина на дишане на своите прадеди — сухоземни бозайници. Периодично китът вдишва и издишва атмосферен въздух. Двете му ноздри се намират най-отгоре на главата — на тази част, която при изплуване се подава първа на повърхността. Дихателният канал е отделен напълно от устната кухина и водата, която китът поема при хранене, не може да проникне в него.

Когато се храни, синият кит прекарва дълго под морската повърхност, понякога над половин час. След това той изплува на повърхността да диша. Обикновено малко преди да се покаже горната част на главата му на повърхността на морето, двете ноздри се отварят и мощният бял дроб изхвърля въздуха. Този въздух увлича слоя вода, който се намира над и около ноздрите, и така се образува фонтан, достигащ до 15 м височина. Издишваният въздух излиза със силно свистене, което може да се чуе при тихо време на повече от километър. Той има неприятна миризма. След като издиша, китът поема пресен въздух и отново се гмурка за кратко време под повърхността. След

малко той отново се появява на нея, като пак изхвърля фонтан, отново поема въздух, пак се потопява, повтаряйки това няколко пъти. Накрая поема дълбоко въздух и отново се гмурка за продължително време под водата, за да търси храна.

При всяко издишване се образува фонтан, дори при китовете в умерените, субтропическите и тропическите води. Първият фонтан е винаги най-моцнен и най-висок. Интервалите между фонтаните при синия кит траят най-често 15–20 секунди. Китът прекарва средно около три-четири минути близо до повърхността и през това време изхвърля от 10 до 20 фонтана. Разбира се, това става при спокоен, непреследван кит. Когато е подплашен или ранен, морският великан само за кратко време се показва на повърхността и бърза отново да се гмурне дълбоко под водата. Тежко раненият в белия дроб кит изхвърля червено обаян фонтан — „кървав флаг“ според терминологията на китоловците.

Когато не е преследван, синият кит плува някак величествено, с бавни движения. Уплашен, той може да развие голяма скорост — 33–40 км в час. При хранене плува значително по-бавно — 11–15 км в час.

Както и останалите китове, синият кит няма обоняние. Слабо е развит и вкусовият му усет. Подобно на другите свои събратя той вижда сравнително слабо. Очите му са малки, разположени от двете страни на главата. В тяхната ретина липсват така наречените колбички, от което зоолозите заключават, че синият кит, както и останалите китове, не различава цветовете. Най-добре развитото сетиво при китовете е слухът. Под влияние на водния живот у синия кит е изчезнало напълно външното ухо. Вътрешното ухо обаче е твърде сложно устроено и силно чувствително както към звуци, така и към ултразвуци, които се предават във водата много по-силно, отколкото във въздуха.

Синият кит, както и другите видове китове могат да издават различни звуци, които играят ролята на определени сигнали в тяхната биология.

Спят ли китовете? Ето един интересен въпрос, на който днес учените отговарят положително. Съветският зоолог, специалистът по китовете Б. А. Зенкович, пише в своята книга „Вокруг света за китами“, че неведнъж е наблюдавал спящи китове на повърхността на морето — както денем, така и през белите полярни нощи. Такъв спящ

кит лежи неподвижно на повърхността и изпуска от време на време малки фонтани.

Синият кит се среща най-често на двойки, но понякога в морето се срещат и единични екземпляри или по три животни заедно. Повече от три сини кита се срещат рядко, тъй като този вид за разлика от другите си събратя не образува големи стада. Женските сини китове са по-едри от мъжките. Половата зрелост настъпва обикновено на 4-ата до 5-ата година, като до това време женският син кит е достигнал около 23 м дължина.

Женските сини китове раждат обикновено на две години по едно малко. В убити женски са намирани обаче и по два зародиша и съвсем рядко три. Като изключение в един случай са установени 5, а в друг — дори 7 зародиша. Бременността при синия кит трае 11–12 месеца. Новороденото синьо китче е дълго само... 6–9 м. Най-често дължината му е 7–8 м, а теглото — около 2 т. Майката отхранва малкото с мляко, което е извънредно хранително. То съдържа 34–50% мазнини, докато кравето мляко съдържа само 3,7% мазнини.

Малкото китче има твърди устни и не може да суче. При хранене то залавя едно от двете сукални зърна на майката с предния край на челюстите си и езика. Млякото се впръсква направо в устата на китчето чрез свиване на специални кожни мускули. Малкото синьо китче се храни с мляко около 7 месеца. За това време то нараства докъм 16 м дължина и достига около 20 т тегло. През тези 7 месеца теглото му се увеличава средно на ден с около 90–100 кг.

Женският син кит не е много привързан към своето малко. Той го изоставя в случай на опасност, докато при други видове женската защитава свирепо своето китче и дори загива понякога заради него.

Най-често сините китове не обръщат видимо внимание на плавателните съдове, но понякога сини китове плуват след някой кораб по-дълго или по-късо време. Един от най-интересните случаи на такова следване е този, описан от капитан Ч. Скамон.

В началото на ноември 1850 г. платноходът „Плимут“ срещнал в Тихия океан близо да Калифорния група сини китове. Един от тях с дължина около 25 м се отделил от останалите и започнал да следва кораба. Екипажът се боял, че огромното животно може нарочно или случайно да повреди платнохода, ако се блъсне в него, и затова се стараел да прогони кита. Отначало хората от екипажа пуснали мръсна,

воняща вода от трюма на кораба, но морският исполин продължил спокойно да плува зад кораба. Тогава започнали да замерват кита с бутилки и различни други предмети, тъй като той бил съвсем наблизно и неговите фонтани попадали в илюминаторите на каютите, което не било особено приятно поради неприятната миризма на издишвания от кита въздух. Но и това не помогнало. Най-после започнали да стрелят в него с пистолети. Няколко съмнение, че няколко пъти го улучили, тъй като китът бил много близо, но той не реагирал на такава дреболия и продължил спокойно да плува до кораба. Понякога само отплувал за малко встрани или се гмуркал под платнохода, но скоро пак заемал обичайното си място — редом с кораба.

Времето било променливо през този сезон на годината — ту духал силен вятър и корабът бързо порел водата, ту вятърът затихвал и той едва се движел. Застигнали го и бури, но и това не повлияло на кита. Той останал „верен“ на платнохода и плувал ту редом с него, ту на известно разстояние. С течение на времето екипажът и пътниците така свикнали с кита, че престанали да се боят от него и започнали да го считат за свой приятел, който разнообразява пътуването им в сред океана.

Към края на ноември „Плимут“ срещнал по пътя си друг кораб. Когато двата кораба се приближили един към друг, китът напуснал „Плимут“ и започнал да следва другия кораб, но скоро пак се върнал и, както преди, вярно го следвал. Едва когато „Плимут“ наближил брега и започнал да плава в плитки води, китът го напуснал, след като го следвал цели 24 дни.

До неотдавна синият кит бе много важен обект на съвременния китолов. По броя на убитите годишно китове той бе на второ място след така наречения финвал — втория по големина кит — но по количество на получена продукция заемаше първо място. Сравнително доскоро морският великан се биеше на много места, но главният район на китолова си оставаше Антарктика, където се убиваха годишно с хиляди екземпляри (около 93% от всички сини китове). През периода 1909/1947 г. са били убити общо 298992 сини кита.

Синият кит е най-мощният измежду своите събратя. Ловът на този гигант е станал възможен едва след изнамирането и усъвършенствването на харпунното оръдие и при използването на по-бързи кораби. Някогашните китоловци трудно можели да се справят

със синия кит, още повече, че след смъртта си той, както и повечето други набраздени китове, потъва. В по-ново време след убиването на синия кит китоловците вкарват в тялото му сгъстен въздух, което способствува огромният труп да се задържи на повърхността.

Някога са ходели на лов за беззъби китове само заради балените и за китовата мас. Днес целият труп се използва, включително и костите. Разсичането и обработването на китовете сега обикновено стават на големи, специално обзаведени кораби-бази. Те представляват огромни плаващи заводи за преработване на китови трупове. Самото убиване на китовете става от малки кораби — „китоловци“, които довличат плячката си до кораба-база или до китоловна база, намираща се на брега.

От китовото тяло се извличат най-различни ценни продукти. Средно от един син кит напр. се добива около 20 т мазнина, от която се получава маргарин, глицерин, различни смазочни масла и пр. От роговите плочи в устата на китовете се изработват различни предмети: четки, изкуствени щраусови пера, пружини, чанти, украшения. Месото се използва за приготвяне на консерви, а също така за получаване на месно брашно. От вътрешностите особено ценен е черният дроб, който е много богат на витамин А. Костите се натрошават, извлича се мазнината, след което от тях се прави костно брашно. Използват се и останалите части на китовия труп.

Измежду всички китове синият е най-ценната плячка за китоловците. Искане се обаче голяма смелост и ловкост за неговия лов, тъй като ранен, той става твърде опасен. Поради това някои стрелци-харпунери избягват да имат работа с него.

Избиването на китовете става днес с харпуни, които се изстрелват от малко оръдие, поставено на носа на кораба-китоловец. Харпунът е вид копие, изработено от специална стомана. Дължината му е около един и половина метра, а теглото — към 65 кг. На края на харпуна е завинтена 9-килограмова чугунена граната, чието предназначение е да експлодира в тялото на кита и да му нанесе по възможност по-голямо поражение. За харпуна се прикрепва въже, свързано с друго, много здраво и дълго въже, което може да се прибира и отпуска от палубата на кораба с помощта на голяма макара.

Понякога само един харпун е достатъчен да убие преследвания кит, но ако морският великан не бъде улучен на подходящо място, то

два и дори повече харпуни не могат да го убият.

Б. А. Зенкович описва следния интересен случай.

Малък китоловен кораб с опитен стрелец-харпунер бил на лов около бреговете на Япония. Изведнъж били забелязани в морето два сини кита. Веднага китоловците прекратили лова на другите китове и се отправили към тях. След сравнително недълго преследване успели да забият харпун в един от двата сини кита. Раната обаче не била смъртоносна и китът започнал да влачи китоловното корабче на буксир като някаква тапа. Въпреки всички усилия китоловците не могли да се доближат отново до кита на изстрелно разстояние и да забият в него втори харпун. Машините на корабчето работели на пълен заден ход, но въпреки това китът го влачел със скорост 8 възела.

Цели 26 безсънни часа прекарал в това състояние екипажът на кораба, преди харпунерът да забие втори харпун в тялото на кита. Този успех обаче едва не станал причина за гибелта на малкия кораб. След получаването на втората тежка рана китът така стремително се гмурнал под водата, че кърмата на кораба се оказала под повърхността на водата и кабините били залети от вълните. Корабчето било спасено само благодарение на съобразителността и хладнокръвието на един моряк, който бързо пресякъл с брадва въжетото, свързано с втория харпун. Това въже било закрепено към задната част на плавателния съд. Машинното отделение на корабчето не било залято от водата и това дало възможност на „китоловеца“ да продължи да се съпротивява на усилията на огромния морски бозайник. Макар че бил два пъти ранен, при това втория път в белия дроб, китът влачил още 4 часа корабчето след себе си и едва тогава започнал да отслабва. Едва с трети харпун успели да го убият.

Друг случай, станал край бреговете на Норвегия, също ясно говори за силата и издръжливостта на синия кит.

От китоловното корабче изстреляли харпун срещу едър син кит. Животното било улучено под единия гръден плавник. Гранатата, закрепена към харпуна, експлодирала, но не могла да убие морския гигант. Раненият кит започнал бързо да се отдалечава, като повлякъл корабчето след себе си. Четири часа той го теглил напред, въпреки че машината му работела на заден ход. На помощ на първото корабче се притекло второ, от което също така изстреляли срещу кита харпун. И сега обаче могъщото животно не било убито. Въпреки раните си китът

бил все още толкова силен, че влачил цели два часа и двете корабчета след себе си, макар че машините им работели с пълна сила на заден ход.

Понякога, за да се спасят от гибел, китоловците са принудени да отрежат въжето, което свързва ранения кит с кораба, макар че по този начин те изгубват ценната плячка.

Усъвършенствуването на китоловните кораби и оръдията за лов, както и хищното, безконтролно избиване на китовите в течение на много дълъг период са довели до чувствително намаляване на тези ценни животни в океаните и моретата. Някои видове китове са застрашени от изчезване, други са станали по-редки. Така например в северното полукълбо преди 50–60 години сини китове са се срещали много по-често, отколкото през последните десетилетия.

Твърде отдавна се чувствуваше нужда от известно регулиране на световния китолов и от охрана на исполинските морски бозайници. За целта бе създаден специален международен комитет, в който от 1946 г. участвуват и представители на Съветския съюз. Този комитет досега е издал редица разпоредби и правила за ловуване на китове в Световния океан. Забранено е избиването на редица редки или застрашени от изчезване видове. Под особена закрила са всички кърмещи женски китове и техните малки. За всеки позволен за биене вид кит е определен размер, под който той не може да бъде обект на лов. Взети са мерки за охрана на местата, където китовите се размножават, ограничен е сезонът, през който се разрешава да бъдат убивани някои китове. Китоловците са длъжни да използват максимално труповите на убитите морски бозайници. Има определени зони (резервати), където убиването на китовите е забранено. Определен е и годишният брой на екземплярите от отделните видове китове, които могат да бъдат убивани от китоловците. Харпунер, който убие забранен вид или екземпляр, не получава възнаграждение, а според съветските закони за убиване на някои редки китове или на кърмещи женски и техните малки харпунерът се привлича към съдебна отговорност.

Изброените по-горе мерки са крайно необходими, тъй като китовите бавно се размножават, а освен това и продължителността на техния живот не е особено голяма. Синият кит според съвременни схващания живее около 30–40 години, а финвалът докъм 50. Обаче въпреки взетите мерки броят на китовите, особено от някои видове, все

повече намалява. Много ясно се почувствува това през последните десетилетия. Сериозно е заплашен от изчезване и първенецът на земната фауна — синият кит. Статистиките от последните тридесетина години ясно показват това.

Докато през китоловния сезон на 1951–1952 г. са били убити почти 10 хиляди сини кита, през сезона на 1962–1963 г. броят на убитите сини китове е само 1000, а в статистиките за 1964–1965 г. синият кит изобщо не фигурира.

Всичко това накара международния комитет да вземе нови, още по-енергични мерки за спасяване от окончателно изчезване на най-едрото животно на нашата планета. От 1966 г. избиването на синия кит е изобщо забранено.

Днес в Световния океан според известни данни има не повече от 13 000 сини кита.

Силно е намалял не само синият кит, но и другите негови събратя. През 1964–1965 г. вече само три страни участваха в китолова, но и те не можаха да убият разрешеното им количество китове. Разтревожен от все по-застрашителното намаляване на броя на китовете в Световния океан, Международният комитет по китолова прие на 23 юли 1982 г. решение да се прекрати ловът на всички видове китове от 1985 до 1990 г.

Трябва да се надяваме, че добрите намерения, съгласувани със събраните с толкова труд и усилия научни данни, ще дадат резултат и съвременният културен човек няма да допусне да бъдат окончателно унищожени към края на ХХ в. най-едрите животни на Земята.

Вторият по големина кит на нашата планета е *финвалът* (*Balaenoptera physalis*). Той достига обикновено до 25–26 м дължина, но веднъж е бил убит екземпляр, дълъг 27,3 м. Женският финвал става по-едър от мъжкия.

Финвалът е разпространен във всички океани и както синият кит, е космополит. В най-голямо количество се среща в антарктичните морета, и то през лятното полугодие. В северното полукълбо е значително по-рядък. Финвалът достига до ледените полета и в двете полукълба, но се държи по-далеч от екватора. През зимата той не се спуска обикновено южно от 30° северна ширина и северно от 20–25° южна ширина. Антарктичните екземпляри финвали са по-едри от арктичните.

Измежду всички набраздени китове финвалът има най-стройно тяло. Както и при синия кит, по коремната му страна има множество надлъжни бразди. Относно биологичното значение на тези бразди по коремната страна на набраздените китове са изказани различни мнения.

Според някои учени браздите играят роля при терморегулацията на китовете — увеличавайки или намалявайки посредством тях повърхността на тялото си, животното може да регулира отделяната топлина. Други мислят, че благодарение на браздите обемът на белия дроб може да се увеличава чувствително при вдишване и това помага на кита да поеме по-голямо количество въздух преди гмуркането си под водата. Трети, изхождайки от обстоятелството, че тези бразди се срещат при най-бързите китове, считат, че браздите по корема придават известна устойчивост на тялото при бързо плуване. Има и различни други мнения, но видни специалисти по китовете считат, че никое от направените предположения не може да се смята за достатъчно убедително.

Гръбната страна на тялото на финвала е тъмносива до черносива, страните са по-светли, а коремната страна — бяла. От всички останали свои събратя финвалът се различава още по това, че главата му има асиметрична окраска — долната челюст и гърлото откъм лявата страна са винаги по-тъмно оцветени, докато дясната страна е по-светла. Този признак се наблюдава при всички финвали независимо от възрастта и пола на животното. Според някои зоолози тази особеност в окраската се обяснява със следното обстоятелство: финвалът плува, като е леко наклонен надясно, ето защо лявата страна на главата е изложена повече на слънчевата светлина, поради което отдолу на нея се появява по-тъмна, защитна окраска.

Финвалът живее обикновено на стада. В Антарктика понякога се срещат стада от стотици, а в миналото дори от хиляди екземпляри. В периода на размножаването обаче мъжкият и женският образуват двойка, която дълго време остава заедно.

Както и останалите набраздени китове, финвалът извършва далечни странствувания. Неговите миграции, които понякога са на хиляди мили разстояние, се обуславят главно от наличието или липсата на храна в различни места на Световния океан. Някои миграции обаче са свързани несъмнено с размножаването. Точните

райони, където се размножават финвалите, още не са установени, но редица данни подсказват, че те лежат главно в относително по-топли морета.

Храната на финвала се мени в зависимост от мястото и сезона. Този кит се храни с някои планктонни рачета, с различни риби, а понякога и с главоноги мекотели. Общо взето, храната му в северното полукълбо е по-разнообразна, отколкото тази в южното. В антарктичните морета финвалът се храни почти изключително с едно планктонно раче (*Euphausia superba*), което достига до 5–6 сантиметра дължина, но на някои места се среща в огромни количества.

При хранене финвалът обикновено плува настрани с отворена уста. Обаче понякога, особено когато се храни със стадни риби, той бързо се завърта около надлъжната ос на тялото си.

Според известни данни през време на хранене финвалите са полеснодостъпни за китоловците, тъй като не само че се намират близо до повърхността, но и реагират по-слабо на преследване.

Живо описание на лов на финвали ни дава Б. А. Зенкович, и то от времето, когато се е зараждал модерният съветски китолов и първите съветски кадри са се учили още от своите по-опитни колеги — прославените норвежки китоловци.

„... Събуждам се от рязък вик: «Кит откъм десния борд...» Затраква колелото на щурвала, корабчето се накланя и се чува шуртенето на оттичащата се от палубата вода. Разсъмва се. Лежа на тесния диван в капитанската каюта на китоловното корабче «Трудфронт». Пьотър Андреевич го няма, навярно вече е готов.

Бързо обувам ботушите (спях облечен), вземам мушамата и фуражката и излизам на площадката пред капитанската каюта. Разкъсаната на парцали мъгла се вдига над гладкия океан. Още не съм свикнал с китоловното корабче, едва вчера вечерта се преселих на «Трудфронт», желяейки да изпитам всички усещания при лова на китове. Отдавна, още през време на околосветското плаване, ние се уговорихме с капитан Зарва заедно да изучим навиците на китовете и всички правила на тяхното ловуване — и ето, настъпи времето да се заемем с тази работа на далекоизточните китови пасища.

— Малка скорост! — се чува команда из «врановото гнездо».

— Малка скорост! — се чува заглушеният глас на капитан Зарва в разговорната тръба, съединяваща капитанския мостик с машинното

отделение. По стръмната желязна стълбичка се изкачвам на капитанското мостче и упреквам Пьотър Андреевич, че не ме е събудил по-рано.

— Но нали зная, че ти ще се разбудиш веднага щом чуеш нашите викове — отвърща Зарва, — та и ние самите се изкачихме едва преди десетина минути. А сега няма още четири часа.

На «Трудфронт» стават твърде рано. Още е тъмно, а харпунерът Карлсен с чашка кафе в ръка, още необлечен в своя работен костюм, се появява на палубата, отива към спасителната лодка и със старчески, но зорки очи се вглежда в морето. Той е на 65 години, от тях 35 е ходил на лов за китове като харпунер. Май че няма ъгълче на Земята, където Карлсен да не е бил през своя дълъг морски живот. Петдесет години той бразди морето, но не мисли да се оттегли още да почива. Езикът му — това е смес от диалекти на цял свят; сега в него се преплитат и руски думи.

Сега той стои до китоловното оръдие и гледа нагоре, където в наблюдателната бѣчва стои неговият помощник, боцман Хауген. Той е норвежец, щурман по образование. В Норвегия обаче броят на харпунерите е ограничен и на младия, дори способен щурман не му се удава скоро да се издигне до харпунер. Харпунерите ревниво пазят своя занаят. Това е своеобразен цех със свои порядки и понятия. Старите харпунери не отстъпват така лесно своите места на младежите и ето Хауген, познаващ прекрасно китоловното дело на теория и практика, вече редица години плава на длъжност боцман — помощник на харпунера. Към китоловното оръдие го допускат само като боцман — той може да го зарежда и чисти и толкова...

Моите мисли бяха прекъснати от вика на Войтухов, боцмана на нашето корабче: «Кит право пред носа!»

Отпред се появява мощен фонтан, след няколко секунди още един и така с интервали — шест фонтана. Всеки път при появяването на фонтана се вижда част от гърба и от главата на кита. При шестото издишване на кита се показва целият гръб с малкия гръбен плавник и Карлсен се отдалечава от китоловното оръдие. Не успяхме да се доближим на изстрелно разстояние, а се оказа, че когато финвалът (а това е финвал, или селдов кит) покаже плавника и част от опашното стъбло, това значи — той ще се потопи под вода за известно време. Засичам по часовник времето на последния фонтан и на гмуркането,

пускам секундомера и чакам следващото появяване на кита. Карлсен нещо говори, приближавам се и чувам: «Защо един?» Действително финвалите обикновено са на групи от по 2–3–5 и повече заедно, а тук е единичен екземпляр. — «Кит отзад... дясно на борд, пълна пара!» — раздават се едновременно командите на харпунера и на капитана. Китоловното корабче извършва рязко движение, остро, буквално «на пета» се завърта и лети в обратна посока.

— Три кита пред носа! — се чува от бъчвата, но и ние самите вече ясно виждаме три фонтана на около половин миля разстояние. Китоловното корабче плава със скорост 13,5–14 мили в час, а финвалът остава на повърхността до две минути, затова не трябва да се губи нито секунда... Закъсняхме, китовете успяха да се гмурнат, преди да доближим до тях на изстрелно разстояние. Обаче Хауген и Карлсен са спокойни. Те са свикнали със случайностите на лова, всичко върви нормално и няма защо да се вълнува човек. Ползувайки се от промеждутъка, аз записвам своите първи наблюдения в бележника си: «Височината на първия фонтан при появата на финвала на повърхността след дълго стоене под водата е около 8 м, а продължителността му е 3–4 секунди. Следващите промеждутъчни фонтани са по-малки на височина и по-краткотрайни. Финвалът изпуска до шест фонтана в промеждутъци от 10–16 секунди. На повърхността той се намира около две минути. Изпускателните промеждутъчните фонтани, китът плува на 2–10 м под повърхността. Гмуркайки се за по-къс или по-дълъг период под водата, финвалът показва главата си, гърба с гръбната си перка и част от опашното стъбло.»

Докато записвам, са минали около пет минути. Хоризонтът е чист, станало е вече съвсем светло, но времето е мрачно... Но ето, отново вик от капитанското мостче: «Китове право пред носа!»

Отново бърза команда от харпунера — «С пълна пара напред» — и само бумтенето на машината и шумът от разсичаната вода говорят за максималната скорост. Водата е прозрачна и от «врановото гнездо» се вижда на голяма дълбочина. Аз и Хауген се вираме в изумрудената дълбочина и дебнем появата на китовете. Обаче през време на лова се наблюдава от всички издаващи се точки на корабчето: от капитанското мостче, от бака^[1], от ботдека^[2] и току някой се провикне, че е забелязал китове. Така става и сега...

Шест часа продължава преследването на китовете. Те се въртят в кръг с радиус не повече от три мили, но ние не можем да се доближим на разстояние на точен изстрел, а Карлсен не иска да рискува. Далекобойността на убиващия изстрел от китоловното оръдие е 120 м, но на такова голямо разстояние мъчно се улучва, при все че целта е достатъчно голяма: та нали финвалите са не по-малко от 18 м дълги, а «ширината» или «височината» им — кажете, както ви е угодно — е не по-малка от 3 м. Обаче точността на попадението на харпунното оръдие е също относителна и затова не бива да се рискува.

Ние преследвахме китовете дотогава, докато «тройката» не изплува буквално до нашия борд. Светкавично завъртане на оръдието и по-бързо, отколкото разказвам прозвучава изстрел — харпунът се забива в жълтеникавия гръб на един от китовете, при което ясно се вижда как кожата се разцепва на лъчи по гърба и отстрани. Финвалът не успява да се гмурне и вече отеква по-глух звук по водата — гранатата се е взривила в тялото на кита. Конвулсивно дръпване... и китът изчезва. С шум пробягва въжетото по ролките, но изстрелът е гибелен, тъй като харпунът е попаднал в смъртоносно място...”

Финвалът е един от бързо плаващите китове. Той може да развие скорост над 25 км в час. Гмурка се обикновено докъм 100–200 м дълбочина, като само при раняване може да се потопи още по-надълбоко (напр. в един случай е измерена дълбочина 335 м). Под вода той може да остане до 20–30 минути.

Интересно е да се отбележи, че финвалът-майка и нейното малко изплуват като правило едновременно на повърхността. Освен това и фонтаните, които те изхвърлят, са еднакви по брой и се появяват почти едновременно. Естествено фонтаните на малкия финвал са по-ниски и по-краткотрайни, отколкото тези на майката.

Половата зрелост при финвала настъпва в 4–6-годишна възраст, когато той достигне 18–19 м дължина. Женската ражда обикновено едно, само в много редки случаи две малки. Това става вероятно един път в годината или на три години два пъти. След 2–3 раждания женският финвал известно време не ражда. Новороденото малко е дълго около 6,5 м. То бива отхранвано с мляко в продължение на около 6 месеца, като достига 10–12 м.

Напоследък в Световния океан наред с другите видове китове са намалели значително и финвалите. Според известния изследовател на

моретата Жак-Ив Кусто и неговия сътрудник Филип Диоле в Атлантическия океан през 1955 г. са живеели около 110 000 финвала, а през 1973 г. те са наброявали вече не повече от 30 000.

За голямото намаляване на китовете допринасят най-вече съвременните методи на китолов.

През последните три десетилетия в много случаи за откриване и проследяване на китовите стада се използват самолети и хеликоптери. Освен това употребяват се различни ехолоти, както и някои специални електронни ултразвукови прибори, чрез които китовете се подплашват под водата с цел по-бързо да се изморят. В наши дни в някои случаи убиването на китовете става посредством силен електрически ток, като харпунът и въжето, за което той е завързан, са специално приспособени за това.

Днес в убития кит, който се оставя на място, за да не пречи при по-нататъшния лов на китоловното корабче, не се забива просто висок прът с флаг, както преди години, а за трупа се прикрепват малък радиопредавател, специални отражатели за радиолокатори, а нощно време и електрическо фенерче, закрепено на върха на 6-метров бамбуков прът. Всичко това осигурява намирането на оставения убит кит както при буря, така и нощем и при мъгла.

На трето място по големина между китовете идва т.нар. *сейвал* (*Balaenoptera borealis*), който спада също така към набраздените китове. Възрастните екземпляри от този вид не надминават най-често 18 м дължина и само като изключение са убивани сейвали с 21 м дължина.

Стройното тяло на този кит отгоре и отстрани е тъмносиво или почти черно, с неравномерно пръснати едри, светли петна. Коремът му е светлосив или бял с тъмни петна, понякога дори синьорозов.

Сейвалът е разпространен в моретата на двете полукълба. В Антарктика, както и в други райони за разлика от синия кит и финвала този кит често се среща близо до бреговете, а не в открито море. Сейвалът е по-топлолюбив и затова не се доближава много към района на северния полюс и към бреговете на Антарктида и обикновено избягва ледовете.

Подобно на други китове и сейвалът извършва сезонни миграции, но не така редовно. Най-често се среща поединично или на

двойки, но понякога в райони, богати на храна, се струпват по 50 и повече екземпляри.

Сейвалът се храни с планктонни рачета, стадни риби и главоноги мекотели. В Антарктика неговата главна храна е рачето *Euphausia superba*.

Този кит не се потапя дълбоко под водата и движението му може да се проследи по тънката, но почти непрекъсната струя от мехурчета, издигащи се към повърхността, както и по особеното вихрово движение на водната повърхност, предизвикано от движението на опашния му плавник. Сейвалът плува по-бързо от останалите набраздени китове (докъм 40–50 км/час).

При издишване този кит изпуска в течение на 1,5–2 минути 3–5 фонтана, при което първият, най-високият, достига 3–5 м.

Половата зрелост при сейвала настъпва на възраст 5–7 години — при дължина на женските около 14–15 м, а на мъжките — към 13–14 м. Размножаването става в топли или тропични води. Бременността трае около 12 месеца. Новороденото е дълго около 4,5 м. Храненето му с мляко трае около 5–6 месеца и за това време то достига 8–9 м дължина.

Според някои сведения от последните години сейвалът днес е основният обект на китолова. Месото му се слави с високи вкусови качества и наподобява донякъде по вкус говеждото. То се консумира както в прясно състояние, така и консервирано.

Синият кит, финвалът и сейвалът спадат към беззъбите китове, които вместо зъби имат балени.

Някои китове обаче имат добре развити зъби. Те образуват групата на зъбатите китове. Най-едър и най-важен от практическо гледище измежду тях е безспорно *кашалотът* (*Physeter catodon*).

Около една трета от тялото на този хищен кит се заема от огромната, тъпо отсечена отпред глава. На долната челюст кашалотът има до 57 конични зъба, посредством които улавя плячката си. Отделният зъб може да достигне 20 см височина и около 9 см в диаметър. Горната челюст на кашалота е лишена от зъби. В главата му има две съединени помежду си празнини, които са изпълнени с така наречения спермацет — светла масловидна течност, която се втвърдява на въздуха. Главата на едрите кашалоти съдържа над 5 т спермацет. Какво е предназначението на тази течност в организма на кашалота, не

е точно установено. Някога от спермацета са изготвяли много хубави свещи и заради това кашалотът е бил безогледно избиван през целия XVIII и първата половина на XIX в. Въвеждането обаче на по-евтини материали от спермацета в свещоливната промишленост спасило кашалота от окончателното му изстребване. Към средата на миналото столетие почти престанали да убиват кашалоти и едва в началото на XX в. подновили усиленото им преследване.

Кашалотът е по-дребен от синия кит. Най-едрите мъжки екземпляри достигат докъм 20 м дължина и над 50 т тегло. Женските са по-дребни. Максималната им дължина е около 15 м. Тялото на кашалота е повече или по-малко еднообразно оцветено — от сивокафяво до черно, като коремната страна е по-светла. Понякога се срещат и бели кашалоти — албиноси. Те имат сивкавобяла гръбна и млечнобяла коремна страна.

Кашалотът живее на стада. Понякога един едър мъжки има „харем“ от 10 до 40 женски. Друг път стадото се състои само от женски и малки. Мъжки кашалоти се срещат често и поединично. Понякога са забелязвани и огромни стада. Така например през 1912–1913 г. във водите около Патагония е било срещано стадо, състоящо се от около 3–4 хиляди глави, като в него са участвували както мъжки, така и женски и млади животни.

Кашалотът е разпространен във всички океани по земното кълбо. Женските и малките се срещат предимно в тропичните и субтропичните води, но мъжките навлизат често и в умерените и студените морета. Кашалотите, които се срещат в Антарктика напр., са почти изключително мъжки екземпляри.

Според някои по-стари сведения кашалотът може да извършва далечни странствувания. Така например кашалоти, харпунирани в японски води, били убивани край бреговете на Чили, а други екземпляри, в които имало останки от харпуни, забити в техните тела в северната част на Атлантическия океан, след време били убивани в южната част на Тихия океан. Днес зоолозите обаче се съмняват във верността на тези сведения. Според съвременни данни повечето мъжки кашалоти мигрират от екваториалните и тропичните води в умерените и студените, и то както в Северното, така и в Южното полукълбо, а женските кашалоти извършват придвижвания на по-малки разстояния.

Обикновено кашалотите се срещат в открито море. Понякога обаче те навлизат и в плитки места и тогава могат да бъдат дори изхвърлени на брега от вълните. Така например на 13 март 1784 г. по северозападното крайбрежие на Франция близо до пристанището Одер при силен югозападен вятър на пясъчния бряг били изхвърлени 32 кашалота. Загиващите животни издавали рев, който бил чуван на повече от 4 км.

Подобно на други свои събратя кашалотите могат да издават различни звуци. Смята се, че издаването и чуването на звуци помагат на тези китове да се ориентират във водата. Слухът им е великолепно развит и сигурно играе голяма роля както при поддържане връзката между животните от едно стадо, така и при намиране на храна. Описан е убит сляп кашалот, който бил нормално охранен.

Кашалотът се храни най-вече с главоноги мекотели — различни видове калмари, сепии и октоподи, — които лови понякога на голяма дълбочина. Негова плячка стават и гигантските калмари от рода Архитеутис, за който ще поговорим по-нататък.

По-малък дял в храната на кашалота заемат някои риби, а рядко в стомаха му се откриват раци или тюлени. Днес се смята, че както географското разпространение на кашалота, така и миграциите му се обуславят най-вече от наличността и придвижванията на главната му храна — главоногите мекотели.

Начинът на хранене е оказал голямо влияние върху устройството и поведението на кашалота. Преди всичко той може да се гмурка най-дълбоко от всички останали китове. Днес има неоспорими данни, че кашалотът може да достигне докъм 1000 м дълбочина. Така през април 1932 г. бил повреден подморският кабел между пристанището Балбоа и Еквадор по западното крайбрежие на Южна Америка. Екипажът на кораба, който изследвал причините за повредата на кабела, установил, че в кабела се е заплел кашалот. Изваденото от 988 м дълбочина животно било дълго 13,7 м. Кабелът бил два пъти усукан около долната челюст на кита, а така също около единия гръден плавник. Може би, преследвайки плячка, кашалотът се е омотал в кабела. Той успял да го разкъса, но не можал сам да се освободи и загинал от задушаване. Възможно е да е взел кабела за пипало на огромен калмар. Познати са и други случаи на повреда на подморски кабели от

кашалоти, като най-често кабелите били усукани около долната челюст и опашката на тези китове.

Според известни сведения кашалотът може да се гмурка до 2200–2500 м дълбочина. Кашалотът може не само да плува много надълбоко, но и да остава дълго време под водата, когато търси храната си. Обикновено той плува 15–20 минути под вода, след което излиза на повърхността да диша. Рядко остава повече под водата — най-много до 1,5 часа. На повърхността и близо до нея кашалотът се задържа по-продължително време от синия кит. След дълбоко потапяне той изхвърля 60–70 фонтана на интервали през 20–30 секунди. Фонтанът на кашалота има характерна форма и посока. Той се изхвърля наляво и напред приблизително под ъгъл 45° спрямо повърхността на морето. Причината за това е, че кашалотът има само една ноздра, която е разположена в левия горен ъгъл на главата му. Тази ноздра има формата на латинската буква S. Дясната ноздра на кашалота е зараснала, но водещият от нея носен канал е запазен. В задната си част каналът е силно разширен, поради което неговият обем е равен на обема на белия дроб на кашалота. Този канал играе ролята на своеобразен въздушен резервоар, като се затваря на задния си край от една клапа.

Преди да се потопи за дълго време под водата, кашалотът вдишва въздух. След това затваря ноздрата си и запълва с този въздух разширения десен носен канал. После пак отваря ноздрата си, напълва отново белия си дроб с въздух и се гмурка за дълго време под водата.

Както и останалите китове, кашалотът реагира на промените на времето. При приближаване на силна буря той бърза да се оттегли в по-спокойни води.

Интересно е, че кашалотите изскачат понякога почти цели над повърхността на морето, като падането на техните тела обратно във водата става със силен плясък, който се чува надалеч. Според някои зоолози това са игри, а според други може би скачането се предизвиква и от дразнещото действие на някои паразити по кожата на кита. Понякога кашалотите издават отвесно над повърхността до 2/3 от огромната си глава, която изглежда отдалеч като стърчаща сред морето скала.

Раненият кашалот обикновено не бърза да се потопи, а плува известно време напред и едва след това се устремява надолу. Той е по-

бавен от синия кит. Максималната скорост, която кашалотът може да развие, е около 30 км/час. При придвижванията си той плува със скорост 9–13 км, а при хранене още по-бавно — с около 5–6 км/час.

Изглежда, че кашалотите не са плашливи. Понякога около ранения кит се насъбират други членове на стадото. Друг път китоловците убиват последователно няколко кашалота от едно стадо, без останалите видимо да се разтревожат от това.

Тялото на убития кашалот не потъва, а остава на повърхността. Това обстоятелство, както и фактът, че кашалотът плува по-бавно от повечето набраздени китове и че се задържа сравнително дълго на повърхността, е давало възможност още на старите китоловци, ловуващи с платноходни кораби, лодки и ръчни харпуни, да го избиват масово.

Все пак голяма храброст и самообладание се е изисквало от тези хора, за да нападнат и убият огромния морски бозайник. Ловуването в миналото е ставало, като от китоловния кораб към намиращия се на повърхността кашалот се е отправяла лодка с харпунер и гребци. Лодките на старите китоловци, наречени велботи, са имали специално устройство. Те не са били тъпо отрязани към задния си край, а носят и кърмата им са били еднакво заострени, за да могат еднакво бързо да се придвижват и напред, и назад. Велботите са били снабдени и със специални въздушни сандъци, поради което не са потъвали дори тогава, когато са били полуразбити или залети с вода. Наближавайки кашалота, харпунерът е хвърлял с все сила назъбения харпун, стремейки се да го убие или рани. Веднага след това лодката с намиращите се в нея хора е бързала да се отдалечи от бясно мятания се на повърхността ранен кит. Не един път тези смелчаци са намирали смъртта си всред морските води, когато огромният бозайник с мощни удари на главата или опашния си плавник е разбивал на парчета техния велбот или пък се е стоварвал с цялото си гигантско тяло върху него.

Много истории са останали от онези времена за храбри китоловци и страшни кашалоти, но най-интересни са тези за така наречения „Новозеландски Том“ и за прочутия „Пайта Том“. Искам да ви разкажа тук тези истории.

„Новозеландски Том“ — така наричали старите китоловци един стар кашалот, който живеел около един залив на Нова Зеландия. Той бил известен с това, че щом забелязвал някой велбот да се приближава

към него, веднага се нахвърлял върху лодката и я разбивал на парчета. По разказите на очевидци гърбът му бил така набучен с харпуни, че кашалотът приличал на таралеж. За него се разказвали много разкази и легенди. Със сигурност е известен следният случай.

Няколко капитани на китоловни кораби, пострадали от свирепостта на този кашалот, решили да го нападнат с общи сили. Когато обаче флотилията от велботи го доближила, той така стремително ги нападнал, че за късо време разбил и повредил девет велбота, при което загинали четирима моряци. Изплашени от свирепостта му, китоловците побързали да се отдалечат.

Още по-интересна е историята за Пайта Том. Този едър кашалот периодично се появявал край залива Пайта в Перу и местните суеверни жители го смятали за свой покровител, който прогонва акулите. Много пъти китоловци се опитвали да го убият, но не сполучвали. Пайта Том сам нападал и разбивал техните лодки, като много хора заплатили с живота си за своята дързост. Има данни, че при опитите да бъде убит този страшен кашалот загинали около сто души. Китоловците вече го познавали и не се решавали да го нападнат. Все пак един ден харпун сложил край на живота му. Ето как станало това.

Веднъж китоловен кораб се намирал недалеч от залива Пайта. Към четири часа следобед се раздал вик: „Фонтан на хоризонта!“ След минута целият екипаж бил на палубата. Огромен кашалот лежал на морската повърхност на разстояние не повече от миля от кораба. Виждали се необикновено високият му гръб и странни фонтани, които не приличали на обикновените фонтани на кашалот. Капитанът внимателно разгледал огромното животно през далекогледната си тръба и след това вместо очакваната команда „Велботите във водата“ снел далекогледа и казал на своя помощник, щурмана Мелой, който за пръв път бил на лов за кашалоти в Тихия океан: „Това е Пайта Том. Познавам стария дявол. Миналата година той разби два наши велбота и уби твърде опитен харпунер. Той е погубил досега повече хора, отколкото бъчви мас има под старата му черна кожа. Не, ние няма да ловуваме за този кит. Стига нещастия, нека той плува по своя път, а ние — по нашия. Аз няма да рискувам нито един велбот. Идете в бейдевинд^[3], мистър Мелой, и оставете този юнак зад кърмата.“ След това капитанът се отправил към брега за поща и обещал да се върне на следния ден.

През нощта корабът бил отнесен от течението на известно разстояние от залива Пайта. Призори искали да се възползват от утринния бриз, за да се приближат към залива, но сутринта вятърът стихнал и корабът замрял на около 6 мили от нос Пайта. През време на закуската отново се чул гласът на дежурния моряк: „Фонтан на хоризонта!“ Огромният гръб на кашалота се забелязвал на около миля от кораба. Командата се струпала на палубата и мълчаливо наблюдавала кашалота, който спокойно лежал на повърхността и пускал от време на време своите странни фонтани. Те били необикновено високи и прекъсливи. За втори път моряците виждали Пайта Том, а цели шест седмици нямали плячка. Морето било като огледало. Изведнъж кашалотът повдигнал своя опашен плавник над повърхността и се гмурнал под водата. Приблизително след един час той пак се появил на около миля разстояние. В този момент се чула високата и развълнувана команда на щурмана Мелой: „Всички горе!“ Когато моряците се събрали около него, той казал: „Всички вие знаете, че когато капитанът е на брега, аз командувам кораба и отговарям за всичко. Ние сме тук, за да ловуваме. Шест седмици нямаме плячка и аз се уморих от такава «сполука». Ето пред нас лов, който ще даде сто бъчви мас — аз вярвам, че ще го овладеем в следващите два часа! Приканвам доброволци — смели хора, които са съгласни да ми помогнат да убия това животно, като ме приближат с велбот на разстояние за удар с копие. Нужни са ми петима помощници.“

Пръв пристъпил напред бъчварят, който предишната година бил в този велбот, който Пайта Том разбил, а след него и цялата команда. Мелой избрал необходимите му хора, а след това внимателно огледал цялото снаряжение. Освен това той заповядал да запушат грижливо една празна, дълбока бъчва и я сложил на носа на велбота. Предавайки командването на кораба на втория щурман и уговаряйки се с него за всеки случай за по-нататъшни действия, той се спуснал във велбота и се отправил спокойно към кашалота.

Като чул пляска на веслата, кашалотът изведнъж издал над водата грамадната си глава, която според очевидци изглеждала като гигантска колона. След това бавно се обърнал, като че ли разглеждал хоризонта с очите си. После, повдигайки цяла вълна, се хвърлил срещу малкия велбот, в който били Мелой и неговите другари. В този момент, когато кашалотът и велботът дошли на една линия, Мелой хвърлил

пред лодката празната бъчва и дал заповед да се гребе в обратна посока. Бъчвата отплавала по посока на бясно мятация се кашалот. Спирайки да гребат, хората чакали да видят какво ще стане по-нататък. Кашалотът се нахвърлил върху бъчвата, но тя отплавала невредима по-нататък. Той втори път се хвърлил върху нея и пак станало същото.

Тогава Пайта Том се обърнал и хванал бъчвата със своята дълга долна челюст. Зъбите му обаче се плъзнали по кръглите страни на бъчвата, което още повече го вбесило. Не обръщайки внимание на нищо, той отново и отново се нахвърлял върху бъчвата. От това се възползувал Мелой. Той застанал на носа на лодката. Подчинявайки се на неговата безмълвна заповед, гребците налегнали веслата и преплавали край заетия с бъчвата кашалот. Мелой с все сила забил дългото стоманено копие в най-уязвимото място на кита — непосредствено зад гръдния плавник. Кашалотът се обърнал към велбота, след това силно се издал над водата и паднал върху бъчвата, може би считайки я все още за свой главен враг. Бъчвата изплавала изпод него. В този момент той изхвърлил първия кървав фонтан. Хората викали от възторг, тъй като на всички станало ясно, че той е смъртно ранен. Следващият фонтан бил още по-тъмен и гъст. След това кашалотът започнал да се мятва в кръг и така силно удрял с опасния си плавник по водата, че звукът от ударите напомнял оръдейни изстрели. Постепенно ударите и движенията станали по-слаби и след двадесет минути той се обърнал настрана, отметнал назад гръдния си плавник и затихнал.

Хората тържествували с победата си. Към обед задухал обикновеният бриз и корабът се отправил към залива Пайта, влачейки на буксир знаменития Пайта Том. Още на брега те започнали да изрязват сланината му, за да я топят в котли. В нея намерили над двадесет извити и ръждясали харпуна. Един от харпуните бил пронизал ноздрата, поради което кашалотът изхвърлял такива странни фонтани.

За учудване на китоловците населението на залива Пайта изпаднало в ярост от това, че убили знаменития му кашалот — защитника и пазача на тяхното пристанище. От Пайта Том били получени 75 бъчви мас, което прави 12,5 тона.

Днес ловът на кашалоти е сравнително безопасен. Изстрелването на харпуна с оръдие от палубата на кораб с метален корпус предпазва

съвременните китоловци от много рискове, на които са били изложени техните предшественици, ловуващи с ръчни харпуни, велботи и слаби дървени кораби. И в наши дни обаче понякога бясно мятацият се ранен кашалот може да повреди, дори да потопи „китоловеца“ (ако се стовари с цялата си тежест върху него). Днес зоолозите смятат, че раненият кит прави това не толкова съзнателно, колкото неволно — под влияние на болката и уплахата. Не са редки случаите, когато при преследване дебелилото въже се скъсва или забитият в тялото на кашалота харпун се пречупва. Това става и при лова на други едри китове.

Между мъжките кашалоти през време на размножителния период понякога се водят ожесточени борби. Двете животни се захапват едно друго за долните си челюсти, а според някои сведения се блъскат и с главите си. Неведнъж са били убивани кашалоти с изпочупени зъби и изкривена долна челюст — резултат от разгорещените битки.

Женският кашалот ражда своето малко в спокойни води, и то само веднъж на три години. Бременността трае 16–17 месеца. Новороденото кашалотче е дълго 4–4,5 м и достига до около 1 т тегло. Майка му го кърми, полегнала настрани. Малкото кашалотче се храни с мляко около половин година, а може би и повече време, като в края на този период достига 6,5–7,8 м дължина. Майката е силно привързана към своето малко и не го напуска дори при смъртна опасност.

Половата зрелост при мъжките кашалоти настъпва на 5-годишна възраст, а при женските малко по-рано — на 4–5 години. Относно продължителността на живота на кашалота няма много данни. Веднъж в гърба на убит екземпляр бил намерен харпун, забит в тялото му четиридесет години по-рано. Считат, че кашалотът живее до 45–50 години.

Доскоро този вид кит се биеше в значителни количества на различни места в Световния океан. За 38 години — от 1909–1910 до 1946–1947 г. — са били убити общо 75 493 кашалота. През сезона 1936–1937 г. са станали жертва 7055 такива кита, през 1946–1947 г. броят им нараснал на 7395, а през 1951 г. е постигнат рекорд — 18 256 убити кашалота.

В наши дни се оползотворяват много части от трупа на кашалота.

Месото и маста не са подходящи за храна на човека, но месото се употребява в сварено състояние като храна за някои животни с ценни кожи, а мазнината се съхранява отделно от тази на другите видове китове. От един кашалот може да се получат най-много 20–25 т мас. Подкожният слой сланина достига около 35 см дебелина. От зъбите на кашалота изработват различни предмети: шахматни фигури, дръжки за ножове, лули и др. През последните години се обработва успешно и кожата на едрият морски бозайник, като от един кашалот се получава средно около 180 кв. м кожа. Така ценният някога за правене на свещи спермацет днес се използва за различни цели. От него приготвяват сега различни козметични средства (кремове, помади и др.), а също така някои технически масла, литографски туш и пр. Черният дроб на кашалота подобно на този на синия кит е много богат на витамин А и представлява най-ценният му вътрешен орган. Обаче от всички продукти, които човек получава от кашалота, най-скъпа е така наречената амбра.

Амбрата, или сивата амбра, както понякога я наричат, се среща много рядко в червата или стомаха на убити кашалоти. В места, където се срещат често тези китове, късове амбра плават понякога на повърхността на морето или се намират изхвърлени на брега от вълните. Това се случва най-вече по крайбрежията на Япония, Китай, Бразилия, Мадагаскар, Молукските, Антилските и някои други острови в тропичните морета. Отделен къс амбра може да надмине 400 кг.

Този извънредно ценен продукт, който и в наши дни е няколко пъти по-скъп от златото, представлява воськоподобно вещество с характерен мирис на прясно разкопана пръст. Той е светлосив, жълтеникав, тъмносив, жълтокафяв или черен, като в един и същи къс цветът се мени, поради което късовете амбра изглеждат напетнени. Амбрата е мека, може да се реже с нож и е леснозапалима. В нея винаги се съдържат различни под микроскоп остатъци от твърдите човки на главоноги мекотели. Това е единственият сигурен белег, по който тя може да се различи от така наречената лъжлива сива амбра, която има растителен произход.

Амбрата е била позната още на древните гърци, римляните и арабите, които са я използвали за лечебни цели. Днес тя намира

широко приложение в парфюмерията благодарение на свойството си да прави извънредно трайни различните ароматични вещества.

Едва в началото на XVIII в. е станало известно, че амбратата се образува в тялото на кашалота, но какво точно представлява и как се образува, това и до днес не е сигурно установено. Едни мислят, че амбратата е продукт от жлъчката на болни кашалоти, други смятат, че се образува от някои части на смилателния канал, трети обясняват нейното възникване със съвсем други процеси.

Не само амбратата крие все още тайни за зоолозите. Има и други неща в живота на огромните морски бозайници, които чакат своето разрешение.

Към зъбатите китове освен кашалота спадат още редица видове, като най-хищен между тях е косатката. Косатката спада към семейството на делфините, но по големина далеч надминава всички останали представители на това семейство. Мъжката косатка достига на дължина до 10 м, а на тегло — над 9 т. Женската е по-дребна — нейната дължина не надминава 7 м. Тялото на косатката е торпедовидно, като отгоре и отстрани е черно, а отдолу — бяло. Две овални бели петна се намират над очите на косатката, а две бели ивици преминават отстрани на тялото в задната му половина. При мъжката косатка зад високия гръбен плавник се намира друго овално бяло петно, което понякога означават като „седло“. Гръбният плавник е твърде характерен за този вид. При мъжката косатка той достига до 1,60–1,70 м височина, докато при женската е два пъти по-малък. Когато косатката плува по повърхността, гръбният ѝ плавник, който има формата на коса, стърчи отвесно над водата. По време на Втората световна война понякога са стреляли с оръдия от военни кораби по косатки, вземайки погрешно стърчащия над водата им гръбен плавник за перископ на вражеска подводница.

В устата на косатката има два реда остри и яки зъби, които са приспособени да задържат и разкъсват едра плячка.

Поради своя хищнически нрав косатката векове наред се е ползувала с твърде мрачна слава. Наричали са я „тигър на моретата“, „морски вълк“, „разбойник“, „вълк в китова кожа“ и дори — „кит-убиец“. Едва преди двадесетина години се откриха някои черти в поведението на косатката, които я направиха „по-симпатична“ на нас — хората.

Косатката е космополит — тя се среща във всички океани, от Арктика до Антарктика. Често може да се види между плаващите ледове в полярните области. Изобщо косатката се среща по-често в студени и умерени води, отколкото в тропичните морета. Изглежда, че тя извършва някои сезонни миграции.

Интересно е да се отбележи, че косатката навлиза понякога в устията на големи реки и оттам достига на десетки километри нагоре по течението, като може да прекара със седмици в речната вода.

Косатката се среща почти винаги на стада, като в тях може да има от няколко до над 300 индивида. При нападение прилага често „групова тактика“, като атакуват само мъжките косатки, а женските и малките се държат настрана. Всички са обаче много активни при изяждането на плячката.

Косатката се храни най-вече с различни риби, главоноги мекотели и морски бозайници. Тя напада още морски птици, а понякога в стомаха ѝ са намирани дори погълнати морски костенурки. Измежду рибите косатката предпочита най-вече калканите, рибата-треска, акулите и някои други видове. Понякога може да се види как косатки се хранят мирно наред с други китообразни от някое голямо стадо риби. Но когато няма риби или главоноги мекотели, косатката напада различни видове китове, делфини и тюлени, както и някои морски птици. Поведението на косатката се определя от вида на нейната плячка.

Когато преследва жертвата си, този хищник проявява понякога крайна непредпазливост. Така например, гонейки тюлени, косатката идва в известни случаи толкова близо до брега, че попада на плитко и там загива. Нападайки едри животни, косатките действуват често подобно на глутница вълци. Те обграждат жертвите си и след това ги нападат. Б. А. Зенкович е наблюдавал неведнъж подобна сцена. Ето какво пише той по този повод.

Един път голямо стадо моржове плувало в морски залив. Изведнъж се появила група косатки. Хищниците веднага обградили моржовете от всички страни. Отляво и отдясно към стадото заплували по 5–6 косатки, наредени една зад друга, срещу него се движели 5, а отзад се приближавала бързо група от около 10 животни. Нападението започнало с това, че една мъжка косатка се врязала в стадото моржове, вследствие на което то се разделило на няколко групи. Незабавно я

последвали и останалите косатки от задната група. Водата закипяла като в котел. От китоловното корабче, на което се намирал Зенкович, започнали да стрелят с китобойно оръдие и с пушка по косатките. Въпреки това няколко моржа били разкъсани от хищниците.

След няколко дни подобна сцена се повторила. Около 50 косатки обградили и нападнали стадо моржове. Този път помощта на хората закъсняла. Големи кървави петна по повърхността на морето свидетелствували за зловещото пиршество...

Тюлените, моржовете и някои китове изпитват голям страх при появата на косатки. Когато са във водата, тюлените обикновено бързат да излязат на брега или върху плаващи ледове, но понякога така се объркват, че намиращите се на високия бряг животни скачат оттам в морето — право в устата на хищниците.

В известни случаи косатката се опитва да преобърне чрез удари на главата или гърба си плаващия лед, върху който се намира тюленът. Капитан Скот е описал как веднъж една косатка се опитала да събори по същия начин във водата кучето на неговата експедиция.

Дори такива бързо плуващи птици като пингвините не винаги могат да се спасят от косатките. В. А. Земски описва следния случай, наблюдаван от него.

Веднъж при тихо море няколко косатки, наредени в дъга, започнали да преследват ято плуващи пингвини. Птиците се отдалечавали от тях с голяма бързина, но косатките не изоставали и постепенно се сближавали, като се опитвали да обкръжат плуващите пингвини. Неочаквано птиците сменили рязко посоката на движението и заплували право срещу косатките. „Пробивът“, общо взето, успял, но един пингвин все пак попаднал между зъбите на един от хищниците.

Косатката прилага различни начини на нападение срещу своите жертви.

Настигайки напр. делфини, тя често отхапва цялата им опашка. При лов на тюлени хищникът понякога просто отсича с острите си зъби главата на тези животни.

В. А. Земски описва пък следния интересен случай.

Веднъж група от около десет косатки започнали да преследват един около 8 м дълъг остроумцунест кит. Обкръжавайки жертвата си, те не ѝ давали възможност да излиза на повърхността да диша, опитвайки се очевидно по този начин да я удавят...

Хищническият нрав на косатката личи може би най-добре при нападенията ѝ над някои едри китове. Има най-различни сведения за това, че косатката къса парчета месо или изтръгва езика от устата на големи сиви китове, но изглежда, че подобни случаи доста се преувеличават. Достоверни наблюдения показват, че нерядко едри беззъби китове (финвали, гърбачи и др.) се хранят заедно с косатки от някое стадо риби или плуват мирно близо едни до други, без косатките да нападат по-едрите си събратя или последните да проявяват някакво безпокойство. От друга страна обаче, в Антарктика от самолет е наблюдавано как едри набраздени китове са прогонвали успешно косатки, които са се доближавали до техните малки.

Изглежда, че косатките по-рядко нападат едрите китове, а по-често от тях страдат дребните китообразни, както и тюлените. Но няма съмнение, че понякога тези хищници се решават да нападнат дори финвала и кашалота.

Проф. Томилин споменава напр. следния случай. През юни 1958 г. близо до Командорските о-ви от катера „Беринг“ наблюдавали как стадо косатки нападнали един финвал. Описвайки кръгове, косатките ръфали тялото на кита и след около половин час завлекли изпохапани и изранен финвал в дълбочина, при което на повърхността се образувал голям водовъртеж.

В известни случаи обаче косатката заплаща с живота си нападението срещу някой едър кит, напр. срещу кашалота. Затова споменава видният американски специалист Виктор Шефер в своята книга „Годината на кита“.

Някои по-дребни китове обаче, какъвто е напр. сивият кит, несъмнено стават понякога жертва на хищническият нрав на косатката.

Сивият кит достига до 15 м дължина и 35 т тегло. Среща се в крайбрежните води на Северния Тихи океан и извършва редовни сезонни миграции. Храни се главно с някои придънни рачета. Този кит изпитва голям страх от косатката.

Когато усети приближаването на косатки, сивият кит често престава да плува, обръща се с корема си нагоре и остава така неподвижен, с разперени плавници. По подобен начин „затихват“ и намиращите се далеч от брега тюлени и някои делфини, когато усетят приближаващите се косатки. Зоолозите смятат, че това е средство за защита срещу нападението на хищника. Лежейки неподвижно във

водата, тези животни не издават никакъв звук или шум. Това затруднява косатките да ги открият.

Когато все пак косатката намери неподвижно лежащия сив кит, тя започва да тика главата си между здраво заключените му устни, като се мъчи да разтвори насила устата му и да се добере до езика на кита. Нерядко китоловците са убивали сиви китове, които са имали отчасти отхапан език или устни. Често и гръдните и опашните плавници са носели следи от страшните зъби на косатката. Обикновено явление е този хищник да отхапва части от огромния език на убитите едри китове, които китоловните кораби влачат след себе си.

Според Жак-Ив Кусто и Филип Диоле косатката може да се спуска на повече от 300 м дълбочина и да остава под водата до двадесетина минути. Измежду всички китообразни косатката може да плува най-бързо — за късо време тя може да развие скорост от 55 км/час. Зрението на косатката е много по-добре развито от това на беззъбите китове — по острота то може да се сравни с това на котката. Косатката вижда еднакво добре както под вода, така и във въздушна среда. Звуковите сигнали, които тя издава, са твърде разнообразни. По степен на развитие на висшата нервна дейност косатката заема първо място между китообразните — т.е. тя е „най-интелигентният“ представител на тази група животни.

Размножаването при косатката става най-често през зимата. Бременността продължава 16 месеца. Новороденото е дълго около 2,7 м. Женската косатка ражда на всеки три години по веднъж. Малките от този вид са твърде игриви и техните родители ги подхвърлят понякога е помощта на главата си високо във въздуха.

Отношението на човека към косатката се измени твърде много, след като се разбра, че този хищник се отнася всъщност твърде миролюбиво към него, а освен това и изненадващо бързо се поддава на дресура.

Днес специалистите твърдят, че косатката не напада човека. Това животно не се страхува от хората и затова понякога се доближава съвсем близо до лодки, катери и китоловни кораби. Подобно доближаване се тълкува често неправилно като „нападение“ от страна на очевидци. Марокански подводни плувци разказвали, че косатките се доближават до човека и под водата, но след като удовлетворят любопитството си, се отдалечават, без да му причинят някаква вреда.

Жак-Ив Кусто и Филип Диоле подчертават, че косатките, чиято легендарна жестокост векове наред е ужасявала моряците, не нападат водолазите.

Първият случай, при който косатка е попаднала в неволя, е следният.

През март 1964 г. възложили на един канадски скулптор да направи статуя на косатка. За да има точен модел, той решил да убие един екземпляр. През юли същата година скулпторът успял да харпунира една косатка, но след това не намерил сили да убие раненото животно. Вместо това той закарал косатката в залива Ванкувър, където започнали да я лекуват. Инжектирали ѝ пеницилин и различни други лекарства. Косатката била поставена отначало в плаващ док, а след това била пусната в оградена с мрежа част от залива. Косатката, която отначало погрешно взели за женски екземпляр, била кръстена Моби Дол. Тя била 2,67 м дълга и тежала 1090 кг.

Цели 57 дни плененото животно отказвало да приема храна, но след това започнало да изяжда по 45–90 кг риба дневно. Главоноги мекотели и конско месо Моби Дол поглъщала неохотно.

За голямо учудване на всички косатката се привързала към своя спасител. Тя давала той да я гали по главата и се обръщала по гръб, за да бъде чесана по корема с твърда четка.

Моби Дол починала след 86 дни от някакво кожно гъбно заболяване, което се усложнило поради това, че водите на реката, която се вливала в залива, били замърсени от отровни отпадъчни вещества.

През юни 1965 г. двама канадски рибари успели да уловят в голяма рибарска мрежа една едра косатка край остров Наму в Британска Колумбия. Това животно било купено от директора на океанариума в гр. Сиатъл. За да бъде закарана косатката до Сиатъл, била конструирана специална желязна мрежа с размери 18×12×5 м, към която закрепил 40 празни бензинови варела. В тази мрежа косатката била откарана на 830 км чрез буксиране от кораб.

Директорът се заел с опитомяване на плененото животно още по време на плаването, което траяло цял месец. Той смело доплувал до косатката в мрежата, започнал да я чеше с четка по главата. Това се повтаряло все по-често, тъй като косатката се отнасяла твърде миролюбиво.

Поставена в оградено от залива място край гр. Сиатъл, косатката, която била наречена Наму, съвсем се опитомила. Тя позволявала на дресьора си да я възсяда, стремително го носела по водата, играела си с него и давала да я чешат по корема и гърба.

Наму, която била 6,55 м дълга и тежала 3,5 т, отначало не искала да приема храна. След това изяла обаче две съомги, които изглежда, че много ѝ харесали, защото до края на пребиваването си не се докосвала до никаква друга храна.

Наму починала след около една година живот в неволя.

Тези два случая с уловени косатки показали за първи път миролюбивото отнасяне на това животно към човека, както и способността му лесно да се опитомява.

Понастоящем в океанариумите на някои градове в Канада и САЩ живеят над 30 опитомени косатки, които показват пред зрителите различни номера: те приемат храна от ръката на дресьора си, носят го по водата на гърба си, изскачат по команда целите над водата и т.н. Дресьорът Джим Ричардс в Сан Диего се осмелявал да пъха дори главата си в отворената уста на дресираната от него косатка.

Още преди петнадесетина години бяха получени забележителни резултати при опитите да се дресират косатки да се гмуркат на голяма дълбочина в открито море. Така две косатки, уловени през 1968 г. във водите на щата Вашингтон, се гмуркали по команда до 260 м дълбочина.

Проф. Томилин пише, че в бъдеще косатките ще могат да бъдат използвани навярно за изпълнение на различни задачи, като охрана на подводни плувци и водолази от нападението на хищни риби, за лов на едри акули и т.н.

[1] Надстройка в носовата част на горната палуба на кораб. — бел.Рipcho ↑

[2] Горната палуба на кораб, на която са разположени спасителните лодки. — бел.Рipcho ↑

[3] Бейдевинд — морски термин: курс на кораба под остър ъгъл спрямо посоката на вятъра (бел.авт.). ↑

МОРСКИТЕ СЛОНОВЕ И ТЕХНИЯТ ВНУШИТЕЛЕН РОДНИНА — МОРЖЪТ

В Световния океан освен китообразните има и още една група бозайници, която има твърде едри представители — това са Перконогите. Естествено и най-големите между тях не могат да се сравнят с китовете, но някои видове все пак имат внушителни размери.

Най-едрите перконоги бозайници са **МОРСКИТЕ СЛОНОВЕ**. Това са два вида тюлени, единият от които е разпространен в Северното, а другият — в Южното полукълбо. Съответно с това първият се нарича *северен морски слон (Mirounga angustirostris)*, а вторият — южен морски слон (*Mirounga leonina*).

И двата тюлена имат на върха на носа си своеобразна кожена торба, която при раздразване на животното се раздува силно и може да достигне два пъти нормалната си големина. Тази торба напомня донякъде хобота на сухоземните слонове, поради което тези тюлени са наречени „морски слонове“.

И двата вида спадат към семейството на същинските тюлени. Както и останалите представители на това семейство, морските слонове нямат ушни миди, задните им крайници, които не могат да се подвигат напред, служат само за плуване, но не и за придвижване по сушата, козината им е сравнително къса, а под кожата им се натрупва дебел слой мазнина.

В наше време северният морски слон, който е по-едър, се среща на малки стада само на о-в Гваделупа и по бреговете на Калифорния. Южният вид обаче е все още твърде многочислен в някои морета на Южното полукълбо, най-вече в субантарктически води.

Интересни сведения за южния морски слон ни дават двама учени — съветският В. А. Земски и френският Обер де ла Рю.

Южният морски слон достига до 6 м дължина и 2–3 т тегло. Впрочем тези цифри се отнасят до мъжкия екземпляр, тъй като женската е значително по-дребна и рядко надминава 3 м дължина. Твърдата, къса козина на южния морски слон мени цвета си с възрастта. Новороденото има гъста черна козина, но след един до два

месеца цветът на козината става вече сребристосив, а при възрастните екземпляри той е светлокестеняв или кафяв.

Кожната торба на носа на южния морски слон достига нормално около 40 см дължина, но при възбудено състояние на животното става двойно по-голяма — до 80 см. Подкожният слой мазнина е извънредно добре развит и само от един едър екземпляр може да се получи около 600 кг мас.

Южният морски слон се храни най-вече с главоноги мекотели, по-малко с риби. Както и повечето останали тюлени, той поглъща пляката си цяла, тъй като зъбите му не са пригодени за дъвчене. Впрочем главоноги мекотели са основната му храна в районите, където ежегодно става раждането на малките, размножаването и линеенето на тюлените. През зимата повечето морски слонове напускат тези места и мигрират на север, където има по-топли води. С какво се хранят там, не е точно установено, но се предполага, че ядат пак главно главоноги мекотели.

Пътищата на миграциите на морските слонове не са още много добре познати. Обаче няма съмнение, че странствованията на южния морски слон представляват внушително зрелище.

Френският учен Обер де ла Рю, който е зимувал няколко пъти на о-в Каргелен, пише: „Всяка година, когато южната зима е вече към края си, десетки хиляди тюлени се появяват на архипелага и остават на него до настъпването на есента, оживявайки брега със своето суетене и рев... Наистина не всички напускат архипелага през зимата, от април до края на август (когато е антарктичната зима). Остават несъмнено няколко хиляди, които живеят тук поединично или на малки групи, дремейки предимно сред купчини водорасли, изхвърлени от морето. По това време животните са тихи и тяхното ръмжене се чува рядко. На 18 юли, тоест в разгара на зимата, между нос Морн и нос Ратманова, на разстояние 22 км, преброихме приблизително 1500 екземпляра. Тогава там имаше най-вече или твърде млади, или едри мъжки; възрастни женски се срещаха доста рядко, а броят на тюлените от средните възрастови групи беше незначителен.“

Заслужава да се спомене, че при южния морски слон се среща една характерна особеност по отношение на начина на спане: както възрастните, така и младите животни често спят... по гръб — нещо, което се наблюдава като изключение при бозайниците.

Морският слон е полигамно животно. През размножителния период мъжките имат „харем“, които се състоят от 10 до 45, но понякога и от около 120 женски животни. Първи на брега се появяват грамадните, тлъсти мъжки екземпляри. Приблизително две седмици след това започват да се появяват и женските тюлени. Мъжките ги посрещат в морето, недалеч от брега и всеки от тях се стреми да овладее повече женски. При това мъжкото животно чрез всевъзможни движения се мъчи да накара новопристигащите женски да го последват, като ги побутва и насочва към онова място, което е избрало за своя „харем“. В някои случаи, когато женската проявява известно колебание, мъжкият я принуждава да го последва чрез няколко силни удара на резците си.

През време на формирането на „харемите“ често между мъжките морски слонове стават ожесточени битки, при които те свирепо се блъскат и хапят. Борбата, която започва с оглушителен рев, продължава дотогава, докато един от двамата противници не отстъпи с кървави рани. Често и победителят излиза от борбата изпохапан и с разкъсан „хобот“.

Мъжкият морски слон зорко бди над своя „харем“ — да не би някоя от „жените“ да избяга от него или да бъде привлечена от друг мъжкар. Ако някоя от женските побегне, мъжкарят я настига, като се хвърля бързо във водата след нея и я връща обратно чрез няколко силни удара с резците си.

Женският морски слон ражда след около едногодишна бременност най-често само по едно малко. Новороденото е дълго 75–80 см и тежи около 15–20 кг. Отначало през по-голяма част от денонощието то спи.

За около четири седмици малкото тюленче нараства до 70–80 кг.

Интересно е да се отбележи, че при морския слон женската не показва особена привързаност към своето малко. Де ла Рю е забелязал, че когато някое наскоро родено тюленче бъде прекатурено от едрите приливни вълни и падне от леда в морето, пронизителните му викове видимо не правят никакво впечатление на неговата майка.

Друг пример изглежда просто невероятен. В някои случаи птици, наречени поморници (които са сродни на чайките), проявяват необикновено „нахалство“. Те избутват малкото сучещо тюленче и започват сами да поглъщат изтичащото гъсто мляко. Малкото се

опитва тронаво да се съпротивява и надава пронизителни крясъци, но тюленът-майка спокойно си лежи и не обръща никакво внимание на това, което става...

Друг едър представител на перконогите е моржът (*Odobenus rosmarus*). Той се среща в Северния ледовит океан и в северните части на Атлантическия и Тихия океан, а липсва в цялото Южно полукълбо.

Мъжкият екземпляр е значително по-едър от женския — той достига до 4,5–5 м дължина и 2 т тегло, докато женската става най-много около 3 м дълга и към 1 т тежка.

Огромното тяло на моржа е покрито с извънредно здрава кожа, която може да достигне до 5 см дебелина! Цветът ѝ е най-често тъмнокафяв. До около една година след раждането си моржът е покрит с гъста козина, която след това опадва. Четирите крайника на моржа, които, както и при останалите перконоги, са превърнати в плавници, имат по пет добре обособени пръста, свързани с плавателни ципи. Задните крайници на моржа може да се подвиват напред и участвуват при движението на животното по сушата.

Най-характерен белег на моржа са дългите, яки, насочени надолу бивници. Това са всъщност силно развитите кучешки зъби на горната челюст. Бивници имат и двата пола, но тези на мъжкия са по-дълги и по-големи; те достигат до 70 см дължина и 4 кг тегло.

Дълго време дори в научната литература се е писало, че бивниците представляват мощно оръжие за защита на моржа срещу неговите естествени врагове — бялата мечка и косатката. По-новите наблюдения не потвърждават това твърдение.

Съветският зоолог С. М. Успенски привежда твърде интересни данни в това отношение.

Според него бялата мечка едва ли може да се счита за враг на моржа, тъй като дори когато е много гладна, тя не се осмелява да нападне грамадното перконого. Възможно е според Успенски бялата мечка да напада понякога млади или пък болни моржове, но, както пише той, това още никой не е наблюдавал. Напротив, понякога може да се види как на някой леден блок лежат и бяла мечка, и моржове, без последните да проявяват безпокойство.

Успенски привежда и друг пример, който говори против допускането, че бивниците на моржа му служат за защита срещу неговите врагове.

В южните области на Арктика косатки нанасят понякога страшни опустошения сред моржовите стада. Моржовете гледат винаги да избягат и никога не се защищават.

Според Успенски раненият морж действително използва понякога бивниците си, напр. когато напада лодка с ловците, които са го ранили, но въпреки това при обикновени условия тези зъби не могат да се смятат за нападателно или защитно средство на животното.

Твърде често моржът си помага с бивниците при изкачването на някой стръмен леден блок. Той навярно чупи понякога с тях и немного дебел лед. Главното биологично предназначение на огромните зъби обаче е друго — с тях животното „преорава“ морското дъно, когато си търси храна.

С. М. Успенски сам е могъл да наблюдава как търсят храната си няколко едри моржа. Ето какво пише той за това:

„В моето поле на зрение постоянно се намираха два-три исполина, които правеха едни и същи неща. След като вентилираше известно време белите си дробове над водата и поемаше необходимия запас въздух, моржът се гмуркаше почти отвесно към дъното и започваше веднага да го разорава. От време на време бивниците на животното се скриваха напълно в грунта; при това моржът енергично движеше шията си или пък се преместваше с помощта на плавниците си. Когато той преобръщаше с помощта на бивниците си големи пластове от дъното, около него се вдигаше облак тиня. След като направеше някоя бразда, дълга два-три, а понякога и повече метра, моржът преплуваше няколко пъти над нея, извършвайки движения, които отначало ми бяха непонятни. Протягайки напред като ръце предните си плавници и триейки ги един в друг откъм вътрешната им повърхност, моржът започваше да се издига, оставяйки след себе си следа от ивица тиня. Преди да достигне обаче повърхността, той отпускате плавниците си и отново се гмуркаше надолу, като при това често въртеше шията си, улавяйки нещо във водата.

Мъчейки се да разбере какво означава всичко това, аз си спомних, че изследователите отдавна са били учудени от един интересен факт: стомасите на убитите моржове обикновено са натъпкани с телата на мекотели, които понякога са така добре запазени, че по тях може да се определят видовете, към които принадлежат. В същото време в стомасите не се срещат останки от

варовити черупки. До последно време беше загадка по какъв начин моржът се изхитря не само да събере за кратко време под водата достатъчно количество храна, но и така добре да я очисти, че да не повреди нежните части на мекотелите.

Лежейки на леда около час, започнах най-сетне да разбирам как се хранят моржовете. Оказа се, че моржовете събират изровените от дъното мекотели с помощта на широките и подвижни предни плавници, а не с устата си. Разбира се, заедно с храната те захващат и доста тиня. Издигайки се първия път към повърхността, моржът стрива с лапите пляката, като при това счупва черупките. След това, когато разтвори «ръцете» си, парчетата вече лесно се отделят и първи падат на дъното. Много по-бавно потъват очистените меки тела на мекотелите, които моржът улавя, когато се гмурка за втори път. Едва след като събере храната, животното се появява на повърхността. Стана ми ясно защо вътрешните повърхности на предните плавници на моржа са грапави и приличат на ренде или воденични камъни.

Изясни се, че при хранене моржът използва и своите гъсти, твърди мустаци. Те го улесняват при събирането на очистените мекотели сред размътената вода, особено през дългата полярна нощ.

Впрочем не всички моржове се хранят с мекотели и дънни рачета. Понякога между тях се срещат хищници, които предпочитат да ловят нерпи и морски зайци (тюлени), а нападат дори и лодки и са опасни за хората.

Такива моржове чукчите наричат «келючи», те ги разпознават отдалеч и се боят много от тях. Смята се, че бивниците на тези моржове имат жълт цвят и са обикновено отчупени, кожата им е покрита с драскотини и следи от порязвания, а в месото им има прослойки от мазнина (всичко това не е свойствено на «нормалните» животни). По мнението на чукчите «келюч» се получава от малко моржче, което е загубило рано майка си и е принудено да се храни с онова, което му попадне — риба, мъртви тюлени и друга необичайна храна. Като се има предвид, че младото моржче няма бивници и следователно не може да лови мекотели, подобно предположение е напълно логично.“

Моржовете живеят обикновено на стада, които в някои случаи са твърде големи.

Половата зрелост не настъпва преди 5-годишна възраст. Женският морж ражда най-често на всеки 3 или 4 години по едно малко. Бременността трае 11–12 месеца. Малкото бозае повече от една година.

Майката е много привързана към своето малко и когато няма друг изход, с ожесточение го защитава. Най-често обаче при опасност тя се опитва да избяга заедно с него, като го хваща с предните си плавници и се хвърля в морето, където го взема на гръб.

Както много други животни, обитаващи Далечния север, и моржовете извършват ежегодно дълги сезонни миграции.

Известният датски полярен изследовател Педер Фройхен пише следното за някои моржови стада, които зимуват в южните части на Западна Гренландия — близо до Сукертопен и Холстайнборг.

По тези места животните прекарват зимата край плитките води, където течения не дават възможност на морето да замръзне и моржовете могат лесно да използват на крайбрежните скали или на някое от островчетата.

Край Сукертопен и Холстайнборг моржовете се появяват през септември или октомври и прекарват тук цялата зима. През февруари броят им се увеличава, тъй като идват допълнително моржове, вероятно от лежащия на север пролив Смит.

Едрите морски бозайници лежат в плътна маса по голите острови, където няма никаква растителност — всичко е унищожено от техните тежки, влачещи се тела. Ревът на мъжките се чува отдалеч, а над стадото се носи мъгла, образувана от дишането на животните.

Към края на април моржовете потеглят на север. Чака ги дълъг и изморителен път.

Подобно на китовете, които живеят лятно време във високите географски ширини и също се отправят по това време на север, и моржовете изчакват около два месеца, докато се разчупят и разпръснат ледовете и стане възможно да пресекат залива Мелвил, за да доплуват до водите, миещи крайбрежието в района на Туле. През време на миграцията женските моржове раждат своите малки. Повечето от животните са много изтощени след дългия път, тъй като през време на странствването си моржовете се хранят твърде оскъдно.

По данни на Фройхен доста много моржове зимуват и в района на Туле, но тук ледът ги изтиква в морето. Те живеят по края на

ледовете в северната част на Бафиново море, далеч от брега, като намират храната си по дъното на около 6–7,5 м дълбочина (моржът може обаче според някои сведения да се гмурка докъм 40–50 м дълбочина).

В района на Туле моржовете се приближават към бреговете, когато водата е вече очистена от леда, разчупен от пролетните приливи. Животните остават тук дълго време, като понякога отплуват далеч навътре в морето. Понякога само за няколко часа се образува „млад“ лед и тогава моржовете са принудени да го пробиват с глава. Те лесно вършат това — с мощния си череп без особени усилия разчупват 5–7,5 см дебел лед. След продължително гмуркане под водата моржът трябва да прекара известно време на повърхността, за да вентилира дробовете си, като при това шумно вдишва въздух.

Край Туле често ходят през април на лов за моржове по леда при условие, че последният е достатъчно здрав.

Щом животното се покаже над водата, ловецът бърза да забие харпуна си в шията му, ако моржът е обърнат гърбом към него, или пък в дебелата горна устна, ако муцуната на животното е насочена към ловеца. Да се цели човек в черепа е безсмислено — не може да го пробие никакъв харпун.

Моржовете са твърде ценни животни като ловен обект за ескимосите и другите обитатели на Арктика.

Само от един едър морж се получава повече от 200 кг мазнина, грамадна, дебела кожа и около един тон месо. От бивниците се изработват различни изящни изделия, които много се ценят.

С. М. Успенски изрично подчертава, че моржът играе огромна роля в живота на ескимосите и чукчите. От това животно те получават месо за себе си и своите кучета, кожата използват за направа на шатри и лодки, стомахът и червата отиват за изготвяне на непромокаеми дрехи и някои домашни принадлежности, от бивниците правят различни инструменти, сухожилията употребяват вместо конци. Костите намират твърде разнообразно приложение — някои се използват при направата на шейни и лодки, други служат за блюда (напр. плешката, на която се поднася месо), а трети заменят дървата — поливат ги с тюленова мас и ги горят в огнищата.

В наши дни броят на моржовете е силно намален и поради това ловът на това животно е разрешен само за коренното население.

БРОНИРАНИ МОРСКИ ИСПОЛИНИ

Измежду влечугите типични обитатели на солената водна стихия са някои видове едри **МОРСКИ КОСТЕНУРКИ**.

На първо място по своите размери е безспорно *кожестата костенурка* (*Dermochelus coriacea*), която е най-едрата костенурка на нашата планета. Тя е разпространена главно в тропиците, но понякога навлиза и във водите на умерените морета. Намирана е, макар и твърде рядко, в Средиземно и Адриатическо море. Понякога достига дори атлантическото крайбрежие на Европа, а също така бреговете на САЩ и Чили.

Тялото на кожестата костенурка има действително внушителни размери — тя достига докъм 2 м дължина и 600 кг тегло. Гръбната му страна е тъмнокафява, а коремната белезникава, с черни петна.

Корубата на кожестата костенурка е твърде своеобразно устроена. Горната ѝ половина — гръбният щит — е покрита от дебела кожа и се състои от няколкостотин многоъгълни костени плочки, които не са свързани с гръбначния стълб и ребрата, както при останалите костенурки. По гръбния щит минават надлъж седем реда от по-едри плочки, които образуват килове. Долната половина на бронята — коремният щит — не е напълно вкостена и остава гъвкава и мека. По нея минават пет надлъжни кила от по-едри плочки.

В млада възраст главата, шията и крайниците на кожестата костенурка са покрити с дребни рогови плочки, които по-късно опадват и кожата остава гладка. Крайниците на този вид, както и на останалите морски костенурки, са превърнати в плавници. При кожестата костенурка предните крайници са повече от два пъти по-дълги от задните. Храни се главно с риби, раци, медузи и водорасли. Всъщност тя е всеядно животно и поглъща всяка достъпна за нея храна.

По-голяма част от живота си кожестата костенурка прекарва в морето. На суша излиза само през време на размножителния период, който обикновено е през май-юни. Тогава в пясъка на бреговете на някои самотни острови женската снася от 30 до 130 яйца с диаметър 5–

6 см. След около два месеца от яйцата се излюпват малките костенурчета, които веднага отиват в морето. През един сезон женската костенурка снася 3–4 пъти. Месото е годно за консумация, макар че в някои случаи се е стигало и до отравяния вероятно след поемане от костенурката на животни, които вторично са предизвикали отравяне на месото ѝ.

Кожестата костенурка става все по-рядка и понастоящем може да се смята за изчезващ вид.

Измежду другите едри морски костенурки има два вида, които, макар и твърде рядко, са улавяни и в Черно море. Това са зелената морска костенурка и главестата морска костенурка.

Зелената костенурка (Chelonia mydas) дължи името си на това, че мазнината ѝ има зелен цвят. Наричат я още ядлива, или супена костенурка, поради това, че месото ѝ има високи вкусови качества и много се цени.

Дължината на тялото на зелената морска костенурка достига до 1,40 м, а теглото ѝ — 400 кг. Гръбната страна на животното е с променлив цвят, но най-често е маслинозелена с жълтеникави петна, а коремната страна е жълтеникава или нечисто бяла.

Зелената костенурка населява най-вече тропичните и субтропичните морета. Въпреки големите си размери подобно на останалите морски костенурки тя е отличен плувец, но на сушата е бавна и несигурна. Ако бъде обърната по гръб, не може вече сама да се изправи и изоставена така, загива.

В биологията на зелената костенурка има една интересна особеност — докато е млада, тя е хищник и лови различни животни, а когато стане възрастна, преминава предимно към растителна храна и яде най-вече някои висши водни растения, по-малко водорасли, а рядко и някои животни (напр. медузи и мекотели).

Подобно на останалите морски костенурки и зелената костенурка прекарва по-голямата част от живота си в морето. Най-често се среща близо до бреговете, понякога дори пред или в самото устие на някоя по-голяма река. Обикновено плува близо до повърхността на водата, като от време на време се подава над нея, за да диша. Понякога зелената костенурка се носи по самата повърхност и тогава като че ли спи. При най-малкото разтревожаване обаче веднага изчезва в дълбочина.

Интересно е размножаването на зелената костенурка. Мъжките оплождат женските в морето през октомври-ноември. От края на октомври до края на февруари женските излизат на брега на различни острови, за да снесат своите яйца. Мъжките остават в морето и не отиват на сушата.

Хубаво описание на снасянето на яйцата и поведението на женската зелена костенурка на брега ни дава Т. Рефли в своята книга „Чудесата на Големия бариерен риф“.

Ето какво пише той:

„Като правило женските костенурки излизат нощем на брега. На сушата те се чувствуват значително по-зле, отколкото във водата и придвижването по пясъка е свързано за тях с големи трудности.

Като се опира на предните си крака и прибира малко задните, костенурката прави няколко тромави, ситни крачки, след което трябва да почине няколко минути, за да набере нови сили и да продължи пътя си.

При движението си костенурката оставя по пясъка ясни следи. Отпечатъците от крайниците ѝ се проточват като две успоредни, прекъсливи бразди, между които има лъкатушещи ивици, начертани от опашката на животното. Спускаяки се обратно по склона на брега към водата, костенурката се чувствува много по-уверена и опашката ѝ оставя по пясъка равномерна линия, успоредна на отпечатъците на крайниците. По такъв начин от следата на костенурката може лесно да се установи дали тя се е отправила навътре към брега или пък към морето, което е много важно за ловците.

Като се изкачи на някое издигнато място далеч от линията на прибой, костенурката започва веднага строежа на гнездото. За целта избира участък, свободен от дървета и храсти. С помощта на предните си крака животното копае земята и след това със задните си крака я изблъсква настрана. Работата протича бавно, с чести и дълги прекъсвания. Когато изровената яма е вече достатъчно голяма, за да може да побере костенурката, започва вторият етап от строителството — ямата се пригажда за яйцата. Със задните си крака костенурката изкопава в гнездото нова ямичка с дълбочина около 42 см и диаметър към 30 см. В тази ямичка тя снася своите яйца.

Диаметърът на яйцата е малко по-голям от 2,5 см. Белите, леко овални яйца, с черупка, напомняща по своята структура пергамент, са

много по-здрави от кокошите и не се чупят даже тогава, когато биват пуснати от значителна височина на земята. Костенурката снася първите яйца през интервал от 4–5 минути, след това интервалите видимо се съкращават. Средното количество яйца от едно снасяне в гнездото е около 120, но при различните индивиди е от 50 до 200 яйца.

Костенурковите яйца са твърде своеобразни. Така напр. техният белтък не се втвърдява при варене във вода. Европейците се отнасят към тази храна скептично, но за коренните жители на Австралия и прилежащите острови костенурковите яйца са любимо лакомство.

Когато снасянето на яйцата завърши, костенурката веднага започва да засипва изровеното гнездо, като методично утъпква и изравнява пясъка. Тази работа продължава дотогава, докато не останат почти никакви следи от ямата. След това костенурката се връща към морския бряг.

В случай че, копаейки ямата, костенурката се натъкне на някакво препятствие, напр. корени на дърво, тя обикновено се отказва да го преодолее и започва да рови гнездо на ново място. Отбелязвани са случаи, когато една и съща костенурка е изоставяла по няколко почти завършени гнезда.

За изпълнението на всички тези процедури женската костенурка употребява средно два до два и половина часа (от момента на излизането на брега до момента на завръщането във водата), като времето е от един до седем часа при различните индивиди. Една и съща женска през даден сезон може да снесе няколко пъти яйца, излизайки на различни места по брега или дори на различни острови. Същевременно през някои години много женски не снасят яйца. Наблюдатели успели през една нощ да преброят над петдесет костенурки, които излезли на брега да снасят яйца. Установено е, че мъжките никога не придружават своите «съпруги» на сушата, но почти винаги се намират във водата съвсем близо до брега. Те лесно могат да бъдат различени от женските по сравнително голямата им опашка, дължината на която понякога надминава тридесет сантиметра.

Яйцата се излюпват от топлината на слънчевите лъчи, като продължителността на инкубационния период се определя главно от времето и температурата на въздуха. В тропиците той е значително по-къс, но в района на островите неговата продължителност е 9,5–10,5 седмици. Загубите през време на инкубацията са твърде големи,

средно се излюпват около половината от снесените яйца. Дължината на излюпващите се костенурчета е около 7,5 см; като пробие черупката и се измъкне от нея, младата костенурка веднага започва да копае ход към повърхността на земята. В повечето случаи излюпилите се от яйцата костенурчета се показват на повърхността нощно време, когато ги дебнат по-малко опасности; през деня върху тях се нахвърлят множество чайки, чапли и рибарки, за които младите костенурчета са лесна и желана плячка. Обаче и при нощните преходи към водата много костенурчета стават жертва на пясъчните крабове, които са много подвижни и бързо реагират на появата на всякаква плячка. Голям брой от малките костенурчета загиват и във водата, попадайки в устата на множество хищни риби.

От яйцата на едно снасяне малките костенурчета се излюпват през различно време, като процесът на появяването на новоизлюпените трае обикновено две-три нощи.“

Учените отдавна се занимават с въпроса за инстинкта, който показва на младите животни вярната посока към морето. Един от най-известните в света подводни пливци Ханс Хас е направил опити с току-що излюпени костенурчета: „Макар че дъното на лагуната беше съвършено равно, малките костенурчета узнаваха дори във водата посоката към откритото море. Неведнъж ги обръцахме, но те не се объркаха, а като описваха голяма дъга, вземаха правилна посока към отстоящия на 400–500 м край на рифа.“

Главният враг на зелената костенурка са акулите, които, нападайки я в морето, отхапват краката и опашката, а понякога дори откъсват големи парчета от нейната броня. Хората също я ловят.

Супа и печено от зелена костенурка се считат за деликатес, и то не само от местното население, но и от европейците.

Интересно е да се отбележи, че на ежегодния банкет, даван от главния кмет на Лондон, по традиция се поднася костенуркова супа, приготвена от екземпляри, ловени на Сейшелските о-ви. В Англия внасят и филе от зелена костенурка.

Броят на зелените костенурки в Световния океан намалява не само поради това, че хората усилено ги ловят, но и поради факта, че на много места населението изравя за консумация техните яйца.

Вторият вид едра морска костенурка, която, макар и рядко, навлиза в Черно море, е *главестата морска костенурка*, или

лъжливата карета (*Caretta caretta*). И тя подобно на зелената костенурка се среща предимно в топлите морета, но измежду всички морски костенурки прониква най на север.

Тялото на тази костенурка достига докъм 1 м дължина. Гръбната страна на възрастните екземпляри е червенокафява, а коремната — жълтокафява. Главата на тази костенурка е твърде голяма и масивна (оттам и името).

Подобно на останалите морски костенурки лъжливата карета излиза на сушата само когато ще снася яйца. В морето тя може да бъде срещната и на голямо разстояние от бреговете. Храни се главно с различни морски животни — раци, мекотели, риби, медузи и морски гъби, като рядко яде и някои водни растения.

Женската главеста костенурка снася средно около 100 яйца в яма, дълбока към 30 см, обикновено на 50-ина метра от морския бряг. Малките костенурчета се излюпват след 1–2 месеца. Те могат веднага да плуват, но се научават да се гмуркат под вода едва след известно време.

Месото на лъжливата карета се консумира много рядко, корубата ѝ също така не се ценя и поради това тя самата почти не е преследвана от човека. Яйцата ѝ обаче се унищожават масово, тъй като са много вкусни и се търсят в различни страни на света. Това е довело до голямо намаление на числеността на главестата морска костенурка в наши дни.

СТРАШНИ И БЕЗОПАСНИ

Сред рибите също има гиганти, като първенството се държи от **АКУЛИТЕ**.

Днес на зоолозите са познати около 150 вида акули, разпространени най-вече в топлите морета. Като изключение някои живеят и в големи реки — напр. в Амазонка, Ганг, Замбези и др.

Много акули са напълно безопасни за човека. Обаче в Средиземно море напр. и особено в тропичните морета има видове, които са страшни хищници.

Интересно е да се отбележи, че акулите не винаги и не навсякъде проявяват нападателност, когато срещнат „двукракия пришелец“ в родната им стихия. Няма обаче съмнение, че понякога акулите нападат човека. Съветският зоолог Б. А. Зенкович преразказва следния случай, станал сравнително немного отдавна по крайбрежието на Австралия.

На едно семейство, което живяло в малка вила непосредствено на морския бряг, един неделен ден дошли гости — млад австралиец и неговата жена, която била отлична спортистка. Преди обед гостите решили да се изкъпят в морето. Не след много време домакините, които останали във вилата, чули страшен вик. Те незабавно изтичали на плажа. Тук пред очите им се разкрила ужасна гледка — младият мъж стоял във водата и държал в ръцете си... само горната половина от тялото на своята съпруга. Краката и долната част от трупа на нещастната млада жена били отхапани от грамадна акула...

Съветският физиолог Е. М. Крепс дава твърде интересни данни за някои акули в Тихия океан. Ето какво пише той в своята книга „С «Витяз» към тихоокеанските острови“: „Акули има много. Океанът е спокоен и добре се вижда как в тихата вода около кораба почти на повърхността се плъзгат сивите или сините хищници. Понякога едновременно се виждат пет, шест, а ако се обикаля корабът по палубата, може да се наброят и повече.

Акулите са с различни размери: обикновено малки до метър и половина, а по-често до два-три метра, но понякога се виждат големи сини хищници с дължина над три метра. Акулите винаги се

съпровождат от лоцмани — малки рибки на ивици с дължина около 15 см, които никога не могат да се уловят.

Акулите се интересуват от кухненските отпадъци, улавят всичко, което се изхвърля, но явно предпочитат месните. Зелевите листа слабо ги привличат — те ги хващат със зъби и ги изхвърлят обратно.

Ловим акули с въдица. На голяма кука, прикрепена към парче дебел тел, се поставя къс сланина или месо и на здрава връв се хвърля зад борда. Акулите обикновено реагират бързо на миризмата на месото, приближават се и хващат примамката. Почувствувала куката на въдицата, акулата започва да се мятта насам-натам, но бива претеглена към борда и с дружните усилия на пет-шест души изтеглена на палубата. За да не се откъсне от куката, което се случва често, или да не се изправи куката или пък скъса връвта, обикновено под нея се поставя сак на въже. Голямата риба с тегло 100–150 кг се извлича на палубата, но и тук е необходима голяма предпазливост. Акулата започва да удря с мощната си опашка, да се мятта, а може и да ухапе със страшната си зъбата уста. Кожата ѝ е грапава, покрита с остри, бодливи шипове и при непредпазливо докосване раздира кожата на ръката. Постепенно акулата се успокоява, замира и тогава може с остър нож да се разпори коремът ѝ, да се изреже стомахът и да се види какво има в него.

Прегледът на стомаси от акули представлява голям интерес, понеже дава представа както за рибната фауна на океана, така и за други негови обитатели. Какво ли не намирахме в стомасите на тези лакоми «океански вълци»! И всевъзможни риби, и късове от месо на акула, и морски птици, които акулите хващат, когато те почиват или спят на водната повърхност. Помня, че в стомаха на една дългоплавникова акула намерих множество големи късове от месо на акула (очевидно е разкъсала друга акула), две птици — фрегат и пеликан, — зелеви листа, изхвърлени от кораба, и погълнат между другото вестник. Лакомията на акулите и нечувствителността им към травмите е поразителна. Извадена на борда, полумъртва, с разпран корем и отрязан плавник, една акула бе изхвърлена обратно в океана. Когато се намери във водата, тя веднага оживя, след няколко минути отново се нахвърли върху куката с примамката и отново бе извадена на палубата. Може да се изреже стомахът на дадена акула и да се постави на куката като примамка.

Хвърлената обратно в морето акула захапва куката със собствения си стомах.

Между другото случвало ни се е да четем, че акулата хваща храната, след като предварително се обърне с корема нагоре. Това не е вярно поне по отношение на онези видове, с които имахме работа ние. Дългоплавниковата и синята акула във всички случаи хващаха примамката или хвърлената храна в обикновено положение, с гърба нагоре.“

Много интересни данни дава за акулите и Ханс Хас в своята книга „Ние идваме от морето“. Ето някои от тях.

„... Нашият опит ни убеди, че най-опасните морски животни са акулите. Наистина тяхната нападателност силно се преувеличава, макар те да са станали причина за голям брой тежки наранявания и смъртни случаи. Зъбите им са един от най-смъртоносните инструменти в животинския свят. Акула, дълга четири метра, може спокойно да «отсече» ръка или крак. Шестметрова акула може да пререже човешкото тяло на две.

... Когато акулата забележи човека и се насочи към него с намерение да го нападне, той в никакъв случай не трябва да проявява страх. Ако леководолазът побърза да отплува, с това той би привлякъл върху себе си вниманието на голям брой акули и би събудил в тях ловния инстинкт. Същото се наблюдава и при сухоземните хищници.

Още при нашите първи срещи в Карибско море през 1939 г. разбрахме, че и големи акули могат да бъдат прогонени, ако човек без колебание заплува направо срещу тях. Акулата е свикнала всички животни да бягат от нея. Насочи ли се към нея непознато същество, човек, с намерение да я атакува, това предизвиква в нея страх и тя побягва.

Тогавата открихме и това, че плуващите срещу нас акули може да се прогонят със силен вик от близко разстояние под водата. По този въпрос често бяхме осмивани, докато междувременно много подводни ловци от различни краища на света с успех са използвали това наше средство. Така през 1943 г. то спасило трима души, останали живи от екипажа на една германска подводница по западноафриканското крайбрежие. Когато били нападнати от акули и ухапани от тях, те си спомнили в последния момент за моите съвети и като държали главите си под водата, със силни викове успели да прогонят акулите. В

официалния доклад на Американските военновъздушни сили «Летци срещу морето» въз основа на натрупания досега опит на всички летци, паднали в морето, се препоръчва като най-сигурно защитно средство срещу акули силният вик под водата.

Все пак ние установихме, че има и изключения. Някои акули, като например от вида, с който ни предстоеше да се срещнем край Азорските острови, изобщо не реагират на виковете, а в някои райони, например във водите край гръцките острови, акулите са съвсем нечувствителни към виковете.

От нашите наблюдения там през 1942 г. установихме, че сетивата на акулите са притъпени вследствие на експлозиите, тъй като рибарите си служат с динамит. Може би подобно нещо става и с акулите, които обитават места, намиращи се в близост с откритите плажове — те са свикнали с човешките гласове, както и акулите, които следват корабите и са свикнали с шума на витлата.

Освен това акулите изменят поведението си, щом във водата се появи кръв. Усети ли акулата кръв, присъщото ѝ малодушие и нерешителност изчезват и тя става явно неспокойна. Почва да се движи нервно и двойно по-бързо и вече не може да се разбере как ще реагира. Обаче и в такива случаи акулите могат да се колебаят дали да нападнат.

... Съвсем невероятно е, че с кинжал — колкото и да е остър той — би могло да се направи нещо с действително опасна акула. Постоянно разказваните истории от туземци, които разпаряли корема на нападналите ги акули, може да се смятат за толкова верни, колкото и баснята за щрауса, който заравял главата си в пясъка.

Когато нападащата акула се приближи вече толкова близо до човека, че може да се употреби кинжал, тогава му остават съвсем малко шансове за спасение. Тук трябва да се добави и това, че кожата на големите акули е необикновено твърда, а сравнително малкото сърце е защитено от хрущяли. Аз считам за безнадеждна схватката с някоя акула, както винаги я описват, и дори когато акулата е действително тежко наранена, играта съвсем не е още спечелена. Преди всичко силните движения на ранената акула и кръвта ѝ ще привлекат и други акули, а освен това жизнената сила на тези животни е неимоверно голяма.

В едно достоверно съобщение се разказва за грамадна синя акула, която била смъртно ранена във водата с голям сатър за разсичане на китови трупове, но въпреки това продължавала лакомо да яде от кита, докато, просто изненадана от смъртта, потънала като камък в дълбочината.

По-подходящо оръжие е копието или прътът с железен връх, който човек при нужда може да държи между себе си и животното. Както Кусто, така и италианската експедиция начело с Байлати, която посети една година след него Червено море, намират такива прътове за подходящи. Щом не става нужда човек да се справя с няколко акули наведнъж, отбраната срещу тях е почти сигурна.

Още професионалните леководолази са забелязали, че на акулите съвсем не им е нужно да се обърнат по гръб, за да захаят. Твърдението, че акулите не са опасни в плитчините, защото там им липсва възможност да се обърнат по гръб, е опасно заблуждение. В тропиците, особено привечер, големите акули се приближават съвсем близо до брега. От някои добре проверени случаи се знае, че те са нападали в плитчините деца и кучета.

Басня е и това, че акулите следват кораба, когато на борда му има мъртвец. Всъщност те следват кораба не поради това, че в някоя каюта има човешки труп, а заради хранителните отпадъци, които готвачът изхвърля през борда...

Едно от най-интересните приключения, които Ханс Хас описва в своята книга, е опасната му среща под водата с бяла акула край атола Санганеб в Червено море. Ето какво разказва именитият изследовател на подводния свят за тази среща:

„... Точно под пристана, на дълбочина дванадесет метра плуваше чернопера акула, дълга най-малко три метра. Тя обираше парчета месо, закачили се за коралите. Под мен стената се спускаше отвесно в бездната. Нямаше и следа от акули-чук. На дълбочина четиринадесет метра си избрах един израснал върху основата на скала коралов храст и го възседнах.

Скоро акулата ме забеляза. Тя доплува доста обезпокоена до мен и ме загледа. На разстояние три метра се обърна и се отдалечи. Направи дъга и отново се върна. И на три метра от мен отново се върна обратно. Акулата повтори това още четири или пет пъти. Тази акула беше идеален обект за моите филмови снимки. Тя винаги се

приближаваше отпред срещу камерата и когато се отдалечаваше, имах достатъчно време, за да навия отново пружината.

Седях малко встрани върху моето издадено напред укрепление, съсредоточил цялото си внимание върху акулата, докато изведнъж почувствувах странно усещане откъм гърба и се извърнах. Точно зад мен стоеше голяма акула.

Тя бе доплувала от другата страна, придържайки се съвсем плътно до стената, и се бе приближила непосредствено до мен. По форма и окраска от пръв поглед можах да разбера каква акула е тази.

Това беше бяла акула — «бялата смърт».

Обикновено тези животни се срещат в открито море и много рядко идват към крайбрежието. Един незабравим миг гледах как широката глава се приближава към мен. Около устата на акулата имаше зла, напрегната бръчка. През съзнанието ми мълниеносно преминаваха хаотични мисли. Копието висеше зад рамото ми, но сега нямаше никакъв смисъл да се хвана за него. То беше дълго два метра, а акулата се намираше вече на метър и половина от мен. Закресях и замахах с ръце срещу нападателя. Муцуната се приближаваше към мен спокойно и несмутимо. Явно акулата имаше намерение да отхапе късче от мен. Може би ме бе сметнала за парче месо. Сигурно беше яла твърде скоро и в устата си още чувствувахе вкус на кръв.

Между моите трескави мисли имаше една, която ме прониза като електрически ток: за защита ми оставаха само голите ръце!

В никакъв случай не биваше да ударя акулата по носа, защото беше достатъчно тя да отвори уста и ръцете ми щяха да се намерят между зъбите ѝ. Едва когато носът ѝ беше съвсем близо до мен, я ударих с дясната си ръка зад муцуната по хрилете. Това сигурно не причини болка на животното, но неочаквания удар го изплаши. Почувствувах движение на водата, акулата се завъртя на място и отплува от мен. След това описа дъга и пак се появи. Сега сграбчих харпуна и ударих акулата по главата. Върхът едва потъна в кожата ѝ, но тя описа дъга и отново се върна назад. Тогава видях, че и другата акула — онази, която снимах — също ме напада.

С все сила извъртях копието настрана и я улучих. После обърнах обратно оръжието и уцелих другата акула. Но да се отбранявам едновременно на две страни беше невъзможно. Прътът беше много дълъг, водата оказваше твърде голямо съпротивление и аз не можех да

го въртя достатъчно бързо на две страни. Оставаше ми само едно, най-опасното — бягството.

Понесох се нагоре покрай стената толкова бързо, колкото ми позволяваха плавниците. Акулите за миг се поколебаха, после стремително се спуснаха подире ми. С харпуна ги държах на известно разстояние от себе си. Тъй като при това бягство трябваше да гледам само надолу, на два пъти ударих силно гърба и рамото си в издадените корали. Най-сетне бях горе, точно до Лоте и Лео. Задърпах ги след себе си към плитчината. Акулите бяха вече тук. Спряха се, обърнаха се и възбудено заплуваха покрай ръба насам-натам.

Като държахме копията насочени напред, ние очаквахме тяхното нападение. Но те само заплашително гледаха към нас и след това се успокоиха. Бялата акула направи още един кръг и се спусна надолу. Другата отплува в противоположил посока.

С треперещи колене се покатерихме на пристана. Ако водата тук беше по-дълбока, приключението би могло да завърши лошо. Бяхме се натъкнали на акула с твърде опасни намерения. Другата пък ме бе нападнала очевидно от завист към възможната плячка. Както при кучетата, когато някое от тях е намерило кокал. Този път за малко аз можех да бъда този кокал.

Оттогава никога не съм срещал голяма бяла акула. Чел съм няколко съобщения на други леководолази за срещите им с бели акули, но не съм уверен, че във всички случаи се е касало за такива. Ако всички бели акули се държат така, както срещнатата от мен, тогава човек наистина трябва да бъде нащрек.

Моето приключение ми показва освен това, че прътът не трябва да бъде дълъг. Метър и двадесет сантиметра е идеалната дължина.

Опасни ли са акулите или не? Приведеният от мен случай е всъщност едно изключение от моите хиляда и повече срещи с големи акули. Но той ни показва, че човек никога не бива да се чувствава в пълна безопасност, че е твърде непредпазливо да се гмурка, ако във водата има миризма на кръв, и че винаги и навсякъде трябва да бъде готов за всякакви изненади.“

Синята акула (Prionace glauca), за която споменават Е. М. Крепс и Ханс Хас, е една от най-едрите акули, които понякога нападат човека. Според известни сведения тя може да достигне 6 м дължина. Гръбната ѝ страна е тъмносиня, а коремната — бяла. Синята акула се среща във

всички океани и някои морета. Има я напр. в Средиземно море. Често плува по самата повърхност, като издава над нея гръбните си плавници и силно извитата си опашна перка.

Синята акула се храни най-вече с риби и главоноги мекотели, но поглъща и друга храна. Подобно на някои други видове акули и тя ражда малките си, а не снася яйца. Броят на новородените е от 4 до 54, като дължината им е около 30 см.

По-страшна от синята акула е грамадната бяла акула, или *акулата-людоед* (*Carcharodon carcharias*), за която пише Ханс Хас. Нейното могъщо тяло достига 11–12 м дължина. Отгоре и отстрани то е сиво, кафяво или дори черно оцветено, а отдолу е нечисто бяло. Острите зъби на бялата акула са 5 см дълги и назъбени по ръба си като пила. Тази страшна риба, която често напада човека, се среща най-вече в топлите зони, а по-рядко в умерените води на всички океани и някои морета.

Бялата акула се храни най-вече с други акули. Тя яде обаче и по-дребни риби, напада още тюлени, морски костенурки и други животни, а не се отказва и от мърша и от различни отпадъци. Тя е безспорно една от най-свирепите акули.

По-големи от това морско чудовище са две други акули, които не нападат човека. Това са *китоакулата* (*Rhineodon typus*) и *гигантската акула* (*Cetorhinus maximus*). Тези два вида са най-едрите риби, които се срещат днес в безбрежните простори на Световния океан.

Представете си, че плувате някъде сред океана и изведнъж край вас се появи акула с дължина 15–20 м... Такива срещи, макар и рядко, стават. За една от тях ни разказва живо и увлекателно Тур Хейердал в своята знаменита книга „Експедицията Кон-Тики“.

Както е известно, смелият норвежки етнограф заедно с петима свои приятели преплува през 1947 г. на сал едно разстояние от около 4300 морски мили — от бреговете на Перу до островите на Полинезия. Може би Хейердал и неговите другари са едни от тези хора, които най-дълго са наблюдавали отблизо жива китоакула.

Ето и самото описание на тази забележителна среща:

„... Бях се потопил в морето при носа на сала, за да се освежа, и заловен за края на едно въже, се излеждах във водата и се оглеждах предпазливо, когато изведнъж забелязах, че през кристално бистрата вода към мен се приближава някаква дебела кафява риба, дълга около

два метра. Скочих бързо на ръба на сала и седнах в слънчевия пек да разгледам рибата, която отминаваше спокойно. В същия миг чух дивия боен вик на Кнут, който беше на кърмата зад бамбуковата кабина. Той така силно изкрещя «акула», че гласът му сякаш се продра и понеже край сала ежедневно плуваха акули, без да причиняват такова възбуждение, всички разбрахме, че трябва да е станало нещо особено, и се спуснахме нататък, за да му помогнем.

Кнут седял на колене и перял гащите си във вълните, когато изведнъж вдигнал очи и съзрял най-голямото и най-грозно лице, което някой от нас е виждал през целия си живот. Това беше главата на истинско морско чудовище, толкова голямо и отвратително, че и самият дух на морето да се беше появил, едва ли би могъл да ни направи такова впечатление. Главата му беше широка и плоска като на жаба с две малки очи, съвсем отстрани; жабешката му уста беше около метър и половина широка, а от ъглите ѝ висяха дълги мустаци. Главата се сливаше с огромното тяло, което завършваше с дълга, тънка опашка с островърха перка на края, която стоеше отвесно и показваше, че това морско чудовище няма нищо общо с кита. Под водата тялото му изглеждаше кафеникаво, но както главата, така и цялото тяло бяха гъсто осеяни с малки бели петна. Чудовището бавно и лениво плуваше зад кърмата. То се хилеше като булдог и спокойно размахваше опашка. Голямата закръглена перка на гърба му стърчеше високо над водата, а понякога се показваше и перката на опашката; когато животното попаднеше в падината между две вълни, водата плискаше в него като в подводна скала. Пред широките му челюсти плуваше цяла тълпа риби-пилоти, шарени като зебри, подредени ветрилообразно; по огромното му тяло здраво се бяха заловили големи риби-ремора и други паразити и пътешествуваха с него из водата. Всичко това приличаше на някаква чудновата зоологическа сбирка, струпана върху нещо като плаваща подводна скала.

Един десеткилограмов долфин, закачен на шест от най-големите ни рибарски куки, висеше зад сала като стръв за акули. Цял рояк риби-пилоти излетяха напред към този делфин, подушиха го, без да го докоснат, и след това бързо се върнаха обратно при своя господар и повелител — царя на морето. Като някакво механическо чудовище той пусна в ход машината си и бавно се плъзна към делфина, който в сравнение с устата му изглеждаше като нищожен залък. Опитахме се

да придърпаме делфина; морското чудовище бавно го последва до самия ръб на сала. То остави делфина да се плъзне в устата му и почти не я отвори, сякаш за такава незначителна хапка не си заслужаваше да се разтваря цялата уста. Когато великанът дойде съвсем близо до сала, той отри гърба си в тежкото кормилно весло и то се издигна над водата. Сега имахме пълна възможност да разгледаме това чудовище съвсем отблизо — толкова отблизо, че аз помислих, че сме полудели, защото се тресяхме от смях и крещяхме възбудено пред фантастичното зрелище, което ни се представи. Дори Уолт Дисни с богатата си фантазия не би могъл да създаде по-ужасяващо морско чудовище от това, което тъй неочаквано се появи край нас и едва ли не опираше страшните си челюсти в трупите на сала.

Това чудовище беше китоакула — най-голямата акула и изобщо най-голямата риба, която съществува днес на света. Тя се среща извънредно рядко, но единични екземпляри се виждат тук-там из тропичните области на океаните. Китоакулата достига средно петнадесет метра дължина и според зоолозите тежи към петнадесет тона. Казват, че големи екземпляри достигали до двадесет метра дължина, а черният дроб на едно тяхно «бебе», убито с харпун, тежал триста килограма и по широките му челюсти имало около три хиляди зъба.

Чудовището беше толкова грамадно, че когато почна да кръжи около нас и под сала, главата му се виждаше от едната страна, а цялата му опашка стърчеше от другата. Погледнато отпред, лицето му изглеждаше тъй невероятно смешно, отпуснато и глупаво, че не можехме да не се смеем с цяло гърло, макар да съзнавахме, че ако ни нападне, може само с един удар на опашката да разбие балсовите трупи и да разкъса въжетата. То очертаваше все по-тесни и по-тесни кръгове под сала, а ние нямаше какво друго да правим, освен да изчакаме и видим какво ще се случи. След това чудовището излезе пак изпод кърмата, отърка се приятелски о кърмилното весло и го повдигна, а то се плъзна по гърба му. Бяхме застанали на ръба на сала с ръчни харпуни, но те приличаха на клечки за зъби в сравнение с огромното туловище, за което ги бяхме приготвили. Китоакулата с нищо не показваше, че възнамерява да ни напусне, а обикаляше около нас и плуваше след сала като вярно куче. Никой от нас не беше преживял, нито пък мислил, че ще преживее подобно нещо, и цялото

приключение с това морско чудовище, което плуваше зад сала и под него, ни се струваше до такава степен невероятно, че ние наистина не можехме да го вземем сериозно.

Всъщност китоакулата се въртя край нас не повече от час, но ние имахме чувството, че посещението ѝ трая цял ден. Ерик, който стоеше на единия ъгъл на сала, стиснал в ръка два и половина метра дълъг харпун, не можа да се сдържи и насърчен от необмислените ни подвиквания, издигна харпуна над главата си. Когато китоакулата бавно се плъзна към него и главата ѝ беше точно до ъгъла на сала, Ерик замахна с цялата си великанска сила надолу и заби харпуна дълбоко в хрущялната глава на китоакулата. Изминаха една-две секунди, докато гигантът разбере какво става. И току изведнъж кроткият глупчо се превърна в планина от стоманени мускули. Въжето на харпуна излетя през ръба на сала със свистене, а в морето се издигна цял сноп вода, когато великанът изфуча с глава надолу в дълбините. Тримата, които стояха най-близо, бяха повалени презглава, а въжето ожули кожата на двама от тях, докато свистеше във въздуха. Това дебело въже, което можеше да удържи цяла лодка, се закачи за края на сала и се скъса като конец, а няколко мига по-късно на двеста метра от нас изплава счупената дръжка на харпуна. Рояк подплашени риби-пилоти се стрелнаха през водата, стремейки се отчаяно да настигнат стария си господар и повелител. Дълго чакахме чудовището да долети обратно като разярена подводница, но никога вече не видяхме китоакулата.“

Възможно ли е биологията на една такава огромна риба, която се среща в тропичните и субтропичните зони на Тихия, Атлантическия и Индийския океан, да не е добре позната? Няма нищо чудно в това! Преди всичко, както отбелязва и Хейердал, китоакулата е рядка риба. Освен това тя се среща обикновено поединично, и то всред безбрежните простори на океана. Виждането на едно такова морско чудовище зависи очевидно напълно от случайността. Освен това трябва да не забравяме, че китоакулата е риба, а не бозайник, както китът. Много по-лесно е да се изучи например биологията на кашалота, отколкото начинът на живот на огромната риба.

Днешните бързоходни китоловни корабчета могат да настигнат и най-бързо плуващия кашалот. Колкото и дълбоко да се потопи той след нараняването си, неговият белодробен начин на дишане го принуждава

най-много след час-два да излезе пак на повърхността. Там той отново може да бъде наблюдаван и харпуниран. При това, както знаем, кашалотите се срещат често на стада, и то в много райони на Световния океан, а ловът им става от векове насам.

Съвсем иначе стоят нещата с китоакулата. Рядка и срещаща се обикновено поединично, тя диша с хриле. Това ѝ позволява да стои неограничено време под водата и тя изчезва от погледа на наблюдателя, като се потопи в морската дълбочина.

Впрочем понякога щастието се усмихва на изследователите и на подводните пливци. Ханс Хас напр. описва в своята книга „Ние идваме от морето“ продължителната си среща в Червено море с една китоакула, дълга най-малко 8 м. Той успял да я снима много пъти под водата, докоснал грапавата ѝ кожа с ръка и дори поплувал малко, хванат за опасната ѝ перка... След известно време се появила още една, по-малка китоакула, която обаче скоро се отдалечила.

Наблюдението на Хейердал и неговите другари обаче е интересно и в друго отношение. В различни книги по зоология пише, че китоакулата се храни само с малки морски животни — ракообразни, дребни риби и калмари (това казва и Хас). От разказа на Хейердал обаче може да се заключи, че наблюдаваният от него екземпляр е погълнал една около 10 кг тежка риба — долфин.

Този факт още веднъж показва, че има още какво да се уточнява и изучава в биологията на огромните морски гиганти и че ние далеч не знаем още всичко за най-едрите животни на нашата планета.

Другата грамадна акула — гигантската акула — достига докъм 15 м дължина и няколко хиляди килограма тегло.

Гигантската акула е разпространена в умерено топлите води на двете полукълба, най-вече в северните части на Атлантическия и Тихия океан. Тя има малки, закривени назад зъби и огромни хрилни цепнатини, чиито долни краища минават и на коремната ѝ страна. По вътрешната повърхност на хрилете ѝ има множество дълги рогови израстъци — хрилни тичинки, които образуват нещо като гъсти гребени. През тях акулата прецежда поетата в устата вода. Тя се храни най-вече с малки морски животни — различни дребни рибки, рачета, медузи и пр., които поглъща в огромни количества. При прецеждането на водата тези организми се задържат от роговите гребени по хрилете. Подобен цедилен апарат има и китоакулата и зоолозите често го сочат

като доказателство за начина на хранене — поглъщане на дребни морски животни. Някои изследвания показаха обаче, че тази представа, поне за гигантската акула, е само отчасти вярна. Оказа се, че гигантската акула се храни само през пролетта и лятото с дребни морски животни. През студеното годишно време тя се спуска по-надълбоко, като за храна ѝ служат различни дънни организми. Според някои по-нови сведения през зимата гигантската акула е слабо активна и състоянието ѝ съответствува на зимния сън при бозайниците. През този период хрилните ѝ тичинки опадват.

Гигантската акула има чернокафява гръбна и белезникава коремна страна. Понякога се среща на стада, като в някои случаи едно стадо обхваща около сто екземпляра. В хубави, ясни дни акулата често лежи неподвижно на повърхността на морето, сякаш се припича на слънце. Поради този ѝ навик английските рибари я наричат „грееща се акула“. Гигантската риба съвсем не е плашлива. До нея спокойно може да се доближи лодка и тя лесно може да бъде харпунирана.

Някога гигантската акула е била преследвана най-вече заради черния ѝ дроб, който съдържа много мазнина. Ловуването е ставало с ръчни харпуни, като не е било съвсем безопасно, защото чрез мощни удари на опашката си раненият великан можел да повреди и дори да потопи рибарските лодки. Месото на тази акула може да се яде, но то няма хубав вкус и затова най-често се нарязва на ивици и изсушено се употребява после за стръв при лова на други риби.

Има данни, които говорят, че гигантската акула вероятно е яйцеживородна.

В европейските морета се срещат към 16 вида акули. Две от тях са установени и в нашите териториални черноморски води. И двата вида са напълно безопасни за човека.

По-големият от тях е *черноморската акула*, или *морското куче* (*Squalus acanthias*). На дължина тя достига до 1,50 м, а на тегло 10–12 кг. Черноморската акула е стадна риба. В нашите води тя е твърде обикновен вид.

През деня морското куче се държи в придънните слоеве обикновено между 20 и 70 м дълбочина. Нощем то се издига към повърхността. Черноморската акула се храни главно с риби — тя яде най-вече меджид, попчета и млади калканчета. По-рядко се храни с някои ракообразни и миди.

Месото на черноморската акула се яде. То се консумира както в прясно, така и в консервирано състояние. Особено се цени в някои западноевропейски страни. За нашия черноморски риболов обаче тази риба почти няма стопанско значение.

Другият вид акула, който е установен във водите пред нашите брегове, е *малката акула (Squalus blainvillei)*. Тя достига едва докъм 60 см дължина. В Черно море е много рядък вид.

Освен споменатите по-горе огромни акули в Световния океан има и други риби, които се отличават както с големите си размери, така и с някои интересни особености в своята биология и устройство.

Едни от най-забележителните измежду тях са безспорно гигантските скатове, наречени манти или морски дяволи, които спадат също към акулите риби.

Живо ни описва срещата си в открито море с един такъв скат Е. М. Крепс в своята интересна книга „Витяз в Индийския океан“. Между другите учени, които са се намирали на борда на изследователския кораб при това плаване, е бил и известният специалист по рибите Т. С. Рас. Ето какво е записал в дневника си Крепс за срещата с гигантския скат.

„14 януари. 10° южна ширина. Времето рязко се промени. Задуха вятър от югоизток, облаците се разпръснаха и заблестя слънцето. Ние навлязохме в зоната на южния пасат.

Около пет часа вечерта през време на работа на станция при мен дотича Т. С. Рас и ми каза, че край кърмата плувал огромен скат манта. Побягнахме към кърмата. Действително близо до повърхността плуваше огромен скат, който бе тъмен, почти черен отгоре и бял отдолу, с два големи, насочени напред рога на главата. Той повдигаше ту единия, ту другия си страничен плавник и почти се премятеше. Ето защо неговият цвят непрекъснато се менеше — ту светъл, ту тъмен. Огромният рядък скат, който имаше не по-малко от 2,5–3 м в диаметър, плуваше така близо до борда, че аз не издържах и изтичах в ихтиологичната лаборатория за харпунна пушка. Докато се върна обаче, скатът бе изчезнал, бяха си отишли и зрителите.

Не е ловец този, който няма търпение. Аз останах да карауля на кърмата и търпението ми бе възнаградено. След известно време, може би след 15 минути, а може би и след половин час, скатът се върна, но сега той не плуваше така близо до повърхността, както преди. Стрелях

в него два пъти. Първия път харпунът не долетя до ската, тъй като не отчетох, че въжето го утежнява. Вторият път прицелването бе правилно, но скатът беше твърде дълбоко и харпунът не го засегна. Успях обаче да се налюбувам на величественото морско чудовище.

Взех книга от Рас и прочетох, че такава своеобразна форма на главата при двурилата манта (*Manta birostris*) се получава от двата стърчащи напред главови плавника. Устата е разположена напречно на предната част на главата, а не по долната повърхност, както при другите скатове. Тази уста е твърде широка. По долната челюст има голям брой малки зъби, които са разположени в няколко реда, а по горната челюст има зъби. Размерът на тези скатове достига 6–7 м в диаметър, а теглото им — 1,5–2 т. Те са живораждащи и раждат по едно малко.

Обикновено се вижда как мантата спокойно плува или пък лежи неподвижно на морската повърхност. В това положение не е трудно тя да бъде взета за островче. Мисля, че по-голямата част от времето тези скатове прекарват, като лежат на дъното. Подаването ту на единия, ту на другия плавник над водата, премятането — това е обикновеното поведение на мантата. Понякога тези риби изскачат изцяло над морето и падат обратно върху водната повърхност, така че оглушителният плясък се чува на далечно разстояние. Някои мислят, че по този начин мантите зашеметяват дребната риба. Те могат да паднат и върху някоя лодка и да я преобърнат. Обикновено плуват бавно, понякога на двойки, но когато са улучени от харпун, плуват много бързо и неуморимо. Те могат да теглят на много мили лодки на буксир с харпуни и курсуми в тялото си.

Обикновената храна на мантата са малки рибки, скариди и други рачета. Главовите плавници чрез въртеливи движения вкарват храната в устата. Мантата е тропична риба. Среща се в Атлантическия, Тихия и Индийския океан.“

Една от едрите стадни риби в Световния океан, която има голямо значение като риболовен обект, е *тонът* (*Thunnus thynnus*). Той достига 3–4 м дължина и около 400 кг тегло. Тялото му е торпедовидно.

Гръбната му страна е стоманеносиня, страните са сивобелезникави, с множество сребристи петна, а коремът е белезникав.

В Атлантическия океан тонът се среща по цялото западно крайбрежие на Африка и Европа до Норвегия и Исландия на север. Тази риба не е рядка също така покрай източния бряг на Северна Америка. Населява още Индийския и Тихия океан. Особено много се среща в Средиземно море. В Черно море навлизат сравнително по-малки стада, които според известни наблюдения на съветски учени се държат предимно в източната част на морето.

Тонът е хищна риба, която се храни с други, по-дребни риби — най-вече с херинга, сардина, скумрия и летящи риби. Във връзка с храненето и размножаването извършва далечни стадни миграции. По западното крайбрежие на Европа се придвижва през лятото на север, а наесен се връща по обратния път.

Тонът снася яйца (хайвер), които плават в морската вода. Отделното яйце е само 1,05–1,12 мм в диаметър. Личинката, която се излюпва от него, е дълга 3 мм, а само след около 3–4 месеца младите риби са вече 900 г тежки! Лови се на много места в големи количества. Той има вкусно месо, което се цени високо.

Ловът става по различни начини — в зависимост от мястото и сезона. По средиземноморското крайбрежие на Африка го ловят най-често със специални неподвижни мрежи, които могат да бъдат дълги няколко километра. В открито море ловят ценната риба с големи плаващи мрежи. Най-разпространен е обаче ловът с въдици, който се извършва от специални кораби. Въдиците понякога са така устроени, че при улавяне на рибата по тях протича електрически ток.

По нашия черноморски бряг единични екземпляри попадат в даляните покрай брега. Средно годишно от тази риба се лови у нас обаче само около един тон.

От месото в много страни се изготвят висококачествени консерви. Част от уловените риби се продават и консумират в прясно състояние.

Навярно сте чели прекрасната повест на Хемингуей „Старецът и морето“ или пък сте гледали едноименния филм. Спомняте ли си как дълго се бори побелелият Сантьяго, докато успее да убие грамадната риба, която по-късно акулите изядат? Ако Ви е позната повестта, може би не сте забравили, че накрая старецът подарява меч на рибата на Манолин — доброто момче, което се грижи за него.

Сигурно не случайно Хемингуей в своята повест е накарал стария Сантяго да улови именно риба мечоносец, или, както още я наричат, риба-меч. Големият американски писател е проявявал още от детски години жив интерес към риболова и е запазил тази страст до края на живота си. Той не може да не е знаел, че *мечоносецът* (*Xiphias gladius*) е една от най-забележителните риби на Световния океан.

Тялото на тази едра хищна риба достига до 4,5 м дължина и над 400 кг тегло. Мечоносецът има източена, торпедовидна форма и дълги плавници. Откъм гръбната си страна той е черносин до тъмнокафяв на цвят, а страните и коремът му са сребристобели. Измежду всички риби мечоносецът развива най-голяма бързина при плуване — до 130 км/час. Той е отлично приспособен за хищнически начин на живот.

Името си рибата дължи на мечовидния израстък, който фактически е силно източената и заострена горна челюст. Мечът на рибата е оръжието, с което тя най-често добива плячката си. Възрастните мечоносци нямат зъби. Това не им пречи обаче да се хранят с други риби, на първо място с херинга и скумрия, а също така с главоноги мекотели.

Мечоносецът се среща обикновено в открито море, далеч от бреговете, като най-често плува близо или на повърхността. Той извършва често далечни придвижвания, следвайки стадата риби, с които се храни. Врязвайки се в стадото, мечоносецът пъргаво се хвърля от една страна на друга, нанася удари с меча си и нередко пробожда жертвите си с него. След като убие няколко риби, той започва да ги поглъща.

Известно е, че понякога мечоносци „нападат“ лодки или малки кораби. Изглежда, че това става случайно, и то тогава, когато рибата гони плячка. При това бързо плуващата риба забива с все сила меча си в дъното или корпуса на кораба или лодката. Тя най-често не може вече да измъкне оръжието си, последното се пречупва и остава да стърчи в стената на плавателния съд. В Британския музей в Лондон е изложена цяла сбирка от парчета от корпуси и дъна на лодки и кораби със забити в тях мечове на тази хищна риба.

Каква сила може да има ударът, който мечоносецът нанася, може да се види от следния пример.

Американският китоловен кораб „Фортуна“ бил „атакуван“ в Тихия океан от едра риба от този вид. Нейният меч пробил медната

обвивка на дъното, 10-сантиметровата дъска под нея, пронизал също така твърдата дъбова гредка на шпангоута, която била дебела 30 см, проникнал още през една 6-сантиметрова дъска и се забил в едно буре с китова мас, което се намирало в трюма на кораба. Мечът така плътно заседнал в бурето, че от него не изтекла нито капка мазнина. Общо при този удар мечоносецът пробил 46,5 см твърдо дърво и метал!

Естествено подобна сила се получава само когато мечоносецът плува с грамадна скорост, при атака. Иначе той плавно се носи из морето.

Съветският зоолог Голенченко рисува живо картината, която представлява плуващият сред морето мечоносец. Ето какво пише той за тази риба в една своя статия:

„Ние се срещнахме с този хищник през май 1958 г. в Адриатическо море, на около 30 мили от брега, на траверса на нос Родони, по време на лов на сардини с кораба «Кристал». Беше интересно да се наблюдава чудната риба в открито море. Цареше пълно затишие. Отначало на гладката огледална повърхност на водата на около две мили от кораба забелязахме две придвижващи се черни точки, твърде подобни на водоплаващи птици. Когато те се приближиха, разпознахме стърчащите от водата гръбен и опашен плавник на едра риба мечоносец. Скоро недалеч от първата се появи втора риба с още по-големи размери. Те не се бояха от нашия плавателен съд и не напуснаха повърхността на морето. Това ни позволи да се доближим съвсем близо до едната от тях и да я фотографираме. Дължината на рибата достигаше три метра, а мечът беше почти един метър дълъг. Тесните гръбен и опашен плавници бяха високи докъм 30 см. Опашният плавник имаше формата на полумесец.

Ние нямахме харпун, за да убием рибата, и решихме да се приближим до нея с лодка. Обаче шумът от веслата плашеше рибата и тя не допускаше ладията близо до себе си, без да проявява никакви агресивни намерения. Тя само се отдалечаваше напред или встрани от приближаващата се лодка.“

Мечоносецът е твърде разпространен в океаните и моретата. Той се среща както в тропични и субтропични, така и в умерени води. Живее най-вече в Атлантическия океан — от Америка до Европа и Африка, а също така в Индийския и Тихия океан. В Черно море се среща сравнително рядко.

Мечоносецът се размножава чрез хайвер, който хвърля в откритите части на моретата. Плаващите зърна на хайвера имат 1,5–1,8 мм в диаметър. Само след два-три дни от тях се излюпват около 4,5 мм дълги личинки, които бързо нарастват.

Месото на мечоносеца има твърде приятен вкус. То се консумира както в прясно, така и в консервирано състояние.

Най-голям лов на мечоносци става край бреговете на Япония, източния бряг на Америка и в Средиземно море. На борсата в Истанбул се продават за една година около 100 т риба от този вид, уловена предимно в Мраморно море. По нашето крайбрежие се улавят годишно само 100–200 кг. Това не става обаче с едри куки, както в „Старецът и морето“, а мечоносци попадат понякога по нашия бряг в даляните — неподвижните мрежи, образуващи голям капан, които се поставят сравнително недалеч от брега.

НЕВЕРОЯТНИ, НО СЪЩЕСТВУВАЩИ

За нас, жителите на сушата, представата за безгръбначно животно е свързана обикновено с нещо дребно. И наистина колко ли голям може да бъде някой сухоземен охлюв, паяк или насекомо! Съвсем друга представа се получава обаче, когато човек се запознае с обитателите на океана. Между тях има видове, които се отличават с много големи, дори исполински размери.

Ако някои страни от живота на гигантските акули са все още непроучени, то още по-малко се знае за биологията на някои грамадни главоноги мекотели — **КАЛМАРИ**, — които живеят в дълбочините на океана.

Още в древността са се разказвали страшни истории за тези морски исполини. Понякога те уж изплавали неочаквано от дълбините на океана, обхващали с пипалата си кораба и го повличали заедно с хората в бездънната бездна. Особено много легенди за тези морски чудовища се срещат в писанията на средновековните скандинавски летописци, които ги наричат „кракени“.

Колкото и да изглежда на пръв поглед странно, кашалотите са най-ценните „сътрудници“ на зоолозите при изучаването на тези огромни мекотели.

По телата на убити кашалоти неведнъж са наблюдавани характерни кръгли рани, които достигат 22–27 см в диаметър. Тези рани са причинени от ноктите по смукалата на пипалата на гигантски калмари. Описани са само няколко случая, когато се е удало на някои хора да наблюдават на повърхността на океана как кашалот поглъща грамаден калмар. Б. А. Зенкович е бил свидетел на такава сцена. Той описва как веднъж рано сутринта недалеч от „китоловеца“, на който се намирал, бил забелязан едър кашалот, който веднага му обърнал внимание със странното си поведение — огромният бозайник ту изскачал над повърхността, ту се въртял във водата, сякаш в тялото му бил забит харпун. Отначало Зенкович помислил, че това е агонизиращ кашалот, тъй като предния ден били ранени две такива животни, които скъсали дебелия въжет, но не могли да бъдат настигнати и убити

поради спусналата се над морето мъгла. Скоро обаче забелязали, че на грамадната глава на кашалота има нещо, подобно на венец, което ту се увеличавало, ту намалявало. Тогава разбрали, че китът „се бори“ с гигантски калмар, обхванал с дългите си пипала главата му. Изглеждало като че ли кашалотът се мъчи да замае калмара чрез удари във водата или пък може би искал да се отърве от пречещото му главоного по какъвто и да е начин и затова изскачал почти напълно от водата и се въртял в нея. Докато корабчето приближавало, кашалотът успял да погълне главоногого. Всички били удивени от бързината, с която китът изял замаяния или убит калмар.

Това, което само много рядко може да се наблюдава на повърхността, изглежда, че става сравнително често в дълбочините на океана. За това може да се съди от останките на грамадни калмари, намирани в стомасите на убити кашалоти. Тези находки са извънредно ценни за зоолозите, защото досега не е уловено живо такова огромно морско чудовище. Намерените или повърнати от китовете при агония части от гигантски главоноги са допринесли значително за установяване устройството и размерите на тези морски великани.

Така например през 1955 г. от стомах на кашалот, който е имал 14,33 м дължина, било извадено главоного от рода *Architeuthis* (*Architeuthis*) със следните размери: дължина (заедно с пипалата) 10,49 м, тегло 184 кг, дебелина на пипалата в основата 17 см, диаметър на очите 18 см. Намирани са обаче и части от много по-големи калмари. Преди около 55 години едър кашалот при агонията си повърнал останки от грамадно главоного. Несмлените още пипала на това животно били дълги около десет метра.

Какви чудовища представляват тези огромни мекотели, може да се види и от следните факти. През 1880 г. зоологът Верил е описал един екземпляр от вида *Architeuthis princeps* (*Architeuthis princeps*) с дължина 18 м. Само пипалата на това грамадно животно били дълги 11 м! Още по-голям е бил трупът на друг гигантски калмар, който морските вълни изхвърлили през 1933 г. край Флауърс Къв на крайбрежието на о-в Нюфаундленд в Атлантическия океан. Тялото на това умряло исполинско мекотело било около 22 м дълго. Към една трета от него се падала на туловището на животното, а останалите две трети на пипалата му.

Има сведения, че гигантските калмари се крият денем в морската дълбочина, а нощем понякога излизат на повърхността. Известни са също така някои области в Тихия океан, където те се срещат сравнително по-често. Хейердал и неговите другари са били предупредени, че могат да очакват такава среща най-вече в областта на студеното Хумболтово течение, немного далеч от бреговете на Перу. Както пише сам Хейердал, вероятността от такава среща ги е накарала да се снабдят с тежки ножове — мачете, за да са готови, ако някоя нощ бъдат събудени от прегръдката на някое ужасно пипало. За щастие смелите мореплаватели не са били нападнати от подобно морско чудовище. Все пак Хейердал пише, че в много тъмни нощи те са виждали на повърхността фосфоресциращите очи на големи главоноги, и веднага след това добавя: „Само един-единствен път видяхме как повърхността на морето кипеше и клокочеше и нещо като големи колела сякаш се издигаше и въртеше във въздуха, докато част от нашите долфини се опитваха да се спасят с отчаяни въздушни скокове...“

Днес няма съмнение, че гигантските калмари са най-едрият безгръбначни животни. Ала все още доста неща около архитеутисите са забулени в тайна. Така напр. и досега не се знае със сигурност колко вида гигантски калмари се срещат в Световния океан. Слабо са познати и редица страни от тяхната биология и екология. Понастоящем е известно, че гигантските калмари са твърде широко разпространени в Световния океан, но изглежда, че тези морски исполини се срещат почти изключително в умерени и субтропични води. В тропичните и полярните зони на океаните те попадат крайно рядко. Днес не се знае със сигурност каква е максималната дължина, която могат да достигнат тези страшни морски чудовища. Както бе вече споменато, по телата на убити кашалоти са намирани понякога кръгли рани с диаметър 22–27 см, причинени от ноктите по смукалата на пипалата на огромните мекотели. Като се има предвид, че архитеутиси с дължина около 20 м имат смукала с диаметър 12–15 см, става ясно, че в дълбочините на Световния океан трябва да живеят и много по-едри калмари. Учените допускат, че максималната дължина на тези животни навярно надминава 30 м!

Заслужава още да се отбележи, че на нашата планета няма животински организъм, който да има по-големи очи от гигантските

калмари. За това има непосредствени доказателства. Така веднъж в стомаха на един убит кашалот бил намерен труп на гигантски калмар с несмлени още очи. Тези очи имали диаметър... 40 см!

Както и останалите главоноги мекотели, исполинските калмари са хищници. Те се хранят най-вече с големи риби, но изглежда, че понякога тяхна плячка стават и други морски животни, напр. делфини. Денем тези чудовища се намират обикновено на 200–1000 м дълбочина. До сравнително неотдавна се смяташе, че архитеутисите са много бързи плувци. През последните години обаче това схващане се ревизира. Като изхождат от някои анатомични особености на гигантските мекотели, редица специалисти по тази група животни считат, че максималната скорост, която калмарите могат да развият, трябва да е 7–8 км в час.

До неотдавна се пишеше често за „битки“ между кашалоти и страшните безгръбначни исполини. През последните години обаче някои учени, както напр. видният съветски специалист по главоноги мекотели К. Н. Несис, са категорични, че е неправилно да се говори за „битка“ между кашалот и гигантски калмар. Те изхождат преди всичко от разликите в теглото и „въоръжението“ на двете животни.

Така докато среден по големина мъжки кашалот тежи 40–45 т, то средно голям архитеутис тежи поне десетина пъти по-малко. А на големината на двете животни съответствува очевидно и тяхната сила. Освен това, докато долната челюст на кашалота е въоръжена с множество едри и яки зъби, с които китът улавя плячката си, то ноктите по смукалата на архитеутиса, както и клюнът, който се намира в устата му, изглежда, не могат да причинят сериозни рани на кашалота, който има под кожата си дебел слой мазнина. Като изхожда от подобни съображения, К. Н. Несис пише, че да се говори за някаква битка между кашалот и гигантски калмар е толкова нелогично, колкото да се говори за битка между лъв и заек. Това, което хората са виждали понякога на повърхността на океана, представлява очевидно усилията на кашалота да се отърси от заловилия се за главата му калмар, преди да го погълне. Впрочем, че това схващане на К. Несис е вярно, свидетелствува и даденото вече по-горе наблюдение на Б. А. Зенкович.

Безбрежните простори на Световния океан приютяват не само гигантски калмари, но и други грамадни животни. Такива са някои октоподи, медузи, миди и раци. По големина те отстъпват на

страшните калмари, но все пак това са истински великани в света на безгръбначните животни, които заемат своето място между гигантите на морето.

Октоподите са сродни на калмарите животни от групата на главноногите мекотели, в която влизат още сепиите, наутилусът и различни други морски обитатели.

Тялото на октоподите се състои от объл, най-често крушовиден труп и кръгла глава, на която се намират двойка много добре развити очи и осем дълги пипала, снабдени с множество смукала. В основата си пипалата са свързани с плавателна ципа. Октоподът може да плува, но най-често пълзи или се спотайва по морското дъно, където дебне плячката си. Между основите на осемте пипала е разположена устата на животното. Тя е снабдена с як клюн, който напомня човката на папагал. В устата на октопода се изливат каналите на жлези, отделящи отровна течност, която хищникът впръсква при ухапване в плячката си и понякога чрез това напълно я парализира. Подобно на сепиите октоподите имат т.нар. „мастилена торбичка“, пълна с тъмна течност. Когато октоподът бъде нападнат, той изпръсква течността във водата и под закрилата на тази тъмна „димна завеса“ бързо се отдалечава.

Най-едрите октоподи достигат до 3 м дължина и 100 кг тегло. Най-често октоподите бягат от човека и дори едрите видове само по изключение го нападат.

Както и останалите главноноги мекотели, октоподите са хищници..., и то какви хищници. Ето какво се случило веднъж в Неаполския аквариум. В един от басейните били държани заедно три октопода. Един ден в същия басейн поставили и един грамаден рак — омар, който скоро преди това смазал с огромните си щипки твърдия череп на едра морска костенурка. Неканеният пришълец бил веднага забелязан от октоподите и скоро един от тях смело го атакувал. Играещите като змии насам-натам пипала се обвили здраво около тялото на рака — започнала страшна борба. Двете животни се търкаляли като някаква голяма жива топка по дъното на басейна. По едно време омарът успял да хване с една от щипките си едно от пипалата на октопода. Зоологът, който наблюдавал битката, изтръпнал. Той помислил, че пипалото веднага ще бъде откъснато от страшния натиск на щипката. Обаче здравата и еластична като каучук тъкан издържала. Октоподът започнал да плува из басейна, влачейки рака

след себе си. Най-после, след като бил блъснат няколко пъти в каменната стена на басейна при плуването на октопода, омарът пуснал пипалото. Битката се прекратила, но само за късо време. Скоро октоподът отново нападнал омара. Борбата продължила още известно време с кратки прекъсвания, докато най-после ракът изгубил едната си щипка. Вече наполовина обезоръжен, омарът трябвало да бъде преместен в съседния басейн. Октоподът обаче не оставил на мира противника си. Той пропъзлял над каменната стена, която разделяла двата басейна, нахвърлил се отново върху омара и скоро буквално го разкъсал на две. След това победителят бързо и лакомо изял жертвата си.

Раците са любима храна на октоподите. Освен с раци октоподите се хранят още с риби, миди и различни други морски животни. Понякога при хранене с миди октоподът постъпва по твърде интересен начин. Като не може със сила да отвори някоя здраво затворена мидена черупка, октоподът се въоръжава с търпение. Той чака мидата да разтвори сама черупката си и бързо пъха между двете половини на черупката някой камък. Тогава за него вече е лесно да достигне мекото тяло на мидата.

Като се вземе предвид, че в животинското царство рядко се наблюдава използването на предмети като оръдие, става ясно, че нервната дейност при октоподите е на твърде високо ниво.

Студените северни морета на Световния океан са по-бедни на видове, отколкото топлите тропични морета. И едните, и другите имат обаче своите гиганти между населяващите ги безгръбначни животни.

В Баренцово и някои други северни морета се среща *медузата Цианеа арктика (Cyanea arctica)*. Нейното дисковидно тяло достига до 2 м в диаметър, а многобройните ѝ пипала — до 30 м дължина! Тази медуза е не само много едра, но и извънредно красива. Великолепни багри и шарки изпъстрят нежното тяло.

По дългите пипала на медузата има множество копривни клетки, които при раздразване изхвърлят дълги, кухи нишки. Тези нишки се забиват в тялото на жертвата или врага, като по тях изтича отровна, парлива течност. Интересно е, че младите, наскоро излюпени рибки от някои видове (напр. тези на треската) не са чувствителни към това оръжие на медузата, докато върху по-едри риби, а също така върху кожата на човека то действа твърде силно. Споменатите рибки

използват гигантската медуза за свой защитник. При опасност те бързо се събират под дисковидното ѝ тяло и намират там сигурно прикритие от своите врагове.

Цианеа арктика се среща понякога поединично, а друг път в групи от няколко екземпляра. В известни случаи медузата се появява в толкова грамадно количество, че покрива повърхността на морето на разстояние няколко мили далеч.

По кораловите рифове на някои тропични морета се срещат други гиганти на животинския свят — някои *миди от рода Тридакна (Tridacna)*. Най-едрите измежду тях достигат до 2 м дължина и 250–300 кг тегло. Тези миди имат много дебели и здрави черупки, като дебелината на черупката може да бъде колкото една длан. Огромната мида притежава страшна сила. Има наблюдения, които показват, че едри екземпляри от вида *Тридакна гигас (Tridacna gigas)* могат да скъсат дебело котвено въже или да извият железен лост, ако същите попаднат между двете затварящи се половини на черупката. Горко на плувеца, чийто крак случайно попадне там. Ако мидата успее да затвори черупката си, кракът остава притиснат като в страшна преса и е почти невъзможно да бъде освободен без чужда помощ. Особено опасни са тези екземпляри, които са обрали отгоре с водорасли, тъй като могат да останат незабелязани от плувеца.

Ханс Хас и неговата жена Лоте са направили специален опит с цел да установят какво би станало с крака на плувеца, ако той попадне между двете половини на черупката на огромната мида. Безспорно те не са рискували да поставят лично крака си в такава страшна преса, но измислили нещо твърде остроумно — купили от един магазин за чорапи изкуствен дамски крак от пластмаса и го напълнили с гипс... С този именно крак те провели след известно време своя опит. Ето какво разказва самият Ханс Хас в „Ние идваме от морето“ за този интересен експеримент.

„На следващия ден небето притъмня напълно, но дъжд валеше само от време на време. Достигнахме до остров Лоу и на другата сутрин продължихме пътя си към къщи.

— Знаеш ли за какво съвсем не се и досетихме? — ме запита неочаквано Лоте.

— За какво?

— За нашия крак!

И наистина, в очакване да се натъкнем на някоя особено голяма мида-убиец съвсем бяхме забравили за експеримента. Тъй като небето се бе малко прояснило, отправихме се към Майкълмас-Кей, до една пясъчна банка, върху която гнездеха хиляди рибарки. В доста мътната вода на наветрената страна на рифа открихме няколко средно големи тридакни. С една от тях направихме замисления опит.

Докато Лоте правеше снимки, аз пъгнах крака между разтворените черупки на мидата и го дръгнах веднага, за да го извадя така бързо, както би се опитал да стори това човек, който погрешно е стъпил в нея, или по-скоро поисках да го извадя, тъй като мидата се беше затворила и здраво го държеше. Колкото повече дърпах, въртях и се мъчех да извадя крака, толкова повече черупките се затваряха. Животното едва ли имаше лоши намерения, ала чуждото тяло просто го дразнеше и то все по-здраво и по-здраво затваряше черупките си.

Почаках известно време, докато не усетих, че мидата не притиска с такава сила крака, и дръгнах изведнъж. Но се оказа, че мидата пак излезе по-бърза от мен. След трийсет и пет минути се отказах от двубоя, завързахме мидата с въже, качихме я в лодката и я закарахме до плитчината. Пъгнах между черупката нож, завързан за дълга дръжка, и прерязах големия свивателен мускул. Едва сега кракът можа да бъде освободен и видяхме колко беше «пострадал». Ръбовете на черупките се бяха врязали в гипса.

От това може да се заключи, че разказите за мидата-убиец са действително правдоподобни. Ако събирач на морски краставици по време на отлив стъпи между черупките на някоя тридакна на такава дълбочина, че водата да стига до гърдите му, то напълно е възможно тя да го държи дотогава, докато приливът не го удави. По същия начин, ако ръка или крак на леководолаз попадне в раковината на тридакна, той може да загине.“

Подобно на много други миди тридакните се хранят с дребни животински и растителни организми, които се носят от морската вода.

При някои гигантски тридакни, които се срещат в областта на Големия бариерен риф, простиращ се на 2300 км покрай източното крайбрежие на Австралия, преди известно време бе открит и друг източник на храна. Учените установили, че по повърхността на мантията и някои вътрешни органи на тези миди се развиват масово симбионтни едноклетъчни водорасли — зооксанти. Те използват

издишвания от мидите въглероден двуокис и някои други съединения, получени при нейната обмяна, а отделят кислород, който мидата оползотворява.

Подобни водорасли се срещат и в тялото на други водни организми. При някои тридакни обаче те съставляват очевидно и твърде важен дял от храната им, тъй като червото на мидата е изпълнено с тях. Самите водорасли са изгубили способността да живеят самостоятелно и се размножават масово в тялото на мидата.

Месото на гигантската тридакна не е вкусно за европейците, но туземците го ядат с голяма охота.

До появата на европейците на някои безводни острови край Големия бариерен риф местното население е използвало черупките на тази огромна мида за събиране и запазване на дъждовна вода. Пак в миналото на някои острови в Океания туземците изрязвали от здравите черупки големи кръгове, които употребявали като монети. За един такъв кръг можело да се купят 2000 кокосови ореха или цяла свиня. Освен това от здравата черупка на тридакните били изработвани остриетата на брадви и някои други сечива.

Едно от най-интересните животни в морето е безспорно дълбокоморският гигантски японски краб (*Macrocheira kaempferi*), който се среща в Японско море и някои други далекоизточни морета. Това е най-големият рак, който живее на нашата планета. Този гигант поражда обаче не толкова с размерите си, колкото с извънредно своеобразния си изглед.

Яйцевидният труп на краба достига до 60 см широчина. Той се носи от десет извънредно дълги крака, първата двойка от които завършва с яки щипки. Когато ракът пълзи по дъното, той сякаш се движи на кокили и прилича на чудноват огромен паяк. При покой разстоянието между краищата на разкрачените му крака достига до 3 м!

Животът в морските глъбини е оказал своето влияние върху устройството на това своеобразно животно. То е изцяло пригодно да живее в тихи води — там, където не се отразява никакво вълнение от повърхността. Щитът на рака е извънредно тънък, а огромните му крака са силно трошливи, поради което рядко такъв крехък гигант може да се извади невредим на повърхността.

Немският зоолог Дофлайн е пуснал веднъж един такъв уловен краб на плитко място, за да види какво ще прави той там. Дори при най-слабо вълнение ракът едва се държал на краката си и безпомощно се люлеел насам-натам в морската вода. На суша дългите му слаби крака били неспособни да носят сравнително малкия му труп.

Само там — дълбоко в родната стихия, безопасният за човека исполин е „у дома си“. Като някакво фантастично страшилище той бавно пълзи по мекото дъно и доказва със самото си съществуване до какви странни създания се стига понякога по пътя на еволюцията и приспособяването към околната среда в животинския свят.

ЗА ТЕЗИ, КОИТО МОЖЕ БИ СЪЩЕСТВУВАТ

Познаваме ли всички грамадни животни на океаните и моретата? Може да изглежда странно, но зоолозите все още не могат да дадат напълно сигурен отговор на този въпрос.

Съществуват немалко разкази и легенди за страшни морски чудовища, но много от тях не почиват на никакви достоверни сведения и трябва да бъдат отнесени към областта на фантазията.

Има обаче някои данни, които подсказват, че всред безбрежните простори на Световния океан съществуват може би поне още две огромни животни, които досега остават непознати за учените. Едното от тях според известни сведения трябва да е някаква **ГИГАНТСКА МОРСКА ЗМИОРКА**, сходна по форма на обикновената змиорка. За този все още загадъчен исполин на моретата споменават различни автори, за него писа в една своя статия и съветският зоолог С. К. Клумов.

Клумов привежда някои данни за възможното съществуване на тази гигантска риба.

Това са преди всичко разказите на различни хора, които твърдят, че са видели огромното животно. Тези сведения според съветския зоолог са твърде еднакви, що се касае до външния вид и окраската на загадъчния морски обитател.

Един от тези разкази е на капитана на гръцкия параход „Санта Клара“.

Според сведенията, които дава този капитан, трима души от екипажа на неговия кораб са видели гигантската морска змиорка. Това е станало на 30.XII.1947 г. в Атлантическия океан на около 118 мили източно от нос Лукаут. Носът на кораба разрязал животното на две и водата била червено оцветена от изтичащата кръв. Главата на животното била около 1,5 м дълга, 75 см широка и 60 см дебела. Видимата част на тялото била дълга 10,5–11 м, кожата на този гигант била тъмнокафява и гладка...

Клумов припомня и други факти, които подсказват, че е възможно да съществува такава огромна змиорка. Тези факти са

установени от двама измежду най-заслужилите изследователи на живота в морските дълбочини през нашето столетие. Първият от тях е знаменитият д-р Уилям Бийб, който извърши през 30-те години редица успешни потапяния с батисфера около Бермудските о-ви в Атлантическия океан. Вторият е д-р Антони Бруун, водачът на прочутата дълбокоморска експедиция на кораба „Галатея“ през 1950–1952 г., при която за пръв път бяха извлечени животни от повече от 10 000 м дълбочина. Данните на двамата знаменити учени се отнасят вероятно за едно и също нещо.

При едно от своите потапяния д-р Бийб видял на 700 м дълбочина две огромни ларви на морски змиорки. Антони Бруун пък още като студент при едно плаване в Южния Атлантис през 1930 г. успял да улови ларва на морска змиорка, която имала почти 2 м дължина.

Като се вземе предвид, че ларвата на обикновената змиорка през време на живота си в морето е голяма не повече от 5–7 см, а възрастната змиорка достига до 90 см дължина, то може да се предположи, както смята Бруун, че на уловената от него ларва ще съответствува някаква възрастна морска змиорка, дълга 20 или повече метра.

За да бъде „официално признато“ от науката, това гигантско животно би трябвало да попадне в ръцете на зоолозите или да бъде намерен поне неговият труп. Една добра фото- или киноснимка също би имала известна доказателствена стойност.

През лятото на 1977 г. всички телеграфни агенции съобщиха една сензационна новина. Тя намери веднага място по страниците на вестници и списания в цял свят и от нея се заинтересуваха не само специалистите зоолози и палеонтолози, но и най-широки кръгове от обществеността. Касае се до следното.

През един слънчев ден на август 1977 г. японският риболовен кораб „Дзуйо мару“ плавал край бреговете на Нова Зеландия, недалеч от пристанището Кристчърч, и ловял риба. Към обяд лебедките започнали бавно да издигат хвърлената в морето голяма мрежа. Щом тралът се показал над повърхността, хората на борда веднага забелязали, че между уловената риба се тъмнеело някакво огромно животно. След като съдържанието на мрежата било изсипано на палубата, станало ясно, че това е загнилият вече труп на някакво

грамадно, неவிжданo дoтoгaвa oт тях влечугo. Въпреки непоносимата миризма, която се разнасяла oт тялото на умрялото животно, японските рибари направили редица измервания, а също така цветни снимки и дори рисунки на чудовището. След това, като запазили само част oт единия му плавник, хората хвърлили умрялото животно обратно в морето, тъй като капитанът се боял, че разлагащият се труп може да стане причина да избухне някакво заболяване на кораба.

Уловеното морско чудовище било 9,60 м дълго, 1,5 м широко и тежало 2 т. То имало малка глава, дълга опашка и плавници, всеки един oт които бил дълъг 2 м.

Когато научили новината, японските зоолози и палеонтолози били поразени, а едновременно с това и дълбоко разочаровани. Безкрайно ценният за науката труп продължавал да се разлага някъде по дъното на морето, а вместо него те получили само снимки, рисунки и част oт единия крайник на животното.

Във връзка със сензационната находка генералният директор на програмата за зоологични изследвания при Японския национален научен музей проф. Йосинури Имаидзуми писал в американския вестник „Интернейшънъл хералд трибюн“ следното:

„Това не е нито риба, нито кит, нито пък каквото и да е друго известно нам животно. Това е влечуго и рисунките ни дават достатъчно основания да смятаме, че става дума за плезиозавър. Намирането на подобни животни би било изключително ценно, изключително важно. То би било свидетелство за това, че плезиозаврите не са измрели, тъй като е невъзможно да си представим, че до наши дни би могъл да оцелее само един-единствен екземпляр. Те трябва да са няколко.“

Друг учен, съветският проф. А. В. Яблоков, известен специалист по морска фауна, е заявил следното във връзка с находката на японските рибари:

„Няма никакви «убийствени» аргументи против възможността такива животни да съществуват, но засега няма и достатъчно убедителни доказателства, че те наистина съществуват.“

И така загадката, има ли още непознати за науката грамадни животни в Световния океан, продължава да съществува. Нейното окончателно разрешение ще даде очевидно бъдещето.

II. ВЕЛИКАНИ НА КОНТИНЕНТИТЕ

ПЪРВЕНЦИТЕ НА ЗЕМНАТА ТВЪРД

Най-едрото сухоzemно животно на нашата планета е **СЛОНЪТ**. Неговото могъщо, масивно тяло достига до 3,75 м височина и 6,5 т тегло. Само кожата на един шесттонен слон тежи около 1 т, хоботът му — 120 кг, ушите — 80, скелетът — 1600, мускулатурата — 2700, мазнината — 100, сърцето — 20, белият дроб — 137, бъбрекът — 90, а черният дроб — 105 кг. По сила и мощ слонът няма равен на себе си между обитателите на континентите и всъщност той, а не лъвът, както пише проф. Б. Гжимек, би трябвало да се нарича „цар на животните“.

Слоновете представляват всред днешния животински свят една съвършено малка и изолирана група. Никакви близки родствени връзки не ги свързват с някои други днес живеещи бозайници, а техните непосредствени предшественици са измрели отдавна. Единични и самотни, те все пак изпъкват със своите размери, устройство и сила и са безспорно едни от най-интересните животни на нашата планета.

По-рано зоолозите са обединявали слоновете, носорозите, хипопотамите, тапирите и дивите свине в една обща група животни, наречена „Дебелокожи“. Днес тази класификация вече не се приема, защото се касае до изкуствено групиране на твърде различни по устройство и родственоост бозайници. Всъщност най-характерният белег на слоновете не е тяхната дебела кожа, а дългият и еластичен хобот.

Хоботът на слона е образуван от срасналите помежду си и силно удължени нос и горна устна. В основата си хоботът се поддържа от хрущялни части, а по цялото му протежение има около 40 хиляди сложно преплетени мускулни снопчета. Хоботът играе извънредно важна роля. Той е хватателен, обонятелен и осезателен орган. С него животното си набавя храна и пие вода. На върха на хобота се намират един или два пръстовидни израстъка. Чрез тях слонът може да вдигне от земята дребни предмети — например малка монета. По-едри предмети слонът улавя, като увива около тях крайния дял на хобота си.

Късата шия на слона не му позволява да пие вода непосредствено с устата си. Това той извършва с помощта на хобота: отначало слонът всмуква в него вода, след това го прегъва, като вкарва края му в устата си и издухва там намиращата се в хобота течност. Един едър слон всмуква наведнъж от 8 до 10 л вода. На затворено той изпива от 100 до 200 л вода дневно.

Често дивите слонове са принудени да извършват далечни преходи, за да стигнат до някоя река, езеро или голямо блато. В Африка понякога при засуха те копаят ями в леглата на пресъхналите реки, за да стигнат до слязлата ниско вода. Подобно нещо не върши никое друго животно в Черния континент. Според известни наблюдения слоновете изкопават ями, дълбоки до 1,5–2 м. Те вършат това, като отначало разравят втвърдената земя с бивниците си, а след това я изгребват посредством хобота си. От тези своеобразни „кладенци“ се ползват след слоновете и други животни, като по този начин се спасяват от смърт след продължителна жажда.

Слоновете обичат водата и затова често се обливат със силни струи вода, всмукната с хобота, или се къпят продължително време. Те са твърде добри плувци. В Индия например слоновете преплуват свободно такава голяма река като Ганг, и то в нейната делта. Понякога слоновете се потопяват изцяло под водната повърхност, като могат да останат под нея до няколко минути. През това време те дишат с върха на хобота си, който се подава над водата.

Хоботът на слона може да се превърне и в страшно оръжие. Някога в дълбоката древност, когато слоновете са били използвани като мощно средство за бой, те са били специално обучавани да хващат хора с хоботите си и ги смачкват с краката си. Разяреният слон нанася понякога силни удари със здравия си еластичен хобот или хваща с него врага си и го захвърля надалеч.

От двете страни на основата на хобота стърчат бивниците на слона. Заради тези зъби — така наречената слонова кост, слоновете са били безпощадно изстребвани в миналото. От анатомично гледище бивниците представляват силно видоизменени резци. Тези зъби нямат корени и нарастват през целия живот на слона. Той ги употребява повече като оръдие, отколкото като оръжие. Според някои наблюдения в Индия слоновете разцепват с бивниците си дървета, които не могат да повалят с главата или краката си. Често с тях те копаят корени или

откъртват парчета кора от дърветата. По-рядко слонът употребява бивниците си като оръжие. Понякога разярени слонове са намушквали хора, но може би това е ставало случайно.

Известният американски пътешественик и ловец Карл Екли преживял един път нападение от слон, който използвал като оръжие бивниците си. Спускайки се веднъж от планините в Кения в зоната на по-топлия климат, Екли внезапно бил нападен от един мъжки слон. Той почувствувал вече допира на бивниците му до гърдите си, когато автоматично, но много бързо се хванал за тях и паднал по гръб на земята. Екли попаднал между краката на разярения слон. Последният навел главата си и забил бивниците си, но за щастие не в тялото на безпомощния пътешественик, а в земята. При това движение слонът случайно ударил Екли по лицето с хобота си, като му счупил носа и разсякъл бузата му до самите кътници. След това слонът не проявил вече никакъв интерес към своята жертва, а се нахвърлил върху двамата африканци, които придружавали пътешественика.

Освен бивниците слонът има четири огромни кътника в устата си — по един от всяка страна на горната и долната челюст. Отделният кътник може да достигне 40 см дължина и 10 см ширина. Повърхността на тези зъби е неравна — с издатини и бразди. Посредством кътниците слонът стрива храната си. Когато повърхността на зъба се износи, кътникът бива заменян с нов. Последният расте зад стария зъб и го избутва постепенно, като се премества напред. Накрая старият зъб пада. Слонът сменя кътниците си през няколко години, и то не всички едновременно.

Огромният бозайник е типично растителноядно животно. В природата слонът се храни с различни треви, листа, клони, кора на дървета и храсти, разнообразни плодове, млади филизи и пр.

В Софийската зоологическа градина дневната хранителна дажба на един едър мъжки индийски слон е около 90–100 кг. Тя включва: овес — 7 кг, ечемик — 1 кг, царевица — 1 кг, сено — 30 кг, хляб — 12 кг, трици — 5 кг, моркови — 5 кг, кръмно цвекло — 30 кг, картофи — 3 кг, сол — 0,2 кг.

Според сезона тази храна се разнообразява, като цвеклото и част от сеното се заменят с люцерна или трева. Дават се също така различни плодове (ябълки, круши, дини, грозде и др.) и зеленчуци.

Цял един хляб слонът налапва наведнъж, а когато му се даде едра зелка, той я смачква най-напред с крака си и след това обира с хобота пръснатите листа.

В Индия опитомените слонове, които се използват за извършване на тежка работа (напр. пренасяне на дървесни трупи), поемат дневно значително по-голямо количество храна — около 365 кг, което съставлява към 1/10 от собственото им тегло.

Слухът на слона е много добре развит. Острото обоняние и слухът играят голяма роля в живота на слона. Зрението на едрия бозайник е по-слабо развито.

Характерни за слона са неговите крака, които приличат на масивни стълбове. Те завършват с пръсти, които имат на върха си малки плоски копита. Броят на пръстите на предните и задните крака не е еднакъв. Някои слонове имат по пет пръста на предните и по четири пръста на задните си крайници, а други имат съответно по четири и по три пръста. Пръстите са разположени отпред по периферията на стъпалото и са наредени в дъга. Останалата част от стъпалото е покрита с еластична съединителна тъкан, която играе ролята на възглавничка. Колкото и да изглежда на пръв поглед странно, но такова едро животно като слона може да се движи съвършено безшумно. Слоновете не са така тромави, както изглеждат. Те могат да извършват бързи движения, да клякат, а когато почиват, лягат и настрани. При спокоен ход се движат сравнително бавно — с 5–6 км в час, но когато бъдат подплашени, могат да развият много по-голяма скорост — до 30 км в час.

Едрото тяло на слона е покрито с дебела кожа, по която тук-там има остри и груби косми. Цял кичур извънредно твърди косми, подобни на тел, се намират на върха на късата опашка. Дебелината на кожата на слона по различни места на тялото е от 1 до 2 см. Обикновено кожата има сивкав цвят, но понякога, макар и много рядко, тя е съвсем светла или по нея има светли петна. Слоновете със светла кожа — така наречените „бели слонове“, се ценят твърде много в някои азиатски страни, а в Тайланд ги боготворят.

„Белите слонове“ не принадлежат към някакъв отделен зоологичен вид. Те са само албиноси, тъй като в тяхната кожа няма достатъчно тъмен пигмент.

Днес науката различава два вида слонове — *африкански и индийски*, като всеки от тях има по няколко подвида.

Африканският слон (Loxodonta africana) е по-висок от индийския, но има по-късо тяло. Характерни за него са огромните уши, по-тънкият хобот, полегалото чело и дългите бивници, които са много добре развити и при двата пола. На върха на хобота има два пръстовидни израстъка — един по-широк — горен, и друг по-тесен — долен.

Мъжките африкански слонове достигат докъм 3,6 м височина. Немският зоолог Ханс Бауер в своята „Книга за слоновете“ съобщава обаче за един мъжки екземпляр, при който като рекорд бил измерен ръст 3,75 м, а проф. Гжимек пише в книгата си „Сред животните на Африка“, че някои мъжки степни слонове тежат до 6,5 т. Женските слонове са по-дребни — тяхната височина достига най-много докъм 3 м.

Бивниците на африканските слонове обикновено не надминават 2,5 м дължина и 80–85 кг тегло, но у отделни екземпляри те могат да бъдат и много по-големи.

Известният пътешественик и ловец Шилингс съобщава, че приблизително през 1898 г. недалеч от Килиманджаро бил убит от чернокожи ловци един много стар мъжки слон с огромни бивници. Двата зъба тежали около 205 кг. Те били отнесени на пазара за слонова кост в Занзибар. Шилингс искал да ги откупи за някой немски музей, но това не му се удало, въпреки че поръчал да предложат за тях добра цена. Двата бивника били изпратени в Америка. Той отново направил постъпки да ги откупи, обаче не могъл да плати поисканата за тях сума — 21 000 марки. По-късно един от тези прекрасни бивници попаднал в Британския музей в Лондон.

Най-дългите познати досега бивници принадлежат на един слон, убит в Северна Родезия^[1]. Всеки един от двата зъба имал 4,10 м дължина. Общо те тежали обаче само 147 кг, което показва, че дължината на бивниците не винаги е пропорционална на тяхното тегло.

Днес повечето специалисти приемат, че африканският слон има само два подвида — *горски*, или *кръглоух африкански слон (Loxodonta africana cyclotis)*, и *стенен*, или *големоух африкански слон (Loxodonta africana africana)*. Първият се среща из горите на Западна Африка, а

вторият населява саваните в южната и източната част на континента — до Етиопия и Сомалия. Двата подвида се различават външно по редица белези. Така например горският слон е по-дребен от степния, той има по-тънки бивници и относително по-малки уши от големоухия. На някои места обаче зоните на разпространение на двата подвида се припокриват и там могат да се срещат различни преходни форми.

През 1906 г. немският зоолог Ноак описал въз основа на единствен екземпляр, който живеел тогава в Нюйоркския зоопарк, така наречения *африкански слон-джудже* (*Elephas africanus pumilio*). Този слон бил само 1,80 м висок, а съдейки по зъбите му, бил на около 6 години. Ноак решил, че има пред себе си представител на отделен подвид, тъй като африканските слонове достигат нормално тази височина преди шестгодишна възраст. Днес това схващане на немския учен вече не се споделя от повечето специалисти. Основание за това е фактът, че никъде в Африка не се срещат стада или поне доста екземпляри от „слона-джудже“ в дадена местност. Ето защо проф. Гжимек навярно има право, като предполага, че в случая не се касае за някакъв особен подвид или раса африкански слонове, а само за отделни „недорасли“ екземпляри.

Индийският слон (*Elephas maximus*) е по-дребен от своя африкански събрат. Неговото максимално тегло е 5 т. Мъжките индийски слонове достигат до 3,2 м, а женските около 2,6–2,7 м височина. Бивниците не са еднакво развити при двата пола. Докато мъжките индийски слонове имат дълги бивници, които могат да достигнат до 2,5 м дължина и 70 кг тегло, при женските индийски слонове тези зъби липсват или са сравнително слабо развити. Индийският слон има по-малки уши от африканския, неговото чело е по-изправено, а хоботът има на края си само един пръстовиден израстък. Съществуват различни подвидове, разпространени в Индия, Бирма, о-в Цейлон, Суматра и Малая. Тези географски раси се отличават малко помежду си.

Общо взето, индийският слон е по-кротък от африканския и по-лесно се поддава на опитомяване.

В миналото африканският слон се е срещал в степните и лесостепните области на цяла Африка, но вследствие на безпощадното му изстребване в течение на векове днес той е значително намален и областта му на разпространение е доста стеснена. Така например

дивите слонове са почти напълно изтребени в Южноафриканската република, където само около сто животни са запазени в националния резерват „Крюгер“, основан през 1926 г.

В Централна Африка има все още доста диви слонове и според известни изчисления техният брой е около 400 хиляди. Приблизително 100 хиляди от тях се намират на територията на Конго. Големи стада слонове се срещат и днес по долината на река Замбези, в Замбия, северно от града Тете в Мозамбик и някои други места.

Точни граници за разпространението на слоновете в една или друга страна мъчно могат да се посочат, тъй като тези животни извършват често далечни придвижвания. Понякога те изчезват от дадена област за дълго време и се появяват неочаквано на друго място.

Слоновете не са само обитатели на равнини и на хълмисти местности. Понякога те се изкачват и твърде високо в планините. Така според сведения на Шилингс в Африка слоновете могат да се срещнат докъм 3500 м надморска височина. През време на Втората световна война при отстъплението на англичаните в Бирма водените от тях слонове се изкачили до 2000 м височина в планините, макар и твърде бавно.

Слоновете въпреки тромавото си наглед тяло се катерят и слизат твърде изкусно по стръмнини. Има данни, че те доста добре понасят лошото време — студ и сняг.

Известно е, че при знаменития поход на Анибал през Пиренеите и Алпите великият пълководец е водел със себе си и бойни слонове. Пътят на Анибал през Алпите и досега не е точно установен. Не е известно също така дали той е използвал африкански или индийски слонове.

През 1959 г. един английски археолог се опитал въз основа на личен опит да открие прохода, през който е минала войската на Анибал. За целта той решил да използва един питомен слон, взет от цирк. Обули на слона специални сукнени „галоши“, за да не му се разраняват краката, и го повели в Алпите. Опитът обаче напълно се провалил. Слонът не искал да върви нагоре, а тунелите просто го карали „да беснее от яд“.

Слоновете са стадни животни. В миналото в Африка са се срещали често огромни стада, които в някои случаи са наброявали над 700 животни. Наблюдавани са обаче и по-големи стада от слонове.

Така преди около двадесет и пет години известният изследовател на Африка Мартин Джонсън успял да заснеме от самолет няколко хиляди слона. Животните се били събрали след изсъхване на обичайните им пасища и се движели на стада към голямото блато Лориан в Източна Африка. След време, когато завалели дъждове, отделните стада се разпръснали в различни посоки.

Слоновете се срещат не само на големи стада, но и на по-малки групи. Понякога, макар и твърде рядко, се срещат и отделни семейства — мъжки и женски слон с малки. Има и единично живеещи слонове. Известни със своята злонравност и нападателност са някои стари мъжки слонове, които живеят отделно от стадото. Понякога такива самотно живеещи слонове сякаш биват обхванати от бяс. Те се нахвърлят върху всеки човек или животно, което се изпречи на пътя им, или се втурват в някое туземно село, като тъпчат всичко пред себе си. Понякога такива слонове са ставали истински бич за дадена област и населението не е могло да живее спокойно, докато не бъдат убити.

Стадата слонове се предвождат обикновено от някое старо и опитно женско животно. При опасност обаче често начело застава някой едър мъжки екземпляр. Когато са възбудени или уплашени, слоновете често силно тръбят. Те могат също така да реват и да издават различни други звуци.

Когато се придвижват от едно място на друго, слоновете вървят понякога един зад друг. Обикновено между 10 и 15 часа и през нощта те почиват, а през останалото време, когато си търсят храна, са повече или по-малко пръснати, без обаче да губят връзка помежду си. Тяхното прекрасно развито обоняние им дава възможност да се подушат дори на разстояние от няколко километра.

Слоновете често посипват с помощта на хобота гърба си с пясък или пръст. Те правят това може би, за да се запазят от ухапванията на различни насекоми.

Размножаването на слоновете е свързано с редица интересни особености.

Непосредствено преди размножителния период мъжките слонове са обикновено твърде възбудени и водят понякога ожесточени борби помежду си. Най-често обаче борбата завършва с това, че по-слабият от двата слона отстъпва.

През самия размножителен период мъжкият и женският слон се отделят за известно време от стадото, но не губят връзката си с него, и след време пак се присъединяват към него.

Половата зрелост при слона настъпва обикновено към 14–20-ата година от живота му. Ханс Бауер споменава обаче за един случай, от който се вижда, че понякога слоновете могат да се размножават и в много по-млада възраст. Така на затворено в Мюнхен било родено едно слонче, чиито родители били по това време на осем- и десетгодишна възраст.

Бременността при слона продължава около 21–22 месеца. Женският слон на свобода ражда средно около 4 пъти през живота си. На затворено обаче той ражда извънредно рядко. Досега не е известно да е родено слонче от кръстосване на африкански и индийски слон.

Новороденото слонче е около 80–100 см високо и тежи 90–100 кг. Според известни наблюдения то веднага започва да суче, като захапва едно от двете сукални зърна на майка си, които се намират между двата ѝ предни крака. Когато бозае, малкото слонче отмята хобота си силно назад. Малките слончета са извънредно мили и игриви животни. При опасност те бързат да се скрият под тялото на майка си. Понякога дори вървят дълго време така защитени и не напускат мястото си даже и тогава, когато женският слон крачи твърде бързо. Малкото слонче бозае около 6 месеца. След това то започва да яде и трева, като следва неотлъчно майка си докъм три-четиригодишна възраст. С нарастването му обаче все по-голям дял заема растителната храна и към петата-шестата година то се храни изцяло с нея, като се отделя напълно от майка си.

Слончето нараства твърде бързо на височина и тегло. Към края на първата година то е около 1,2 м високо, след навършване на втората достига 1,4 м височина, а на тригодишна възраст ръстът му е около 1,5 м. Едно слонче, което след раждането си тежало точно 100 кг, достигнало в края на първата година 366 кг тегло.

Женският слон се отнася твърде ласкаво и грижливо към своето малко и при опасност самоотвержено го защитава.

Много пъти са наблюдавани случаи, когато слонове са се опитвали да помогнат на своите ранени събратя. Понякога цялото стадо, тръбейки възбудено, се връща при рухналия на земята ранен слон, като някои от животните се мъчат да го вдигнат на крака. Друг

път те го влачат за главата и предните крака — понякога дори в продължение на час и половина.

Проф. Гжимек споменава в книгата си „Сред животните на Африка“ едно твърде интересно наблюдение на Никълсон. „Аз можах да установя — пише последният, — че мъжките слонове оказват помощ на падналия техен събрат, слониците идват на помощ както на мъжки, така и на женски слонове, но твърде е странно, че аз никога не можах да видя някой мъжки слон да направи макар и най-малък опит да помогне на рухналата на земята слоница.“

Лесничеят Дейвид Шелдрик, служил много години в кенийския национален парк „Цаво“, твърди, че слоновете често отчупват бивниците на своите мъртви събратя и ги носят на повече от половин километър със себе си. Понякога те ги удрят в скали или дървета, като ги разбиват на парчета.

Друга необяснена досега привичка на слоновете е следната: ако те се натъкнат на човешки труп, непременно го покриват старателно с клонки, листа или трева.

Широко разпространена е легендата за „слонските гробници“. Тази легенда, която е изцяло измислена, гласи, че когато слоновете в Африка и Азия почувствуват приближаването на естествената си смърт, те се отправят към определени места (някоя дълбока долина, езеро или голямо блато) и там завършват своя живот. На такива места имало цели планини от скелети на слонове, а следователно и грамадни количества слонова кост, които могли да направят приказно богат човека, който ги намери.

Повод за тази легенда са могли да дадат различни случаи, когато за кратко време са загивали множество слонове на дадено място. Това може да се случи например тогава, когато големи стада слонове биват отвсякъде обградени от горски пожар или при масови застрелвания, каквито са ставали в миналото.

Дълго време легендата за „слонските гробници“ е била подхранвана от невярното твърдение, че в джунглите човек никога не попада на труп на слон, умрял от естествена смърт. Днес се знае, че множество факти опровергават това твърдение. Според проф. Гжимек само в националния парк „Мерчисън-Фолс“ в Уганда за няколко години били намерени 325 слона, умрели от естествена смърт. Той сам

намирал неведнъж трупове на слонове, които не били застреляни, а умрели поради други причини.

Трупът на умрелия сив великан веднага привлича лешояди и различни други животни, които започват да ядат от него. Бързо изчезва не само месото, но и костите. Могъщият череп сравнително скоро се разпада, защото в него има много кухини, които са заградени от тънки кости.

Относно възрастта, до която достига слонът, могат да се срещнат твърде различни данни. Днес се смята, че слоновете живеят средно докъм 60–70-годишна възраст. Това са потвърждава и от редица сведения за опитомени слонове и такива, държани в зоологически градини.

Така според данни на Бомбайско-Бирманската транспортна компания, която притежава около 17 000 слона, само 9% от тях са на възраст между 56 и 65 години и едва 2% — над 65 години. В Съединените щати един слон доживял в зоологическа градина до 85-годишна възраст.

Някои зоолози смятат, че свободно живеещите слонове едва ли живеят по-дълго от своите опитомени или затворени събратя.

В природата слонът почти няма врагове. В Африка лъвът отбягва едрите сиви великани, а в Азия тигърът се решава понякога да нападне малки слонове, но и той се бои от възрастните. Според Бауер тигърът се нахвърля понякога най-напред върху женския слон и след като му нанесе по-леки или по-тежки рани, напада следващото го малко. Често слончето ставало жертва на страшния хищник, обаче не винаги нападението на тигъра завършвало успешно. Бауер привежда един интересен пример. В един бирмански лагер за опитомени слонове едно слонче, което било привързано към дърво, било нападнато през нощта от тигър. Хищникът скочил върху неговия гръб, но то успяло да се отърси от него. Цели двадесет минути слончето устояло на атаките на тигъра. Дошли хора и прогонили хищника. За своята голяма храброст слончето получило името „Кя М’Нин“, което значи „Тигър не може да го победи“.

Слонът обикновено не напада другите животни. Така в Африка редом със стадата на сивите великани могат да се видят да пасат мирно различни видове антилопи, кафърски биволи или водни козли.

Всички животни правят път на възрастния слон, когато го срещнат някъде по тясна пътека. Не правят изключение в това отношение и такива едри бозайници, каквито са носорозите и хипопотамите.

Понякога обаче са наблюдавани и битки между слон и носорог. Така например в националния парк „Крюгер“ един слон убил носорог, като го пронизал на четири места с бивниците си.

Слонът очевидно не се бои от крокодилите, защото спокойно пие вода и влиза във водните басейни. Веднъж била наблюдавана обаче следната сцена. На брега на една река в Уганда стадо слонове пиело вода. Изведнъж един от слоновете уплашено измъкнал хобота си от водата — в него се бил впил един крокодил, който имал около 1,5 м дължина. Слонът бързо отхвърлил влечугото далеч настрани и след това се отдалечил от водоема.

Друг път бил забелязан един едър африкански слон да предприема няколко пъти злобни атаки по посока на едно единично дърво, около което имало висока трева. Оказало се, че там имало пет лъва! Когато след известно време слонът решително се устремил към дървото, четири от лъвовете очевидно много се изплашили, защото подскачили високо и се разбягали на различни страни. Останал само един млад лъв, който спокойно наблюдавал разсърдения великан. Като забелязал този лъв, слонът се спрял и започнал да тъпче с крака на място. Двете животни се гледали няколко секунди и очевидно всяко едно от тях било готово да избяга. Накрая отстъпил... слонът, който, тръбейки гръмко, се отдалечил на известно разстояние. Смелият млад лъв се върнал тогава под сянката на дървото и по движението на тревата станало ясно, че там се върнали и останалите четири лъва. Слонът постоял няколко минути, разглеждайки отдалеч дървото, и като че размишлявал нещо. След това се обърнал и се запътил към близкото езерце. Когато обаче минавал край едни храсти, отново сменил поведението си. Прикривайки се зад храстите, слонът пак започнал да се приближава към дървото, но правел това, твърде внимателно. Известно време наблюдаващите сцената хора го загубили от погледа си, но след това изведнъж видели огромната глава на слона над храстите; животното било повдигнало хобота си високо нагоре. Постепенно хоботът започнал да се спуска надолу и накрая слонът го протегнал по посока на дървото така, че той заприличал отдалеч на

змия, готова да се хвърли срещу някого. Львовете обаче не се помръдвали. Тогава слонът се обърнал още веднъж погледнал към единичното дърво и отишъл да пие вода от езерцето.

Единственият страшен враг на слона е човекът. Както в Африка, така и в Азия хората са ходели на лов за слонове от най-дълбока древност. Много по-безпощадно е бил изстребван през миналото столетие африканският слон. Той е бил убиван най-вече заради бивниците му. Както вече бе казано, при африканския слон тези зъби са еднакво добре развити и при двата пола. Ето защо наред с мъжките слонове са били изстребвани и женските. Индийският слон не е бил подложен на подобно преследване. Женските от този вид, както знаем, нямат бивници или те са слабо развити, а и мъжките индийски слонове рядко имат много големи бивници. Това е предпазило в значителна степен от изстребване индийския слон в сравнение с неговия африкански събрат.

Друга причина за по-силното изстребване на африканския слон е тази, че той е по-див и по-мъчно се поддава на опитомяване. Не е известно никъде в Африка слонът да се използва нашироко като работно или товарно животно. Напротив, в Индия например и в някои други азиатски страни слоновете от векове насам се използват като ездитни, товарни и работни животни и поради това целта на лова тук най-често не е да се убиват слоновете, а да се хванат живи.

На много места в Африка туземните племена в миналото са преследвали слона не само заради бивниците, но и заради месото му. Преди идването на европейски, арабски и други търговци на слонова кост много негърски племена не са ценели особено бивниците на слона. Те са ги употребявали понякога като подпори за своите колиби или като колове, с които ограждали нивите си. Отначало понякога само за шепа мъниста или за няколко пъстри парчета плат те охотно разменяли великолепни слонски зъби.

Убиването на слон в миналото е представлявало често истински празник за племето. Великият изследовател на Африка д-р Д. Ливингстън е описал как е ставало разделянето на трупа на огромния бозайник от едно племе, живеещо край реката Замбези.

При гробна тишина на стоящите наоколо хора най-старшият ловец обявявал, че главата и задният десен крак на слона принадлежат на този, който е убил животното, т.е. на този, който му е нанесъл

първата рана, а левият преден крак — на този, който го е ранил за втори път или който пръв се е допрял до него, след като слонът е паднал. Д-р Ливингстън пише, че след тези думи на най-стария ловец негрите изведнъж изпадали в силно възбуждение, вдигали страшен шум и започвали да режат на парчета трупа на слона със своите копия. Някои от негрите скачали даже вътре в самия труп, като се стремели преди всичко да се снабдят с така обичаната от тях мазнина. Други в това време изрязвали от убития слон толкова месо, колкото могли да носят.

Д-р Ливингстън сам е ял слонско месо и дава следното мнение за него: хоботът и езикът имат отличен вкус, останалото месо обаче е извънредно твърдо с изключение на месото на краката, което е великолепно.

Някои други лица, яли слонско месо, пишат, че то има вкус, подобен на вкуса на говеждото месо. В Индия и Бирма краят на хобота на слона се счита за деликатес.

Туземните племена в Африка са използвали различни начини за убиване на слонове. Някои от тях се използват и сега.

Понякога смел ловец издебва почиващия или заспал слон и прерязва сухожилията на някой от краката му. Така осакатеното животно не може вече бързо да бяга и да напада и лесно става жертва на чернокожите ловци. Друг начин за лов на слонове е този чрез специални големи ями. Тези „слонски ями“ имат около 3 м дълбочина. Туземците ги изкопават по местата, където минават слонове, като изкусно ги замаскират отгоре с тънки клони и листа. Попадналият в такава яма слон вече не може да излезе от нея и лесно бива убит. Понякога ловът на слонове в Африка става и по друг начин. На някое дърво окачват острие, намазано с отрова, което посредством едно приспособление се забива в тялото на слона, когато той минава под дървото.

Масовото изстребване на слоновете в Африка обаче започнало, след като тръгнали на лов за тях с огнестрелно оръжие заради слоновата кост. Хиляди и хиляди животни загивали ежегодно от куршумите на преследващите ги хора. Слоновете били безпощадно избивани от алчни търговци и най-различни ловци, а също така и от някои местни племена, които разбрали цената на слоновата кост. Често грамадни кервани откарвали скъпата стока към бреговете на

континента и много нещастни роби, използвани като носачи, загивали под ударите на камшика на придружаващите ги надзиратели.

Страхотни размери взело унищожаването на слоновете в някои области на Африка през втората половина на миналия век. Така според данни на Шилингс само на пазара в Антверпен (Белгия) били докарани през периода 1888–1902 г. 3 212 700 кг слонова кост, и то почти само от тогавашно Конго.

Днес на много места в Африка ловът на слонове е под възбрана и за убиването на слон се иска специално разрешение. Все пак и в наши дни се убиват доста слонове. Така според официални данни само в Заир през периода 1946–1950 г. са застреляни 22 350 слона. Според някои данни днес годишно в целия свят се убиват около 45 000 слона.

Главен закупчик на африканската слонова кост в наши дни е Индия.

Слоновата кост може да има различна твърдост и различно качество. Търговците и ловците в Африка различават например твърда слонова кост, която се получава от слонове, живеещи в горите на Заир, и мека слонова кост, добивана от слонове, живеещи в степите на изток. Тези слонове се различават помежду си не само по твърдостта на бивниците си, но и, както бе вече споменато, по редица други белези.

Днес от слонова кост изработват различни художествени предмети, бiliarдни топки, клавиши за музикални инструменти и др.

В миналото тя е била използвана обаче и за други цели. Така например елините и римляните са използвали слоновата кост и като луксозен строителен материал.

В Африка ловят и в наши дни живи слонове. Това са най-често съвсем млади слончета, които биват препродавани на различни зоологически градини и циркове, но понякога биват опитомявани и използвани след това за работа. Ловът на малки слонове е твърде интересен. В много случаи днес той става с автомобили.

Швейцарецът Е. М. Ланг разказва за един такъв лов през 1952 г.

Дирекцията на зоологическата градина в Базел решила да набави африкански слончета за новостроящата се „слонска къща“. След различни запитвания и справки тя решила да изпрати свои представители в Африка, които да закупят и докарат необходимите животни. С тази цел заминал за Африка и Е. М. Ланг. Ето и част от неговия увлекателен разказ:

„Ловният лагер беше построен в равнината на Руаха (наречена още Бухорофлатс) в южната провинция на Танганика. Когато пристигнахме там, бяха уловени още четири слончета (3 мъжки и 1 женско), две от които бяха вече изпратени в Аруша. На 21.IX. 1952 г. заминахме на лов, след като предишната вечер бяхме вече претърсили част от областта за слонове, без обаче да видим такива. Равнината Руаха е грамадна област, всред която растат малко акации и която се пресича от няколко реки. Само през три-четири месеца от годината може да се пътува из нея с автомобил. През останалото време земята е твърде мокра и през нея минават доста много реки. Равнината е оградена от един твърде стръмен, висок и обрасъл с гори планински гребен. Ние срещнахме тук освен много слонове още хубави стада от грантови зебри, единични хипопотами, множество импали и топи^[2], а заедно с тях тръстикови и водни антилопи.

Ловният екип се състоеше от един италианец (Пелегрини), който шофираше ловната кола, и един асистент (д-р Ернст), който с четирима чернокожи се намираше в каросерията. Там лежаха готови няколко хватателни пръта и една пушка. Тази кола се следваше от втора, която взеше запаси от вода и бензин, а освен това два сандъка за транспорт и още няколко чернокожи.

Когато на 21 септември след около едночасово пътуване в тъмнина започнахме на разсъмване да се оглеждаме за слонове, не можахме никъде да видим нито едно животно. Трябваше да пропътуваме и изследваме с бинокъла още местности, докато най-после забелязахме едно голямо стадо, което пасеше разпръснато между единични акации. Бяха всичко около 120–150 животни, които, разделени на групи, ядяха листа и трева. Между тях се намираха единични жирафи.

Камионите се разтърсваха от дълбоките дупки — стъпки на слонове, останали от дъждовния период, и се приближиха към стадото. Когато стигнахме на разстояние около 400 м, отделни групи слонове се отдръпнаха настрана. Ловната кола започна да преследва една група от около 40 животни, между които имаше малки слончета и силни мъжки екземпляри. От нея се отделиха единични животни. Колата тръгна след една по-голяма група в северна посока, като я притискаше към откритата тревиста степ. От време на време някой слон с разперени уши и вдигната глава се обръщаше към камиона, обаче бързо се

присъединяваше пак към стадото, щом то изминеше известно разстояние. Наляво се отклони едра слоница, която водеше две различно големи слончета. Ловната кола започна да преследва една група от около 12 големи слона, в която имаше и няколко малки слончета, като ги принуждаваше бързо да бягат. Всички тичаха, тясно притиснати един към друг, и слончетата често не можеха да се видят между тях. Ловната кола обикаляше около групата слонове като някое овчарско куче около своето стадо. От време на време някой едър женски слон светкавично се отделяше от групата, за да напада. Тогава камионът умело се отклоняваше и после пак подгонваше животните, за да поддържа реакцията на бягство. Едно младо животно се отдели от стадото, спря се изведнъж и после започна да бяга в друга посока. Не му обърнахме внимание, защото беше твърде голямо. Ловната кола продължаваше гонитбата. Най-после едно полуизраснало животно се отдели от групата заедно с две малки слончета. То беше отрязано от колата и дори се блъсна в нея. Двете малки слончета престанаха да бягат. Полуизрасналият слон се присъедини отново към стадото, а ловната кола следваше в зигзаг бягащите слонове, като чернокожите, които се возеха в нея, започнаха да вдигат голям шум. Още няколко пъти нападаше някоя слоница, но ловната кола успяваше да прогони майките все по-далеч от двете спрели се слончета. Бягащите слонове имаха разстройство и често се виждаше как пръскат назад цели фонтани.

Вторият камион следваше през време на лова на около 600–800 м разстояние и се приближи към двете изолирани слончета. Завърна се и ловната кола. Двете слончета се притискаха към камионите така, като че ли това бяха възрастни слонове. Лесно ги вързаха с помощта на хватателните прътове. С трескава бързина беше свален единият сандък и първото слонче бе натикано в него. След това го вдигнаха на камиона и там го прехвърлиха в по-големия сандък. Второто слонче също така беше натикано в сандък и натоварено. През цялото време моторите бръмчаха и всички бяха много напрегнати, защото съществуваха възможност майките да се завърнат и да потърсят своите малки, които диво се хвърляха насам-натам, силно ревяха и се блъскаха в дъските на сандъците, за да избягат.

Към десет часа ловът приключи. Ловният екип потегли необезпокоен обратно и закара двете слончета в лагера, където ги

пуснаха в заградено с дъски място. През време на пътуването те бяха обливани няколко пъти с вода за разхлаждане. При пускането им в оградата слончетата се нахвърлиха за кратко време яростно едно срещу друго. Малко след това те се спускаха диво срещу дъсчената стена, когато някой гледаше над нея. Когато бяха сами, те ревяха отначало почти непрекъснато, а през нощта — на интервали от 30–60 минути. Още през първия следобед те пиха вода, а вечерта и царевично мляко и още в 15,30 часа женското втична вече малко трева в устата си. Двете малки слончета се оказаха мъжко и женско...

Възрастта на тези животни ние определихме на около 12–15 месеца. Те бяха между 105 и 120 см високи.“

Е. М. Ланг е успял да закара в Базелската зоологическа градина общо пет малки африкански слончета, които понесли добре дългия път с параход и влак.

Ловът на малки слончета чрез автомобили в този случай излязъл напълно успешен. Днес слоновете в Африка, особено в националните паркове, имат често срещи с автотуристи, като понякога сивите исполини нападат леките коли. Макар че това става сравнително рядко, все пак такива случаи има и два от тях са описани в книгата „Сред животните на Африка“.

Веднъж двама туристи спали в колата си край туристическия хотел в националния парк „Мерчисън-Фолс“. Те се изплашили силно, когато изведнъж през един от прозорците на автомобила им се промушил слонски бивник...

Вторият случай бил по-драматичен. Трима южноамерикански професори, седейки в микробус, оглеждали заедно с група свои студенти националния парк „Киву“ в Заир. Внезапно без видима причина те били нападнати от два слона. Единият от професорите — Гиверс, можал, както си седал в колата, да фотографира един от атакуващите ги слонове. В следния миг обаче разяреният исполин смачкал мотора на микробуса, пробил с бивниците каросерията му и го обърнал. И двата крака на проф. Гиверс били счупени. Сам слонът веднага след нападението хукнал да бяга настрани. Той не изминал обаче и няколко метра, когато изведнъж рухнал мъртъв на земята. Причината за внезапната смърт на животното не могла да бъде установена. На проф. Гиверс връчили само един от бивниците на мъртвия слон — „за спомен“ от произшествието!

Ново явление в Африка през последните години са така наречените „туристически слонове“. Това са обикновено единични екземпляри, които свикват да посещават туристически лагери в националните паркове. Може би най-известният измежду всички „туристически слонове“ в Черния континент е слонът Лорд Мер, или Главният кмет, чиято „одисея“ е описана подробно от проф. Гжимек в книгата му „Те принадлежат на всички“. Този разказ е така живо написан и разкрива толкова разнообразни страни от поведението на слона, че заслужава да бъде приведен почти изцяло. Ето какво разказва проф. Гжимек за „подвизите“ на това животно в националния парк „Мерчисън-Фолс“ в Уганда.

„Последен път бях тук преди около десет години с Михаел. И тогава спяхме в палатка, защото по онова време тук още нямаше хотел...

Когато през оная сутрин излязох от палатката в ранни зори, непосредствено пред нея стоеше голям слон. Почтително се отдръпнах назад, събудих Михаел и двамата бързо приготвихме кинокамерата за филмиране. Така по-късно можахме да покажем на нашите приятели в Европа филм, на който синът ми се вижда непосредствено пред самия слон; ту слонът иска да подгони Михаел, който неволно се отдръпва крачка назад, ту Михаел отново събира смелост и се приближава на една-две крачки до слона. Сега пък последният плашливо се извъръща малко встрани. Така всеки иска да сплаши другия, но и всеки се бои (подплашването на слона би било в краен случай възможно само ако наблизко има камион, в който при нужда човек би могъл да скочи).

Този слон бе наречен Лорд Мер, което ще рече Главен кмет. Няколко часа по-късно той тръгна подире ми и ме преследва през целия лагер. Човек прави неимоверно големи крачки, когато някой слон го гони по петите. Всички придружители ми се смяха до припадък. Този Главен кмет трябвало да бъде застрелян преди две години. Той бе висок два метра и двадесет сантиметра и тежък 3500 кг, левият му бивник тежеше седем килограма, а десният — шест. Навярно нямаше повече от двадесет години. Този удивителен слон бе свикнал да търси близостта на хората. В лагера той идваше почти всеки ден и често прекарваше там с часове. След известно време разбрал, че всъщност е твърде обременително да се спуска на водопой долу, до Нил. Научил се да отваря водопроводните кранове, които бяха

поставени на различни места из лагера и край къщите. За тази цел «обработвал» крановете с бивниците си, но не си правел труд да ги затваря след това. И така често през нощта се изпразвали цели цистерни с вода, а в Африка няма вода в изобилие. По това време дивечов надзирател в парка «Мерчисън-Фолс» беше Джон Милз. Той се справил с това положение, като отвинтил дръжките на крановете. Но и Главният кмет намерил изход: започнал да издърпва водопроводните тръби от земята, докато те се счупвали. Най-сетне се наложило около всяка чешма да се издигне ограда от бодлив тел.

Веднъж Джон Милз се събудил посред нощ. Къщата му скърцала застрашително. Когато се опитал да отвори вратата към верандата, оказало се, че тя била затисната от задницата на слона. Друг път Главният кмет се заловил да вдига сламения покрив на кухнята, за да се добере до връзка банани, които се намирили там. Когато зидарите работели, той с любопитство се запътвал към тях. Работниците продължавали да работят, докато слонът се приближил на разстояние около тридесет метра, и тогава благоразумно се отдалечавали, а той «проверявал» изпълнението на дневната им норма.

През 1957 г. Главният кмет изчезнал за няколко месеца. Хората от «Пара-Лодж» се надявали, че се е присъединил към някое стадо диви слонове, а може би им е станал водач. Но той се завърнал с един отчупен бивник.

Един ден навярно му се приискало да се «почерпи» с бира и разрушил напълно сградата на пивоварната. Когато една нощ съвсем спокойно изял цял чувал сладки картофи на верандата на дивечовия надзирател, като при това свалил и половината покрив на верандата, Джон Милз не могъл да го изпъди с викове. Тогава запалил няколко листа хартия и ги хвърлил на верандата. Но и това не смутило слона. Дивите животни не се плашат от огъня, както често пише в книгите. Най-сетне Милз успял да го прогони чрез няколко изстрела във въздуха.

Главният кмет все пак бил малко неприятен съжител в «Пара-Лодж». Обаче съдбоносна за него се оказала «любовта» на посетителите към животните. Те почнали да го хранят с банани. Така великанът разбрал, че в леките коли се намират твърде вкусни неща за ядене. Той вмъквал хобота си през отворените прозорци на колите, претършувал ги, изваждал възглавничките от седалките, разцепвал с

бивниците си брезентовите покриви. Когато паркираните през нощта коли били заключени, исполинското животно пъхвало само хобота си под шасито, раздрусвало колата няколко пъти и заключените врати сами се отваряли.

Постепенно слонът ставал все по-дързък. Съборил за втори път пивоварната и през същата нощ претършувал за храна две хижи, макар в тях да спели гости. Хората, които работели с трактори, един ден едва могли да се спасят от него.

Най-лошото обаче се случило с четирима германци. Подобно на нас те не намерили вечерта място за спане в хотела и трябвало да пренощуват в своя «Фолксваген» на открито. Провизиите си сложили под колата. Тъй като Главният кмет не могъл да ги достигне, той обърнал «Фолксвагена» с четирите колела нагоре. Твърде неприятна трябва да е била тази нощ за немските гости. Когато след няколко дни слонът катурнал и втора кола, дивечовият надзирател с болка на сърце се видял принуден да го застреля. Всички хора в «Пара-Лодж» скърбели за слона, защото всъщност от дълги години той се числял към туристическия лагер.“

На лов за слонове ходят не само в Африка, но и в Азия. Тук обаче ловът се провежда така, че най-често улавят живи цели стада диви слонове. В Индия например в такъв лов, който трае понякога със седмици, участвуват често няколко хиляди души, като при него се използват и опитомени слонове.

Отначало се изпращат съгледвачи, които да разузнаят къде има диви слонове. Когато бъде открито например стадо от 20–30 слона, което пасе няколко дни в една и съща местност, започва и самият лов. Отначало стадото се обгражда отдалеч от двойна верига хора, чиято дължина достига понякога до десет километра. След това се изгражда една слаба ограда от бамбукови стъбла и вечер се палят огънове, за да не избягат слоновете. Вътре в заграденото място през следващите дни трескаво се приготвя така наречената кеда. Тя представлява кръгло пространство с диаметър от 20 до 200 м, което се загражда от високи до 4 м стълбове и дървесни трупи. В стената на кедата има само един отвор, широк около 4 м, който се затваря посредством здрава решетка. Към този отвор водят две около 100 м дълги стени, изградени от колове. Тези стени започват от двете страни на отвора и все повече се раздалечават навън. Ловците умело ги замаскират със зеленина.

След построяването на кедата започва същинският лов. Хората, които обграждат слоновете, започват постепенно да стесняват кръга около тях, като се мъчат да ги насочат към кедата. Това става, без да се вдига голям шум. Шумоленето в гъсталака, което се предизвиква от движението на хората, обезпокоява слоновете и те започват да се придвижват постепенно в желаната посока. Понякога по пътя към кедата ловците предварително поставят различни примамки — цели купища банани, захарна тръстика или царевица. През този етап от лова хората се стараят да не подплашат слоновете, защото, ако това стане, могъщите сиви великани лесно могат да разкъсат обръча и да избягат на километри далеч. Когато стадото вече се движи в пространството между двете стени, които водят към вратата на кедата, ловците изведнъж започват да вдигат невъобразим шум. Те стрелят във въздуха, думкат с барабани, надуват тръби и викат с все сила. Подплашеното стадо бързо се втурва в кедата и зад него се спуска здравата решетка — слоновете са хванати.

Понякога при такъв лов успяват да примамят стадото диви слонове в кедата и чрез някой опитомен слон, на чийто гръб язди опитен водач. В други случаи около входа и вътре в кедата има няколко опитомени слона.

Уловените диви слонове отначало буйствуват — те се спускат на различни страни, като се бутат и блъскат помежду си. Ловците всеки път ги отпъждат от стената на кедата с викове, копия и тояги, тъй като тя не е толкова здрава, че да устои на задружния натиск на огромните животни. Най-възрастните и буйни слонове, които са негодни за опитомяване, биват пускани отново на свобода. Стадото постепенно се поуспокоява. През нощта около кедата запалват големи огньове, за да се предотвратят евентуални опити на слоновете да избягат. На другия ден в кедата пускат един опитомен слон. Той носи храна, но главното му предназначение е „да успокои“ пленените си събратя. Някои от тях го посрещат твърде дружелюбно, други са готови да се нахвърлят срещу него. По-нататък се пристъпва към връзване на пленените слонове. Това става пак с помощта на опитомени слонове, които носят ездачи на гърба си. Докато пленените сиви великани „се запознават“ със своите събратя, опитните ловци ловко усукват дебели въжета около задните им крака и хвърлят здрави примки на врата им. Като се почувствуват вързани, дивите слонове отново започват да буйствуват,

но не могат да се освободят. Свободните краища на дебелите въжета около техните тела са завързани за големи дървета извън кедата. Уловените слонове престояват така вързани няколко дни. След това пак с помощта на опитомени слонове ги подкарват на разходка — например до реката, за да се напият с прясна вода и се изкъпят. Това става, като дивият слон бива предварително напълно или отчасти развързан и след това се движи „ескортиран“ от два опитомени слона, които вървят от двете му страни. След разходката слонът пак бива вързан, но вече само с примка около врата. Той пак се опитва да буйствува, но все повече започва да свиква с хората. Минават дни и той става още по-питомен. Идва и денят, в който за пръв път човек се качва на гърба му. Гигантът на джунглите е покорен!

В Азия ловят живи не само цели стада, но и отделни диви слонове. Това правят само извънредно опитни ловци, при които занаятът се предава от баща на син. Най-големите майстори на такъв лов живеят в някои села в северната и северозападната част на о-в Цейлон.

Цялото въоръжение на такъв ловец се състои само от една много здрава примка, направена от еленова или биволска кожа. Промъквайки се сам в джунглите, ловецът попада на дирите на някой слон. Той тръгва по тях и предпазливо се доближава до животното. Като издебне подходящ момент, ловецът ловко хвърля здравата примка около някой от краката на слона. Ясно е, че само безумно смели хора могат да се решат на такъв лов. Нищо чудно, че тези ловци, които на о-в Цейлон наричат паникис, се ползват от столетия насам с най-голямо уважение.

В Индия и някои други азиатски страни опитомени слонове се използват още от древни времена като работни животни. Те пренасят дървесни трупи, служат като ездитни животни или носят тежки товари на гърба си.

На къси разстояния, например около половин км, индийският слон може да носи най-много докъм 1000 кг товар. При по-дълъг път, и то по равна местност, не им слагат повече от 500 кг на гърба. Така натоварените животни могат да изминат дневно до 30 км. Ездитните слонове изминават много по-големи разстояния. При хладно време, силна храна и добро гледане те могат да преминат за един ден 70 км. Такова разстояние обаче те не могат да изминават дни наред.

Според известни сведения специално обучени слонове се използват в някои страни на Азия и в наши дни за лов на тигри, като предварително ги дресират да не се плашат от вида и миризмата на тигъра и от трясъка на изстрелите.

Често слоновете, които се използват в Азия за работа, са толкова питомни, че ги управляват деца.

Висшата нервна дейност при слоновете е на твърде високо ниво. Понякога тези грамадни животни изпълняват в цирковете много интересни номера — стоят само на един от предните си крака, карат велосипед или свирят с хобота си на пиано.

Волята и умението на човека могат да превърнат дори могъщия гигант на джунглите в изкусен цирков артист.

Слоновете подобно на другите диви животни боледуват от различни болести — не само всред природата, но също така и в зоологическите градини и цирковете. Понякога се налага болното животно да се оперира.

Преди години, когато бях научен сътрудник при Зоологическата градина в София, аз самият имах възможността да присъствувам на операцията на един млад индийски слон. Тъй като това събитие в зоопарка бе съпътствувано от някои интересни неща, бих искал накратко да разкажа как се стигна до него и какво беше поведението на слона непосредствено преди и през време на самата операция.

В Зоологическата градина имаше няколко сектора и за всеки един от тях отговаряше научен сътрудник. Един от секторите бе например този на тревопасните животни, друг на хищниците и т.н. Първото задължение на всеки научен сътрудник бе, след като дойде сутрин на работа, да мине през поверения му сектор и да види какво е състоянието на животните в него.

Една сутрин при прегледа на секторите на челото на младия женски слон Савитри бе забелязана неголяма подутина. Тази бучка на главата на животното започна доста бързо да расте. Отначало бе едра колкото лешник, по-късно стана като орех, а накрая достигна и размерите на малка ябълка. Освен това кожата по нея се напука и от подутината започна да тече кръв, примесена с гноен секрет. Мазането ѝ с различни лекарства не помогна, защото младият слон непрекъснато сам я разраняваше. Изглежда, че тя го дразнеше, защото той често я търкаше в стената или в дебелия почти колкото човешка ръка жезла

на решетката. Тези жезла бяха свързани в горния си край посредством релси, а долните им краища бяха зазидани в циментовия под на слонарника. Общо в зданието имаше три вътрешни клетки, чиито дебели решетки бяха обърнати към централното помещение, което се намираще в средата на слонарника.

Подутината на челото на младия женски слон започна все повече да безпокои директора и научните сътрудници в градината. Решено бе да бъдат повикани за консулт специалисти от катедрата по хирургия на Висшия ветеринарен институт в София. Професорът и доцентът веднага се отзоваха на молбата ни и след прегледа на слона единодушно решиха, че животното трябва да бъде оперирано.

— Колкото по-скоро, толкова по-добре! — това бе тяхната препоръка.

Изпълнението на това решение не беше обаче никак лесно...

Преди всичко трябваше да се помисли за упойката на слона. Нямахме никаква практика в това отношение. Ето защо веднага бе отправено телеграфично запитване до един от най-известните зоопаркове в света с указание за приблизителното тегло на животното. Отговорът не закъсня. В него бяха точно указани както наименованието, така и дозата на упойката. Докато набавим всичко необходимо, минаха още два-три дни и след това настъпи часът на операцията.

Дойдоха хирурзите и заедно с директора и научните сътрудници се отправиха към слонарника. Тук бяха вече ветеринарният лекар на зоопарка и неговият помощник — фелдшерът. Те бяха приготвили упойката и някои други неща, необходими за операцията. В зданието се намираха и гледачите на слоновете, както и няколко работници от други сектори на градината.

С оглед на предстоящата операция предварително бяха взети някои мерки. Савитри бе изолирана още преди два дни в една от вътрешните клетки на слонарника и през последното денонощие не й бе давана никаква храна и вода. Старият злонравен мъжки слон Паша, както и младият мъжки слон Сативан бяха изкарани от вътрешните клетки и пуснати навън — в оградения двор на слонарника. Беше есен и на пазара имаше много плодове. Специално за даване на упойката бяха закупени едри ябълки и хубаво грозде...

Когато хирурзите облякоха белите си престилки и наредиха на една масичка лъскавите си инструменти, започна и първият опит за даване на упойка на Савитри. Бяха ѝ подхвърлени няколко ябълки и чепка грозде, които тя веднага лакомо изяде. След това в няколко едри ябълки бе инжектирано необходимото количество от препарата, който трябваше да я упои. Получи се обаче нещо неочаквано... Савитри не пожела да изяде тези ябълки и яростно ги духаше и хвърляше с хобота си настрани. Същото направи тя и с цял бял хляб, в който бе инжектирана упойката. Затова решихме да опитаме друг начин...

Наляхме прясна вода в една кофа, добавихме към нея необходимата доза от упойката и я поднесохме на жадувалото цяло денонощие животно. Този път се получи желаният резултат — слонът изпи всичката вода от кофата. Започнахме да чакаме да се прояви действието на препарата. Минаха минута, две, три, пет, десет, петнадесет..., измина повече от половин час, обаче нямаше никакъв ефект — упойката не бе действувала на нашата Савитри. Тя бе бодра и жизнена, както преди.

Трябваше да се простим с надеждата да упоим младия слон. Тогава решихме да хванем един от предните крака на Савитри във въжена примка и след това да притеглим животното с помощта на дебело въже към желязната решетка, за да могат хирурзите бързо да изрежат туморчето на челото му.

За да можем да поставим спокойно въжената примка отвътре на решетката, хвърлихме на Савитри ябълки, грозде и люцерна (които тя много обичаше) в отдалечения край на вътрешната клетка. Когато слонът се запъти към храната и започна лакомо да я поглъща, младият гледач бързо се промъкна между дебелите железа и сръчно постави приготвената предварително примка на циментовия под до самата решетка. В средата на примката той постави примамка — купчина плодове и люцерна. Ала ние подценихме бдителността на нашата Савитри. Тя очевидно разбра какво ѝ готвим и изобщо не искаше да стъпи в примката — ябълките, гроздето и люцерната не можеха да я примамят! Видяхме се в чудо! И тогава се решихме на една крайна, донякъде рискована постъпка. Решихме да нахлузим на хобота на Савитри въжена примка, когато тя пие вода... Тази задача възложихме пак на младия гледач на слоновете — Петко.

Савитри познаваше работника, който се грижеше за нея, и това очевидно щеше да притъпи нейната подозрителност... Петко изпълни майсторски задачата си. Той напълни отново една кофа с чиста вода и внимателно постави в основата ѝ дебелата въжена примка. След това поднесе кофата към решетката, подвиквайки нещо ласкаво на слона. Жадната Савитри не се колеба дълго. Тя почти веднага опря главата си в решетката и потопа хобота си в кофата. Петко спокойно изчака, докато тя два-три пъти смукна вода и я издуха в устата си. След това бързо, просто за миг той ловко надяна примката на хобота на Савитри... Това, което последва, стана много бързо, по-бързо, отколкото може да се опише.

Слонът уплашено се дръпна и глухо изрева. Четири-пет души се хвърлихме към въжето и се вкопчихме за него. Опитвахме се да притеглим Савитри към решетката, ала тя се оказа по-силна от нас. Бях трети поред на въжето. Виждах как като на кино решетката все повече се приближава и всеки миг можехме да бъдем сплескани в нея. Първият работник на въжето се пусна, вторият също, след него и аз... Ала веднага пак се хванахме на другия край на въжето. Сега почти всички с изключение на хирурзите започнахме с все сила да дърпаме дебелото въже... и стъпка по стъпка Савитри започна да се приближава към решетката. Най-после главата ѝ се опря плътно в дебелите железа и професорът с две-три ловки движения изрязва бързо тумора, като намаза кървящата рана с йодова тинктура. Савитри като че ли изобщо не усети операцията. Очевидно нея я болеше много повече впримченият към края хобот, който тя се мъчеше да освободи. Когато операцията свърши, отхлабихме примката и слонът измъкна бързо хобота си от нея. Бояхме се да не би от притягането той да се разрани. За щастие обаче здравата и еластична тъкан издържа притискането. На другия ден Савитри бе спокойна и жизнена, сякаш нищо не е било. Туморът излезе доброкачествен и ние напълно се успокоихме. Скоро раната на Савитри оздравя напълно и у нас, а може би и у нея остана само споменът за операцията.

Слоновете са безспорно едни от най-интересните и своеобразни животни на нашата планета. Взетите мерки за тяхното запазване в природата (най-вече създаването на национални паркове и резервати) вече дават резултати и сивите великани не са заплашени от изчезване. По този начин на тях ще могат да се радват и идните поколения, когато

копнежът по „дива природа“ ще бъде още по-голям, отколкото днес поради все по-разрастващата се технизация и урбанизация, съпътстващи живота на културното човечество.

Естествено това, което се отнася до слоновете, е валидно и за всички други ценни диви животни. Радостно е, че с всеки изминат ден все повече хора участвуват в благородната дейност за защита на природата. Това е сигурна гаранция, че тя ще процъфтява и занапред и ще дава своите плодове.

[1] Сега Замбия (бел.ред.). ↑

[2] Импали и топи — видове антилопи (бел.авт.). ↑

РОГОВЕТЕ СА ТЯХНОТО ПРОКЛЯТИЕ

След слоновете най-едри сухоземни животни са някои **НОСОРОЗИ**.

Носорозите спадат към нечифтокопитните бозайници. Тяхното едро, масивно тяло е покрито от дебела кожа, по която почти няма косми. При някои видове кожата е разделена от големи гънки на отделни едри щитове. Главата на тези мощни тропични животни е голяма и удължена. Тя носи на горната си страна един или два рога, които при някои носорози достигат внушителни размери. Когато те са два, предният е най-често по-дълъг от задния. Роговете са не само оръжие, но и „инструмент“, посредством който понякога носорозите изравят например корени. От двете страни на главата се намират сравнително малки очи, докато ушите, които се намират отгоре на главата зад роговете, са твърде големи и подвижни. Обонятелният и слуховият усет при носорозите са много добре развити, а зрението е твърде слабо. При всички видове липсват кучешките зъби, а някои изгубват във възрастно състояние и резците си. Голямата глава се свързва с масивния труп посредством къса и дебела шия. Гърбът е извит и образува остър, рязко издаващ се хребет, а коремът е дебел и отпуснат. Трупът завършва със сравнително къса опашка, на върха на която има сноп твърди косми. Краката, които носят тежкия труп, са къси и дебели. Те имат по три пръста, които завършват с копита. Най-добре развити са винаги копитата на средните пръсти, които са приблизително два пъти по-широки от страничните. На вид носорозите изглеждат доста тромави, но всъщност могат да бъдат и твърде подвижни. Те са способни бързо да се обръщат и могат да бягат бързо по равна местност.

Днес живеят 5 вида носорози. Два от тях се срещат в Африка, а три в Южна и Югоизточна Азия. В наши дни на много места те се намират под защита.

Най-голям измежду петте вида носорози е *белият*, или *широкомуцунестият носорог* (*Ceratotherium simum*). По едрина той се нарежда на трето място между всички сухоземни животни след

африканския и индийския слон. Неговото могъщо тяло достига до 2 м височина, 4,20 м дължина и 3 т тегло. При все че носорогът е наречен „бял“, кожата му в същност е сивкава, само малко по-светла от тази на другия африкански носорог — черния. Грамадната глава на белия носорог заема около една трета от дължината на тялото му. Тя носи два нееднакво дълги рога. Първият от тях е почти прав и много голям — понякога дължината му надминава един метър. През миналото столетие като рекорд е измерен рог с дължина 1,56 м и с обиколка в основата над 56 см. Изглежда, че главното предназначение на този рог е да проправя път на животното през гъстите храсти. Отпред към върха си този рог е изтрит и изглежда като шлифован, понеже, когато животното пасе, върхът се трие в земята. Вторият рог е по-къс, а понякога дори почти е неразвит. Обикновено дължината на този рог е 6–12 см и само в изключителни случаи може да достигне до 60 см.

Белият носорог има широка и плоска, горна устна, докато у черния му събрат тази устна е удължена и източена като хобот. Тази разлика в устройството се обяснява с естеството на храната на двете животни. Докато основна храна на белия носорог е тревиста растителност, черният носорог яде главно клонки на храсти и млади филизи, които хваща като с пръст посредством силно източената си горна устна.

По нрав белият носорог е твърде миролюбив. Той често пасе или почива редом с други животни, например със слонове или кафърски биволи. Според проф. Гжимек белият носорог много по-рядко извършва лъжливи нападения от черния си събрат. Тези „нападения“ плашат много хората, които не познават нрава на дебелокожите исполини. „Атаката“ се извършва в същност за разузнаване — носорогът се затичва срещу човека, след това изведнъж се спира на 5–6 м от него, сумти, върти глава и... се отдалечава.

Белият носорог се среща обикновено на малки групи от по 2 до 6–7 животни, но понякога са наблюдавани и стада от по 18–20 екземпляра. „Дневният режим“ на широкомуцунестия носорог е твърде зависим от времето. През горещи дни животните се крият и спят на сянка, като излизат да пасат на открити места едва привечер. При по-хладно време и дъжд те се крият из гъсталаците. Когато температурата е умерена, белите носорози пасат през по-голяма част от деня, а понякога и цяла нощ.

Всеки ден белите носорози отиват на водопой — без вода те не могат дълго да издържат. Освен това тези гиганти обичат извънредно много да правят „кални бани“, като се търкалят из крайбрежната тиня на реките и езерата или в по-големите локви. Според известни сведения при тези бани водни костенурки очистват кожата на носорозите от кърлежи.

Обикновено носорозите са твърде привързани към дадена местност. Старите мъжки бели носорози „маркират“ границите на участъка, в който постоянно пасат, като уринират по храстите и тревата в неговата периферия.

Понякога два бели носорога устройват помежду си „турнирна схватка“. Това могат да бъдат мъжки или женски екземпляри, но понякога и животни от два различни пола. Участващите в такава „схватка“ носорози опират един в друг предните си рокове и в това положение се „борят“.

Понякога обаче между мъжките бели носорози се идва до сериозни битки, които могат да завършат и с гибелта на единия от тях. Веднъж било наблюдавано как около два биещи се мъжки бели носорога се насъбрали постепенно 43 техни събрата, дошли да наблюдават схватката.

В случай на опасност стадото бели носорози се защитава понякога така, както това правят и други стадни тревопасни бозайници — например бизоните и овцебиковете: възрастните животни застават в кръг около малките, като насочват рогата си навън.

Понякога лъвовете се осмеляват да нападнат белия носорог. Проф. Гжимек споменава за един такъв случай. В парка „Мерчисън-Фолс“ един млад женски носорог, който бил отгледан от малък от служителите в парка, бил наранен сериозно от лъвове. Дебелокожото животно потърсило закрила при своите приятели хората. Те веднага започнали да лекуват раните му и успели да го спасят.

Белият носорог рядко е опасен за хората. Проф. Гжимек пише, че са му известни само три случая, когато широкомуцунест носорог е убил човек. При първия от тях внезапно изплашен женски носорог, който бил с малкото си, се нахвърлил върху една жена, която беряла памук, и я умъртвил. В друг случай бил убит мъж, който искал да прогони чрез викове един бял носорог от плантацията си. При третия случай няколко местни жители видели един бял носорог, който бил

излязъл извън границите на националния парк. Хората подгонили с виковете животното по тясната пътека. За нещастие точно насреща му се задала някаква жена. Бягащият носорог я убил, като ѝ разпрал корема с рога си и я стъпнал с краката си. При все че е грамадно животно, белият носорог може да бяга твърде бързо. При тръс той може да развие скорост до 30, а при галоп до 40 км в час.

Много интересни взаимоотношения съществуват между възрастните мъжки и женски носорози през различни периоди от годината.

Често малките стада на белия носорог се състоят от възрастни женски, които се придружават от млади и полуизраснали вече животни.

Към такава група се присъединяват понякога и възрастни мъжки носорози. Интересно е, че женските от такова стадо търпят мъжкия само ако последният не се опитва да се сношава с тях. В противен случай женските носорози веднага прогонват „нахалния“ мъжки, а понякога дори го убиват... Обратно, през време на размножителния период мъжкият бял носорог не търпи никакъв възрастен свой събрат около женската. Дори малкото, което придружава по това време майка си, е изложено непрекъснато на опасността да бъде убито.

Размножителният период при белия носорог е обикновено от юли до септември. Половият акт между мъжкото и женското животно е твърде продължителен — той може да трае дори цял час. Продължителността на бременността според известни сведения е от 540 до 550 дни. Женският бял носорог ражда почти винаги по едно, а само много рядко по две малки. Ражданията са през интервал от 3 до 5 години. Двадесет и четири часа след раждането си малкото вече следва своята майка. След около една седмица то започва да пасе по малко трева, но продължава да бозае до края на първата си година. Половата зрелост настъпва според някои сведения на три, а според други на седем — до десетгодишна възраст.

През втората половина на миналия век белият носорог е бил така усилено изстребван, че в 1892 г. вече са го смятали за напълно изчезнал. За щастие това не се оказало вярно. Известен брой бели носорози се били запазили в Натал в една труднодостъпна низина между реките Бяла и Черна Умфолози. Още през 1897 г. тези животни били поставени под охрана. Три години по-късно за приятна изненада на

зоолозите бели носорози били открити още на едно място в Африка — по течението на Горен Нил, в район, принадлежащ на Судан, Уганда и Заир. Тези носорози също били веднага поставени под защита. Според сведения от последните години сега в низината между двете реки Умфолози има повече от 950 бели носорога, в Заир те са около 100, в Уганда са приблизително 80, а в Судан — към 2000.

Днес бели носорози се транспортират и разселват в Африка от един национален парк или резерват в друг. Дебелокожите гиганти се упояват предварително, като в тялото им се изстрелва специална ампула с упояваща течност. След това те се натоварват с помощта на подемни крайове в специални транспортни клетки и се откарват до новото им „местожителство“. До края на 1966 г. в различни южноафрикански национални паркове са били превозени 150 бели носорога, а 12 са били доставени и в Южна Родезия^[1]. Освен на места, където в миналото белите носорози са били изстребени, тези животни се закарват и в области, където преди това не са се срещали. Така например те са били пренесени дори в Източна Африка — в създадения неотдавна национален парк „Меру“ в Кения и на някои други места.

Черният, или *остромуцунестият носорог* (*Diceros bicornis*) е също така огромно животно. Височината му достига 1,6 м, дължината — до 3,7 м, а теглото 2 т. Този гигант има нормално два рога на главата си, като предният обикновено е по-дълъг от задния. Дължината на рогата рядко надминава един метър, но в националния парк „Амбосели“ в Кения имало например един женски носорог, чийто преден рог бил 1,38 м дълъг. Интересно е да се отбележи, че на някои места в Африка, например край езерото Йонг в Замбия, има черни носорози, които вместо два имат три или дори пет рога на главата си. Друга интересна особеност при този вид носорог е, че понякога се раждат и „безухи“ екземпляри, т.е. такива животни, при които фуниевидните ушни миди са неразвити от рождение.

В началото на миналия век черният носорог е бил широко разпространен в Централна, Южна и Източна Африка. Той обаче не се е срещал повсеместно в споменатите части на континента, тъй като не е намирал навсякъде благоприятни условия за своето съществуване.

Черният носорог обитава местности, обрасли с храсти или редки дървета, открити тревисти равнини и се среща дори в полупустинни

области. В планините на Източна Африка това животно може да се види даже на 2700–2900 м надморска височина. Остромуцунестият носорог отбягва обаче твърде горещите и същевременно влажни области и затова никога не се е срещал в горите на Западна Африка и тези в басейна на река Конго.

В миналото това животно е било жестоко преследвано и на много места е било напълно изтребено. Главната причина за това е било търсенето на рогата на носорозите. Смята се, че те притежават лечебно и стимулиращо действие. Според данни на проф. Гжимек рога на носорози, стрити на прах, се продават и досега в аптеките на редица източноазиатски страни като лекарство срещу импотентност и средство, усилващо половата мощ на мъжа. Неотдавна проведени проучвания са показали обаче, че в рогата на носорозите няма никакви вещества с подобно действие. Въпреки това търсенето на „лекарството“ продължава и все още доста носорози загиват под куршумите и отровните стрели на браконьерите.

Остромуцунестият носорог подобно на белия обикновено се придържа цял живот към местността, в която се е родил. Африканските носорози изобщо не извършват далечни миграции, както например слоновете, и затова тези животни не заселват сами отново местата, където са били някога изтребени. В наши дни в Африка има около 11 000–13 500 черни носорога, като 3000–4000 от тях се намират в Танзания.

Черният носорог е по-малко „общителен“ от белия и затова се среща най-често поединично или на малки групи от по 2–5 животни. Понякога може да се види женски носорог, придружен от своето малко, по-рядко два мъжки или женски и мъжки носорог заедно. Докато „детенцето“ му е още невръстно, женският носорог се държи далеч от възрастните мъжки.

Остромуцунестият носорог започва да се храни обикновено едва след пладне, а останалото време от деня дреме под сянката на някое дърво или прави „кални бани“. Нощем той спи обикновено в продължение на 8–9 часа, като сънят му често е твърде дълбок. Понякога обаче през нощта черните носорози буйно играят, като се гонят помежду си, като при това силно пръхтят и пръскат слюнки наоколо си.

Веднъж на ден черният носорог се отправя на водопой, като върви по добре утъпкана от него пътека. В някои случаи водният басейн може да бъде твърде далеч — дори на 8–10 км от пасището на животното. Понякога, като се търкаля из крайбрежната тиня, тежкото животно така затъва в нея, че вече не може да излезе и загива. В някои случаи хиени разкъсват такъв станал вече безпомощен гигант.

Никой не е видял досега носорог в Африка да преплува голяма река или езеро. Доскоро се е смятало, че черният носорог почти не знае да плува. Сравнително неотдавна обаче в Зимбабве един такъв носорог, след като се свестил от направената му упойка, смело навлязъл във водите на едно езеро, за да гони лодка с хора. При плуването почти цялото тяло на животното се намирало под повърхността на водата — само ноздрите и очите му се подавали над нея. Явно било, че при това положение носорогът едва ли би могъл да поеме въздух и при най-слабо вълнение.

Друг път край фермата Момела в Аруша пак черен носорог подгонил във водите на едно езеро лодка, в която се намирал един фермер.

Изглежда обаче, че остроумцунестият носорог рядко се осмелява да навлезе в дълбока вода, за да плува. На сушата обаче това животно въпреки огромните си размери е твърде подвижно и може бързо да бяга. При галоп то може да развие скорост до 48 км в час.

Черните носорози рядко се бият помежду си. Дори когато не се касае до „турнир“, а до сериозна схватка, двете животни пак най-често не си нанасят тежки рани.

Размножаването на черния носорог става през всяко време на годината и затова наред с възрастните животни могат винаги да се видят и малки. Преди „сватбата“ мъжкият и женският носорог играят особена брачна игра. Тя започва с това, че двете животни застават едно срещу друго, като си душат взаимно муцуните и издават гърлени звуци. След това женският носорог обикновено „напада“ мъжкия, като го удря силно с предния си рог по тялото. Ударите са толкова силни, че „младоженецът“ едва се удържа на краката си, но въпреки това той търпи „ласките“ на женската... Интересно е, че ако по време на брачната игра се появи друг мъжки екземпляр и започне „да ухажва“ и той женската, не се стига до битка между двете мъжки животни (както

би могло да се очаква). „Сватбата“ става с този мъжки, който си избере женският носорог.

В книгата си „Сред животните на Африка“ проф. Гжимек споменава и един интересен случай, когато женски носорог се опитал да увлече в брачна игра един... камион! Това било наблюдавано от Мартин Джонсън, човека, който снимал първите забележителни филми за животни в басейна на Конго и Източна Африка през 20-те и 30-те години на нашия век.

Седейки в камиона, М. Джонсън могъл веднъж отблизо да наблюдава любовната игра на един мъжки и един женски носорог. Двете животни „танцували“, като правели характерни стъпки почти на едно място. След около половин час мъжкият носорог изведнъж поел въздух от посоката на вятъра и почувствувал „автомобилна миризма“. Той очевидно много се изплашил, защото веднага се втурнал в близките храсти, като при това държал вирната като свещ късата си опашка (белег на уплаха и възбуда). Джонсън очаквал, че женският носорог ще последва неговия пример. Изглежда обаче, че женската не забелязала веднага бързото бягство на своя „кавалер“. Тя очевидно била учудена къде изчезнал така внезапно „флиртуващият“ с нея мъжки носорог. Ала изведнъж тя видяла спрелия наблизко камион. И сега се случило нещо неочаквано. Женската очевидно сметнала, че се е появил друг мъжки носорог..., защото възобновила пред камиона брачния си „танц“. Не по-малко от четвърт час женската се мъчила чрез различни движения и прибъгвания да увлече в любовната игра стоящата неподвижно кола. Изведнъж обаче тя подушила що за „мъж“ има пред себе си... Мигновено тя изпаднала в ужасна ярост, изпръхтяла силно, навела глава и с вирната нагоре опашка се хвърлила в атака срещу камиона. Само секунди след това седящите в колата хора почувствували силен удар в желязната обшивка на колата, който бил нанесен малко отстрани. Изглежда, че металният звук, който се разнесъл при удара, както и виковете на хората уплашили все пак носорога, защото той още веднъж злобно изпръхтял, след това се обърнал и се отдалечил в галоп.

Черният носорог е много късоглед — повече, отколкото другите свои събрата. Дори на разстояние от 20 м той не може да различи човек от стъбло на дърво. В замяна на това слухът на животното е много добре развит, а обонянието му е остро, както това на кучето.

Смята се, че черните носорози се откриват един друг на далечно разстояние главно посредством обонянието си.

При черния носорог са наблюдавани интересни случаи на взаимопомощ. Веднъж един дивечов надзирател в националния парк „Найроби“ видял как от гората излязла група от четири носорога. Три от животните, които вървели на известно разстояние пред четвъртото, се притискали плътно едно към друго. Дивечовият надзирател видял, че това са женски носорози. Средният от тях бил в напреднала бременност и можел всеки момент да роди. Двете странични животни очевидно подкрепяли бременното при тичането. Когато животните забелязали, че ги наблюдават, те се спрели и започнали да се оглеждат. И сега обаче един от женските носорози продължавал да трие със страните на главата си и рогата си хълбока на бременната женска. Три дни по-късно дивечовият надзирател видял, че се родило едно младо носорогче.

Бременността при черния носорог трае около 450 дни. Новороденото тежи от 20 до 35 кг. Отпред на муцунката си то има едно миниатюрно рогче (което не е по-дълго от 1 см), а там, където ще израсне вторият рог, има само бяло петно. Десетина минути след раждането си малкото носорогче вече се мъчи да се изправи на крака, а след около четири часа започва да суче от майка си. Периодът на бозаене при черния носорог продължава до края на втората година. Младото животно придружава майка си до 3,5-годишна възраст. Половата зрелост настъпва през седмата година. Според известни сведения продължителността на живота на черния носорог е около 50 години.

По тялото на носорозите в Африка често кацат някои птици. Едни от тях се наричат червеноклюни личинкояди. Те избавят дебелокожите гиганти от кърлежи и други външни паразити по тяхната кожа и според някои сведения предупреждават носорозите и за опасност чрез разтревоженото си цвърчене. Изглежда обаче, че дебелокожите гиганти не винаги обръщат внимание на цвърченето на своите крилати „приятели“. Носорозите цял ден биват следвани и от един друг вид птици — биволските чапли, които също кацат по тях. Доскоро се смяташе, че и чаплиите очистват кожата на гигантите от паразити. Изследването на стомашното съдържание на чаплиите обаче е

показало, че тези птици не кълват кърлежи от кожата на носорозите. Те ядат насекомите, които носорозите подплашват при ходенето си.

Черният носорог се отнася дружелюбно към другите едри африкански тревопасни. Често например той пасе мирно наред с кафърски биволи, зебри, антилопи и някои други бозайници.

Дебелокожият и мощен гигант няма много врагове между хищните животни на африканския континент.

Беше вече споменато, че понякога хиени разкъсват затъналия в тинята носорог, но иначе те не се осмеляват да го нападнат. Лъвът също избягва да има работа с възрастни носорози. Понякога обаче той напада малките или младите животни.

Преди няколко години в кратера Нгоронгоро бил намерен убит от лъвовете един млад носорог. По шията му били открити дълбоки рани от лъвски нокти, а и гръбнакът му навярно бил счупен от огромните хищни котки. Интересно е, че лъвовете не яли от трупа на носорога, въпреки че обикаляли цял ден около него.

Проф. Гжимек описва как веднъж в кратера Нгоронгоро шест млади лъвовете и лъвици се забавлявали да дразнят един черен носорог. Те го обкръжили и от време на време някой от тях се затичвал изотзад към носорога, ловко подскачал и го плесвал с лапата си по задницата. Раздразненият носорог се обръщал, но не откривал никого зад себе си, тъй като лъвът бързо избягвал. Играта продължила дотогава, докато носорогът престанал да обръща внимание на лъвските „закачки“. Тогава лъвовете изгубили интерес към него и се отдалечили.

Подобни игри на млади лъвовете с носорози са наблюдавани и на други места в Африка.

Понякога обаче лъвовете могат да пострадат от възрастните носорози.

Така веднъж в кратера Нгоронгоро лъв подгонил едно младо, единадесетмесечно носорогче. Като почувствувал, че малкото му е в опасност, женският носорог, издавайки звуци, подобни на лай, се спуснал към хищника. Малкото носорогче описало кръг и успяло да се прикрие зад майка си, а тя смело се нахвърлила върху лъва. Последният успял да захапе един от задните ѝ крака и да ѝ причини тежка рана. Независимо от това женският носорог два пъти забил предния си рог между ребрата на хищника, и то така силно, че лъвът се преобърнал във въздуха, след което паднал неподвижен на земята. В

яростта си женският носорог още веднъж го пробол с рога си в шията, след това в главата и започнал да го тъпче с крака. Два други лъва гледали само от няколко метра разстояние цялата сцена, но предпочели да не се намесват... След около 40 минути убитият лъв бил изяден напълно от хиени.

Веднъж в едно езеро сред парка „Цаво“ един хипопотам убил носорог. Хипопотамът ухапал дошлия да пие вода носорог за предния крак, след това го повалил и довършил с грамадните си кучешки зъби. Друг път могли да снимат на филм как едър крокодил успял да завлече под водата един женски носорог.

Веднъж в националния парк „Крюгер“ в ЮАР станала схватка между слон и черен носорог. Слонът не искал да даде възможност на носорога да пие вода от реката, но последният не отстъпвал. Борейки се, двете животни се строполили от високия 3 м бряг във водата и тук битката между тях продължила. Тя завършила със смъртта на носорога. Той бил прободен на четири места от бивниците на слона, а освен това по тялото му имало и други по-малки рани.

Черният носорог изобщо е по-нападателен от белия си събрат, но поведението му не във всички случаи е еднакво.

По-горе бе споменато, че черният носорог често пасе мирно наред с кафърски биволи и други африкански тревопасни бозайници. Веднъж обаче един носорог нападнал голямо стадо от около 350 кафърски бивола, което мирно пасяло разтегнато във верига на около 400 м. Носорогът в бесен галоп се понесъл между биволите и те уплашено се разпръснали на различни страни. След това носорогът се отдалечил спокойно от стадото.

Друг път един носорог подгонил стадо от 12 водни козела. След като бягали около 100 м пред него, те изведнъж направили остър завой и решили сами да нападнат. Носорогът обаче бързо се заврял в храстите и повече не се появил.

Спрямо човека поведението на черния носорог също не винаги е еднакво. На места, където не е преследвано, това животно е твърде доверчиво. Така например според проф. Гжимек в кратера Нгоронгоро човек може да се доближи с кола до носорозите на няколко метра. Той може да предизвика и любопитството на тези животни, ако умее да имитира тяхното мучене. В такъв случай носорогът обръща големите

си фуниевидни уши към автомобила и започва да се движи в кръг около него, като все повече се приближава.

Понякога обаче черният носорог напада хората, особено там, където местните жители го преследват.

Така в Кения например туземците от племето Вакамба убиват носорозите с помощта на отровни стрели или чрез капани с железни примки. Ето защо носорозите в тази област се славят като нападателни и зловни животни.

През 1964 г. в Натал един пазач на резерват бил нападен от черен носорог. Разяреното животно два пъти го подхвърлило във въздуха, като го ранило при това тежко в бедрото и седалището. Когато носорогът се готвел за трети удар, човекът отчаяно се вкопчил за предния рог на животното и се провесил на него, което го спасило. Носорогът започнал да върти силно насам-натам главата си, стараяйки се да се освободи от заловилия се за рога му човек. Най-после животното така силно отхвърлило встрани главата си, че пазачът отлетял в храстите. Веднага след това носорогът побягнал.

Веднъж в националния парк „Серенгети“ един стар туземец-масай, който водел със себе си две деца, бил нападен от носорог. Старецът успял да покачи децата на едно дърво, но самият той бил тежко ранен от животното. Предният рог на носорога се плъзнал по реброто му, като разкъсал мускулите. Това животно не нападнало случайно човека. Носорогът бил ранен преди това от друг млад масай.

Ловът на носорози в Африка става по различен начин. Туземците най-често издебват някой хъркащ дебелокож гигант и забиват своите копия в него. Ако животното побегне след раняването, когато отслабне от загубата на кръв, някой смелчага пропълзява до него и му прерязва ахилесовите сухожилия. Често това става излишно, тъй като туземците така набучват носорога с копия, че той заприличва на таралеж. В някои случаи покатерили се по дървета ловци хвърлят своите копия върху минаващото отдолу животно. Другаде, както вече бе споменато, употребяват отровни стрели и железни примки. На някои места, например около Килиманджаро, туземците ловят носорози, като изкопават дълбоки ями, в които животните попадат. През последните десетилетия ловът на носорози става най-често с пушки. Туземците ядат месото на носорога, а роговете му продават.

Един интересен случай на лов на носорог с фотоапарат и пушка в Африка ни описва картинно ловецът и пътешественикът Пааше. Ето неговия разказ:

„Когато отново се промъквам с най-голяма предпазливост близо до носорога и започвам да го следвам, преминавам една малка падина, обрасла със светла, съвсем изсъхнала, висока до коленете трева. Носорогът стои на края на долината, така че виждам цялото му тяло до краката. Правя една снимка. Носорогът повдига главата си и неволно поема вятъра с ноздрите си. Тъкмо съм притеглил левия си крак, за да го преместя напред. Колосът стои пред мене като някаква бронзова статуя и напрегнато се ослушва. Не трябваше да мърдам, но нещо пращи под мене. Нима кучето ме е последвало? Не, кракът ми прави автоматични трептения и аз не се решавам да го отпусна в сухата трева. Сега е проклет момент — затишие на вятъра, носорогът ще ме чуе. Ето идват буфагуси — малки птички, които кацат по гърба на носорога и летят около ушите му. Те кълват по една голяма колкото длан рана отстрани на тялото му и изведнъж литват със силно цвърчене към най-близките дървета. След това се завръщат и разтревожават животното чрез своето летене около него. Не се съмнявам, че малките птички предупреждават носорога за опасност, която той не може да усети чрез сетивата си. Носорогът не започва отново да пасе.

Внезапно той се обръща съвсем към мене. Стоя без прикритие, няма дори храст между мене и чудовището. Внезапно забелязвам, че вятърът, който постепенно отслабваше, започва тихо, но непрекъснато да духа в тила ми — едно откритие, което ми донесе няколко секунди, през време на които желанието ми да се махна далеч оттук заплашва да надделее над възбуждението от опасността. Не се помръдвам. Може би носорогът пак ще се успокои? Но не, вятърът се засилва — издаден съм, чувствавам се открит! Какво ще стане сега?

Животното още веднъж поема шумно вятъра с ноздрите си и стъпва неспокойно насам-натам. Аз се навеждам ниско, оставям камерата да падне в тревата и грабвам пушката. Ясно ми е, че трябва да стоя тук, за да измамя животното до последния момент.

Не мога да мисля да се скрия някъде, а няма и дърво наблизко, на което бих могъл да се покача. Животното отива веднъж наляво, после надясно, изглежда, че се визира, но не се доверява на очите си.

Тогава носът му открива истината. То се хвърля срещу мене в галоп, като диво фучи и пръхти при всеки скок. Главата му е ниско наведена. Прицелвам се внимателно, оставям разяреното животно да се приближи, стрелям в главата му и отскачам в следния миг настрана. Скоростта на животното е толкова голяма, че то профучава край мене. Веднага следват пет изстрела зад плешката. Носорогът се спира, върти се в кръг и след това се строполява на земята. Силна струя кръв тече от ноздрите му...“

Най-едър измежду трите вида азиатски носорози е *индийският* (*Rhinoceros unicornis*). Това животно е по-високо и по-дълго от черния носорог — на височина то достига до 1,75–2 м, на дължина — 4 м, а на тегло — 2 т. Сивкавокафявата му кожа е невероятно дебела. Тя е разделена от няколко по-меки гънки на отделни твърди участъци, които образуват нещо като броня по могъщото му тяло. Единственият му рог отпред на главата е тъп; той достига най-често до 20 см, рядко само докъм 60 см дължина.

Индийският носорог обитава най-вече блатисти равнини. Главната му храна са водни растения, млади тръстикови филизи и така наречената слонска трева. Той се среща обикновено поединично, като всяко възрастно животно си има свой индивидуален участък, който ревниво защитава и в който прекарва по-голяма част от времето си. Този участък може да има площ около 4000 м² и неговите граници са „маркирани“ от големи купчини тор.

Подобно на другите носорози и индийският носорог обича да прави „кални бани“. Ето защо в индивидуалния му участък има винаги някое блато, езерце или в него е включена част от брега на някой голям водоем. Понякога могат да се видят по няколко индийски носорога заедно, които се къпят или търкалят из тинята на водния басейн. Щом обаче излязат на брега, животните се разделят.

Макар и грамадно животно, индийският носорог е твърде подвижен. При бягане той може да развие скорост до 40 км в час, а също така да прескача широки канавки. Освен това за разлика от африканските носорози той е твърде добър плувец. В областта Асам в Индия, в резервата „Казиранг“, са виждали неведнъж как носорози са преплували широката на това място река Брахмапутра.

Между животните в Азия мощният гигант почти няма врагове. Понякога пред него отстъпва даже индийският слон, а тигърът избягва

да напада възрастните индивиди. Обаче този хищник унищожава много от малките беззащитни животни.

Една особеност в поведението на индийския носорог е тази, че това животно не се защитава толкова с рога си, колкото със зъбите на долната си челюст. В известни случаи раздразненият носорог, особено ако това е женски с малко, се хвърля със силно пръхтене в атака дори срещу ездитен слон, на чийто врат е седнал човек. Ако обаче слонът бъде удържан на място, носорогът не се решава да го нападне, а се спира на няколко крачки от него или избягва встрани. В противен случай той го гони и ако ездачът на слона падне, може зле да си изпати от разяреното животно.

Размножителният период настъпва всеки месец и половина. През това време по-активен е женският носорог, който преследва мъжкия. Бременността трае около 495 дни. Новороденото малко тежи около 65 кг и няма още рог на главата си. Женският носорог става полово зрял на около 3–4, а мъжкия на 7–9-годишна възраст. Продължителността на живота на индийския носорог според известни данни е около 70 години.

Някога този вид е бил широко разпространен в Югоизточна Азия. Сега индийският носорог е почти изстребен и се среща само в една сравнително тясна област, която се простира в полите на Хималаите — от Непал до Асам. Той рядко може да се види и в зоологическите градини. От приблизително 750 носорога, колкото има още на земята, около 400 живеят в специалния резерват „Казиранг“ в Асам (Индия).

По-дребен е яванският носорог (*Rhinoceros sondaicus*), който някога е бил разпространен в Бирма, Индия, Бангладеш, Тайланд, Кампучия, Лаос, Виетнам, Малакския полуостров, островите Суматра и Ява. Днес той е почти изчезнал, като в резервата „Уджонг-Кулон“, разположен в най-западната част на о-в Ява, живеят последните 25–30 екземпляра. При яванския носорог само мъжкия има рог на главата си. Главната храна на това животно са листата на някои дървета и храсти. Този носорог живее поединично, като само женската бива съпроводвана известно време от малкото си. На 4–5-годишна възраст женският носорог ражда за първи път. Бременността трае около 510 дни. Общо взето, биологията на яванския носорог не е добре проучена.

Третият азиатски вид — *суматренският носорог* (*Dicerorhinus sumatrensis*), е най-дребен. Височината му достига 1,5 м, а дължината му — 2,8 м. По-рано и той е бил широко разпространен в Бангладеш, Източна Индия, Бирма, Тайланд, Кампучия, Лаос, Малака и Индонезия (включително и на островите Суматра и Калимантан). Днес от него са останали общо 100–150 животни, от които няколко десетки на Суматра, 20–25 в Бирма, а в Тайланд, Кампучия, на полуостров Малака и на о-в Калимантан има само единични екземпляри. Този носорог има два сравнително къси рога на главата си и немного дебела кожа, по която почти няма гънки.

[1] Сега Зимбабве (бел.ред.). ↑

ГИГАНТЪТ СЪС СТРАННИТЕ ОБНОСКИ

Внушителен исполин между сухоземните животни е **ХИПОПОТАМЪТ** (*Hippopotamus amphibius*). Неговото едро, заоблено тяло е отлично приспособено за живот във водата. Хипопотамът достига на височина 1,5 м, на дължина 4,5 м, а на тегло 2–3 т.

Кожата на това грамадно животно е гладка и дебела, по нея почти няма косми. Огромната му глава е свързана с масивния труп посредством къса шия. Коремът на хипопотама е дебел и отпуснат, като понякога опира до земята. Краката на животното са къси и дебели. Те завършват с по четири пръста, между които има плавателна ципа. Опашката е също къса със сноп твърди косми към края си.

Ноздрите на хипопотама се намират отпред и отгоре на главата, разположени върху две издатини. При потопяване под вода те се затварят от особени мускули. Очите се намират също така на горната страна на главата. И те подобно на ноздрите са издигнати. На известно разстояние зад очите се намират сравнително малките уши на животното, но слухът на хипопотама е силно развит. Животното чува добре и тогава, когато се е потопило под повърхността на водата. Често то стои неподвижно във водата, като подава над нея само малка част от главата си. При това ноздрите, очите и ушите му остават над повърхността. В това положение хипопотамът може да диша, да души, да вижда наоколо си и да чува, като тялото му остава почти напълно скрито под водата.

В грамадната уста на хипопотама има четири огромни кучешки зъба. Всеки един от тях може да достигне до 70 см дължина и 3 кг тегло. Тези зъби подобно на четирите долни резци нарастват непрекъснато. На горната челюст има също така две двойки резци, а освен това по двете му челюсти има и кътни зъби.

Някога хипопотамът се е срещал в реките и езерата из цяла Африка, но днес е много намалял, а на редица места е изчезнал.

Така например хипопотами са живели до 1815 г. в делтата на Нил, но в началото на сегашното столетие ги е имало вече само над гр.

Хартум в Бели Нил. В наши дни хипопотамът е изтребен почти напълно и в най-южната част на Африка, както и на много други места.

Регулирането на реките, развитието на речното корабоплаване, построяването на язовири и електростанции, пресушаването на блатата и провеждането на други подобни мероприятия са довели до такива значителни изменения в характера и условията на някои местности в Африка, че живеещите там хипопотами са измрели или са мигрирали в по-диви места. Има също така данни, че в някои райони на Африка хипопотамите са загинали поради настъпилите промени в климата, а другаде — от една непроучена още заразна болест. В миналото са били избивани множество хипопотами, което също така е допринесло много за намаляване на техния брой.

Почти пълното изтребване на хипопотама на много места в Африка е станало причина да се създадат специални резервати за него. Такива има например в Нигерия. Избиването на хипопотамите е забранено и в националните паркове. По тези места те са оставени да живеят на спокойствие при прекрасни природни условия и в някои от тези паркове и резервати се наброяват хиляди екземпляри.

Изтребването на хипопотама на много места в Африка се е отразило твърде неблагоприятно върху прехраната на местното население, което най-често страда от белтъчен глад. При все че хипопотамът на вид е твърде тлъст, той има повече мазнини само около булото на червата си, а месото му е съвсем постно. Така например от един хипопотам, който тежал 1456 кг, били добити 520 кг чисто месо и само 33 кг тлъстина. Черният дроб на животното тежал 27 кг, сърцето — 7,8, езикът — 5, белият дроб — 9, скелетът — 280, а кожата — 248 кг.

На вкус месото на хипопотама наподобява по-скоро на телешко, отколкото на свинско. То е вкусно не само когато е прясно, но и изсушено или опушено.

Проф. Гжимек пише, че там, където хипопотамът е изцяло изтребен, не могат да се отглеждат на негово място нито говеда, нито овце, тъй като твърдите, изсъхнали треви, които растат по бедната почва, могат да се смилат само от стомаха на това животно. Хипопотамът има по-дълъг смилателен канал дори от слона. Стомахът му се състои от четиринадесет дяла — три по-големи и единадесет по-малки, в които твърдата слама се подлага на смилане. При

храносмилането на сухата трева в стомаха на хипопотама се образуват газове, които обаче нямат лоша миризма. Грамадното животно ги изпуска през устата си. С това се обяснява прочутото „прозяване“ на хипопотама, което се е считало за застрашителна поза. В зоологическите градини, където посетителите често подхвърлят храна на животните, това „прозяване“ се е превърнало в привичка за „просене“.

Хипопотамът се храни най-вече с водни и крайбрежни растения. Вечер той излиза на брега на паша, особено ако водоемът е беден на водна растителност, и пасе през цялата нощ. Според известни сведения отиването до пасищата става винаги по един и същ път, който не се променя дотогава, докато някоя причина не застави животните да направят това. На места хипопотамите правят широки тунели в гъстата крайбрежна растителност, които са единствените проходи към водата. Те се използват както от човека, така и от други животни като пътища към съответния водоем.

Хипопотамът поглъща голямо количество храна. Дневната дажба на един възрастен хипопотам в Московския зоопарк например е 50–55 кг.

Според някои сведения хипопотамите в Африка вършат понякога големи пакости по ниви, разположени близо до водни басейни. Те не само че ядат големи количества от посадените растения, но ги тъпчат, като с това причиняват в същност по-голяма вреда.

В Африка хипопотамът се среща от морския бряг до твърде голяма надморска височина. Така например в Етиопия хипопотами живеят и в езерото Тана, което се намира на 1856 м височина. Близо до морския бряг хипопотамите се срещат най-вече край тихи заливи или в крайбрежни езера и блата, но често и в самите устия на реките. Дебелокожите гиганти не се боят да плуват и в самото море, като понякога се отдалечават на доста голямо разстояние от брега.

Хипопотамът предпочита немного дълбоки водни басейни с чиста вода, песъчливо или чакълесто дъно и високи брегове, край които има обширни пасища. Той рядко се заселва в тинести реки и отбягва също така дълбоки места и бързотечащи води.

Хипопотамът живее най-често на стада. Стадото се състои обикновено от един мъжки екземпляр и няколко женски с техните малки. Стари мъжкар живееят и поединично.

Животът на едрият бозайник е тясно свързан с водата. Той може прекрасно да плува и да се гмурка. Когато не е ранен, остава най-много до 4 минути под повърхността. В момента, когато подава ноздрите си над водата след по-продължително гмуркане, хипопотамът изхвърля със сила въздуха от белия си дроб. Този въздух увлича около метър висока струя от дребни водни капки, която ясно се вижда над повърхността. Същевременно животното издава едно характерно пръхтене, а понякога и глухо сумтене.

По-голяма част от деня хипопотамът прекарва във водата. От време на време той излиза на брега или на някой остров всред реката или езерото, където спи или почива, като се грее същевременно на слънце. Хипопотамът не се отдалечава много от водата и при опасност бърза да се скрие в нея. Макар и тромав на вид, той може да бяга бързо по сушата и да скача във водата от високия бряг.

В книгата си „Те принадлежат на всички“ проф. Гжимек описва някои интересни взаимоотношения между хипопотамите. Ето какво разказва именитият изследовател на африканската фауна за тях:

„Случва се във водата да се съберат по двадесет, понякога и над четиридесет хипопотама заедно. Това са почти само женски животни със своите малки. Мъжкарите стоят самотни настрани от тях, обикновено обърнали глави към стадото. Понякога две или три мъжки животни се събират заедно. По време на брачния период женската се отделя от стадото и отива при един от мъжкарите.

Приближи ли се един мъжки хипопотам към друг — например, когато почиват на сушата и се препичат на слънце, — последният или се отклонява встрани, т.е. става и се отдалечава, или пък обръща тялото си с главата към приближаващия се мъжкар. След това двете животни се изхождат последователно едно до друго (изпразненията им обаче нямат лоша миризма). С помощта на късата си опашка, с която действуват като същинска перка, хипопотамите ги разпръскват наоколо. Едва след като животните се изходят напълно, те се приближават едно към друго и застават муцуна срещу муцуна. Сега те започват да се хапят с широко отворени уста, бивните им зъби се удрят силно един в друг, като често се отчупват парчета от тях. Това не е много страшно, тъй като след време те отново израстват. Понякога обаче животните си нанасят страшни рани по плешките. Победеното животно бива преследвано от съперника си и тогава може да получи

допълнително опасни рани по хълбоците и задните си части. Победеният е принуден да търси спасение в храстите или сред стадото женски хипопотами и малките им.

Когато мъжки хипопотам се срещне във водата с женско животно, той го «приветствува» чрез опръскване с изпражнения, а и женското му отвърща по същия начин. Това са наистина доста странни «обноски», които на нас, хората, не ни изглеждат твърде прилични.“

През размножителния период между мъжките хипопотами стават често ожесточени борби (този период настъпва два пъти през годината — през февруари и март). Женският хипопотам ражда след около 7–8-месечна бременност обикновено само по едно малко. Известно време младото хипопотамче се храни изключително с мляко. Женската го кърми на брега, а така също и под водата.

Хипопотамите се размножават и в зоологическите градини, което е дало възможност да се направят точни наблюдения както върху раждането, така и върху кърменето и развитието на малкия хипопотам.

Ето резултатите от някои интересни наблюдения, направени над женския хипопотам Грета и неговото малко в Московския зоопарк.

„... Хипопотамчето се ражда във водата; то за миг изплува на повърхността и след това се отпуска на дъното. Това се повтаря всеки две-три минути.

През водата се вижда как Грета лежи настрани на дъното на водоема и как малкото суче от нея, издигайки се всеки две-три минути от дъното, за да поеме въздух.

В прекъсванията между сученето малкото лежи на дъното на водоема около майката. От време на време тя пхва под него своята муцуна и го повдига над водата. Хипопотамчето поема въздух и отново го отпуска под водата. Ако то дълго се залежи на дълбоко място, майката го изтласква с муцуната си там, където е по-плитко.

На двуседмична възраст хипопотамчето се опитва да отиде заедно с майка си до хранилката и да яде, но то няма още зъби и не може да сдъвче храната; затова, като я посмуче, то я изплюва. Към десетия месец хипопотамчето започва самостоятелно да излиза от водата и да се връща в басейна, хранейки се с храната на възрастните. По това време то тежи приблизително 300 кг, а при раждането си тежи 40, като наддава месечно по 26–30 кг на тегло.“

Половата зрелост настъпва при женския хипопотам на 9-ата, а при мъжкия — на 7-мата година.

Продължителността на живота на хипопотама е около 50 години.

Понякога хипопотамите мигрират на далечни разстояния. Може би, поне в някои случаи, причината за това е пренаселеността на даден район с тези животни. Така например през 1949 г. хипопотамите се разселили от южноафриканския парк „Крюгер“ по реките в Източен Трансваал. Върнали ги обратно чрез леки подводни експлозии, без да се наложи някое от животните да бъде застреляно.

В книгата „Те принадлежат на всички“ е описана интересната история на хипопотама Хубер, който бил „забележителен скитник“.

Този хипопотам се отправил в началото на четиридесетте години от Свазиленд към южните райони на Южноафриканската република. Цели две години и половина животното странствувало, като изминавало без особени усилия по около километър и половина на ден. То пропътувало разстояние от 1600 км през села, ферми и градове. Поради това, че по някаква случайност при пристигането на Хубер на дадено място завалил дъжд, туземците го провъзгласили за „бог-дъждоносец“. Ето защо в много селища хипопотамът бил посрещан най-тържествено и гощаван със захарна тръстика и зеленчуци. По радиото и във вестниците непрекъснато се давали съобщения къде се намира животното и къде по всяка вероятност може да се очаква в близко бъдеще. Обикновено Хубер се задържал най-дълго в гробищата, а веднъж пасъл три дни в градината на един манастир. Хипопотамът ненавиждал автомобилите. В големия град Дърбан му приготвили особено тържествено посрещане. Той обаче не влязъл в града там, където го чакали, а минал през парка „Виктория“, като пасял скъпи екзотични цветя. После Хубер се разходил по улица „Уест“, бил нагостен от продавачите на плодове на пазара, другаде се „самообслужил“, а накрая стигнал до открития градски резервоар за вода и се окъпал в него. По-късно хипопотамът продължил пътя си към град Ййст Лъндън, който се намира на 350 км южно от Дърбан. Вече бил изминал 312 км, когато един фермер — бур, го застрелял наред шосето.

Населението от цялата област било страшно възмутено от тази постъпка, но фермерът не бил наказан, защото нямало достатъчно доказателства, че той именно убил Хубер.

За опасността, която хипопотамът представлява за човека, има различни сведения. Повечето данни говорят, че това животно става нападателно само след като бъде преследвано или ранено. Разяреният хипопотам се нахвърля яростно срещу своите врагове и често обръща лодката, в която се намират преследващите го хора. Това става, като я захапне за борда или я повдигне отдолу с могъщото си тяло. Обикновено хипопотамът не преследва повече плуващите във водата хора, но когато е много разярен, може да разкъса крака или ръката на някой от тях.

Проф. Гжимек споменава, че той самият бил нападнат от един хипопотам при снимане на филм в река Семлики в Заир. Вероятно нападналият ги женски хипопотам сметнал, че малкото му е заплашено от лодката на операторите.

Изглежда, че хипопотамът е по-опасен за хората на сушата, отколкото във водата. Проф. Гжимек споменава някои нещастни случаи, станали именно извън водата.

Веднъж в парка „Елизабет“ един велосипедист се сблъскал през нощта на шосето с хипопотам и бил почти разполовен. Пак там друг хипопотам нападнал при здрачаване една осемнадесетгодишна девойка, която минавала по шосето с велосипед. Дебелокожият гигант се бил отправил да пасе. Той така разпрал корема на девойката и разкъсал мускулите ѝ, че въпреки усилията на лекаря, при когото била закарана ранената, тя починала на следващия ден.

Изобщо проф. Гжимек предупреждава, че човек трябва на всяка цена да избягва да среща хипопотами по пътеките, които водят към пасищата на тези животни. Ако бъде разтревожен или уплашен, хипопотамът се носи бясно по пътеката към своето убежище — водоема. Мерне ли се човек на пътя му, той веднага го напада.

Между хищниците в Черния континент хипопотамът няма много врагове. Само понякога лъвовете нападат успешно възрастни хипопотами. По-често тяхна жертва стават младите хипопотамчета, които биват разкъсвани също така от леопарди, хиени или от стадата на хиеновите кучета.

По-рано се е мислило, че хипопотамът е голям враг на крокодилите, но известни данни говорят, че двете животни живеят мирно заедно в някои водни басейни. Според по-нови сведения във водоеми, които са гъсто заселени с хипопотами, няма крокодили, а

така също и костенурки, без причините за това да са напълно изяснени. Казва се само, че хипопотамите чрез своите движения предизвикват разливане на водата извън бреговете и по този начин мокрят закопаните в пясъка яйца на крокодилите, което им вреди. Освен това, излизайки на брега, дебелокожите гиганти тъпчат не само яйцата, но и малките на споменатите влечуги. Изказват се също така предположения за неблагоприятно въздействие на потта или на изпражненията на хипопотамите върху влечугите.

Хипопотамите се отнасят най-често безразлично към едрите животни, включително и към слоновете, когато идват да се къпят в населявания от тях басейн. Подобно на други дебелокожи животни хипопотамите биват измъчвани от някои паразитни насекоми и кърлежи, а така също и от пиявици. При все че кожата на хипопотама достига над 2 см дебелина, на известни места тя е по-тънка и там именно се впиват паразитите.

Към края на четиридесетте години в националния парк „Гарамба“ в Заир била наблюдавана интересна симбиоза между хипопотами и един вид риба, която приличала на шаран.

Екземплярите от този вид риба така здраво се засмуквали с устата си за дебелата кожа на хипопотамите, че когато последните се подавали над водата, рибите за известно време оставали засмукани за тях и едва след това падали обратно във водоема. По всичко изглеждало, че тази риба се храни с водораслите, които са полепнали по кожата на хипопотамите, с частици от техните изпражнения и с някои слизести отделяния от кожата им.

Хипопотамът е полезен за туземците на Африка не само като източник на месо и мазнина, които те охотно ядат. Дебелокожиият гигант допринася и косвено за задоволяване на техните хранителни нужди. Известно е, че там, където има много хипопотами, има невероятно богатство от риба. Това се обяснява с факта, че изпражненията на хипопотамите способствуват за масовото развитие на планктона в реките, езерата и блатата, а, както е известно, много риби се хранят именно с планктон.

В миналото дебелата кожа на хипопотама е служела на негърските племена за направата на здрави щитове и на яки камшици. Днес от нея се изработват различни предмети. Особено много се ценят огромните кучешки зъби на хипопотама, които са по-твърди от

бивниците на слона. От тях се изработват прекрасни художествени изделия.

ВИСОЧИНА — 6 МЕТРА!

Ако слонът е най-едротото сухоземно животно, то безспорен „рекордьор“ на височина е **ЖИРАФАТА** (*Giraffa camelopardalis*). Нейният ръст може да достигне шест метра. Не случайно наричат понякога жирафата „странствуваща кула“. Теглото ѝ достига 750–1000 кг, като се забелязва нещо своеобразно в устройството на нейното тяло — отделните му части изглеждат твърде непропорционални. Сравнително малката глава, на която има двойка покрити с кожа рогца, се носи от неимоверно дълга шия, трупът изглежда някак твърде къс, а предните крака са по-дълги от задните. Козината на жирафата е къса, с особена окраска — върху по-светъл, жълтеникавочервен фон са пръснати големи, по-тъмни петна с неправилна форма. В миналото някои зоолози са различавали няколко вида жирафи по техните шарки и по някои други белези, но днес се приема, че се касае само за един вид животно. Различават се обаче отделни подвидове, от които най-известен е така наречената масайска жирафа, която среща в саваните на Източна Африка. Основната ѝ окраска е жълточервена, а по нея са пръснати шоколадовокафяви петна. Друг подвид е мрежестата жирафа, която живее в гористите местности на Сомалия и Северна Кения. Тъмните петна при нея изглеждат като големи многоъгълници, които почти се сливат помежду си, а основният жълт цвят образува нещо като светла мрежа между тях. Като изключения на различни места в Африка се срещат и жирафи-албиноси, т.е. такива екземпляри, чиято козина е лишена от пигменти и затова изглеждат светли, понякога почти бели. Съществуват и отделни екземпляри жирафи, които имат съвсем тъмна окраска и изглеждат почти черни.

Жирафата се среща в Африка на юг от Сахара. Тя обитава обикновено саваните и местности с редки дървета. Храни се най-вече с млади клонки, листа и филизи на чадъровидните акации, мимозите и някои други дървета. По-рядко пасе трева. Когато пие вода или пасе, жирафата разкрачва широко предните си крака, а понякога дори коленичи.

Своеобразното устройство на жирафата е дало отражение и върху нейната физиология. Така например сърцето на животното трябва да изтласква кръвта на два и повече метри височина, докато тя достигне главата. Вследствие на това кръвното налягане на жирафата е двойно по-голямо от това на човека, кръвта ѝ съдържа два пъти повече червени кръвни телца в единица обем, а стената на сънната артерия е дебела 1,2 см. Интересно е, че при едно вдишване жирафата поема само 12 л въздух, докато един кон например вдишва наведнъж 30 л. Ето защо бягащата жирафа може лесно да бъде догонена от конник, а освен това, ако бяга по-дълго време, животното така се изтощава, че е принудено изведнъж да спре или дори пада понякога на земята. На къси разстояния жирафата може да развие скорост до 50 км в час. Освен това тя може да прескача и сравнително високи препятствия — над 1,80 м.

Жирафата се среща най-често на малки стада от по 7–12 животни. Рядко се виждат единични животни. Веднъж проф. Гжимек забелязал стадо от 51 жирафи, но такива големи стада са изключение.

Жирафите са дневни животни. Те се хранят обикновено сутрин и след обяд, а през най-горещите часове на деня дремят под сянката на дърветата. Нощем те спят, като понякога лягат на земята. Сънят им обаче се прекъсва често и продължителността на дълбокия сън не е повече от 20 минути за цялата нощ.

В стадата на жирафите съществува определена йерархия, т.е. едно животно е „по-високостоящо“ от друго. Така например една „повисокостояща жирафа“ пресича спокойно пътя на „по-нискостоящата“ от нея, докато обратното не става никога. Освен това „повисокостоящото“ животно държи главата си изправена, а „подчиненото“ навежда глава, когато край него мине „по-старшо“ животно.

Мъжките жирафи често се бият помежду си. Това са най-често „турнирни“ схватки, при които двете животни установяват кое е „повисшестоящо“. Понякога обаче при такава битка едната мъжка жирафа може да нарани сериозно другата. Самата битка между двете животни става по следния начин. Двете жирафи застават една до друга (а не една срещу друга) и започват да си нанасят взаимно удари с главите и шиите. Силата на тези удари най-често е твърде голяма. Когато един от двамата противници се признае за победен, той се оттегля на известно

разстояние настрана, а победителят го следва с дигната глава. Победената жирафа не е изгонена от победителя от стадото и често малко след битката може да се види как двете жирафи пасат мирно близо една до друга. Жирафите се отнасят обикновено твърде миролюбиво към другите едри тревопасни животни. Често може да се види как наред с тях пасат зебри, антилопи и други животни.

Веднъж била наблюдавана една интересна среща на самотна жирафа със стадо павиани в националния парк „Аруша“ в Танзания.

Тази жирафа се мъчела да се покатери по стръмна биволска пътека нагоре по един склон. Пътеката била обаче твърде хлъзгава, тъй като наскоро бил валил дъжд. Ето защо копитата на животното непрекъснато се хлъзгали по мократа почва и то дори паднало, като след това с мъка се изправило. Тъкмо по това време отгоре по пътеката се задало стадо павиани. Като видели жирафата, павианите насядали в полукръг близо до нея и започнали с интерес да я разглеждат. Това траяло известно време. Изведнъж един „малчуган“ набрал кураж и бързо се мушна под корема на жирафата, като се търкулнал след това през глава надолу по пътеката. Жирафата ритнала с единия си крак по маймунчето, но не успяла да го улучи. Като видели това, останалите павиани като по команда се спуснали надолу, минавайки под корема на жирафата или край нея. Самата жирафа така се уплашила или учудила, че стояла неподвижно като статуя. Едва когато цялото стадо павиани вече било преминало, жирафата бавно се обърнала и също започнала да слиза по пътеката надолу.

Жирафата няма много врагове между хищниците в Африка — най-страшен неин враг е лъвът. Неведнъж са отбелязвани нападения на лъвовете срещу възрастни жирафи.

В Намибия например веднъж лъв издебнал една самотна пасяща жирафа. Като видяла хищника, жирафата се спуснала да бяга. Ала било вече късно. Лъвът я настигнал само с няколко скока и скочил върху гърба ѝ зад шията. Огромната хищна котка успяла да се задържи върху бягащото животно с помощта на ноктите си и очевидно скоро прегризало вратните прешлени на жертвата си, защото тя рухнала на земята.

Друг път обаче нападението на един лъв срещу една жирафа завършило трагично за него.

Този път жирафата видяла дебнещия я лъв още отдалеч и веднага се спуснала да бяга. Лъвът трябвало да я преследва доста дълго време и когато скочил върху жертвата си, той бил вече твърде изморен. Хищникът не успял „да възседне“ жирафата, а се хлъзнал по задницата ѝ и паднал на земята. При това жирафата така силно ритнала лъва с двата си задни крака, че му смачкала гръдния кош, като изпотрошила почти всичките му ребра. Агонизиращият лъв лежал дълго на земята. Най-после един лесничей го доубил е един изстрел, за да прекрати мъките му.

В националния парк „Серенгети“ група от единадесет лъва убили веднъж една стара мъжка жирафа. Минали цели три дни, докато те изяли грамадния ѝ труп.

Проф. Гжимек описва и следния интересен случай.

През януари 1963 г. ловното управление на Кения успяло с доста усилия да превози четири жирафи от района на Елдорет до угасналия кратер на вулкана Менентай, разположен на 160 км от столицата Найроби.

Когато пуснали животните в новото им „местожителство“, една мъжка жирафа решила да пояде от листата и клонките на едно дърво. В неговата корона обаче се бил притаил един леопард. Като забелязал жирафата, леопардът скочил върху врата ѝ и така тежко я наранил, че тя скоро умряла.

В миналото в Африка били убити много жирафи, като за тях ходели на лов както туземци, така и бели ловци. Месото на жирафата се яде, но освен това са били използвани и други части от нейното тяло. Негрите изготвяли от кожата на животното здрави щитове, сухожилията се използвали за струни на музикални инструменти, а от дългите косми на върха на опашката изплитали гривни. Днес вече почти никой не ходи на лов за жирафи, тъй като по-голям брой от тези животни се срещат сега само в резервати и национални паркове. По тези места стават обаче понякога „инциденти“ между жирафи и... автомобили.

Така например веднъж в ЮАР един лекар, който пътувал заедно със своето семейство с колата си, срещнал по шосето две жирафи. Било още призори, поради което водачът спрял колата и загасил запалените ѝ фарове, за да не заслепява животните. Като забелязали автомобила, едната жирафа веднага се отбила от шосето, но другата се

запътила съвсем спокойно към него. Достигайки до колата, тя изведнъж се обърнала и така силно я ритнала, че на три места по каросерията останали дълбоки следи от копитата ѝ. Лекарят след това много се гордеел, че именно жирафата „наредила“ така колата му, разправял на всеки за приключението си и дълго време не поправял следите от ритането.

При друг случай един джип с геолози се движел след настъпването на нощта в Североизточна Уганда по едно шосе. След един завой водачът видял на около 25 м пред себе си по шосето застанала неподвижно жирафа. Шофьорът успял да спре колата пред самото животно. То обаче внезапно се обърнало и силно ритнало автомобила с двата си задни крака. От силния удар се счупило предното стъкло, двата фара станали на парчета, изкривил се дори воланът на колата. След това за голямо учудване на геолозите жирафата прескочила колата и се отдалечила. Никой от пътниците не пострадал при този скок на шарения исполин...

Проф. Гжимек пише, че сам той много пъти е срещал жирафи, когато е бил в кола, и то както по шосета, така и в откритата степ. Никога обаче тези животни не са проявявали нападателни намерения при тези срещи. Ето защо споменатите по-горе два случая трябва да се смятат за изключение.

Размножителният период на жирафата започва през юли и трае около два месеца. Бременността на женската е около 420–450 дни. Новороденото жирафче е „само“ 1,5–2 м високо и тежи до 70 кг! Вече 10–15 минути след раждането си то се опитва да се изправи на крака, но това му се удава най-често едва след половин час.

Жирафите се размножават и на затворено. Данните от зоологическите градини показват, че тези животни живеят повече от 25 години — като рекорд една жирафа е достигнала 28-годишна възраст.

СПАСЕНИ В ДВНАДЕСЕТИЯ ЧАС

БИЗОНЪТ, или **АМЕРИКАНСКИЯТ БИЗОН** (*Bison bison*), е най-популярното животно на американския континент. То е известно не толкова поради това, че го има почти във всяка по-голяма зоологическа градина, колкото поради обстоятелството, че няма роман или повест за северноамериканските индианци, в който да не се говори за него. Не случайно бизонът се споменава в тези литературни произведения. Животът на индианските племена от степите на Северна Америка е бил немислим без наличието на достатъчно бизони и тъжната действителност от последните десетилетия на миналия век е потвърдила това. От друга страна, историята на избиването на бизона и на спасяването на това животно от окончателно изстребване едва в „дванадесетия час“ красноречиво говори за това, до какви фатални последици може да доведе варварското и безогледно унищожаване на един ценен животински вид.

Големината на бизона е внушителна. Възрастните мъжки екземпляри достигат до 2 м височина, 3 м дължина и 1 т тегло. Женските животни са по-дребни. Твърде характерен е външният вид на бизона. Гръбнакът му е така извит, че масивната глава, която носи двойка къси, извити рога, изглежда някак ниско поставена. По главата, врата, предната част на гърба, гърдите и горната част на предните крака на животното има дълги косми, които достигат до 50 см дължина. Те образуват голяма и гъста грива. Отдолу на главата има също удължени косми, които приличат на брада. Целият вид на животното е такъв, като че ли задната му част е твърде малка и несъразмерна спрямо масивната предна част. Цветът на козината му е тъмнокафяв.

Бизонът е разпространен в Северна Америка. От това животно са познати различни подвидове, най-известни от които са степният бизон и горският бизон. Първият в миналото е бил широко разпространен из степите, а вторият се е срещал по-на север, в зоната на горите. Горският бизон достига до по-големи размери от степния. Докато степният бизон се храни главно с тревисти растения, храната на

горския бизон включва още листа, клонки и млади филизи на дървета и храсти.

Зимно време степните бизони ядат най-вече покритата от сняг суха трева, а горските — лишеи и клони. При снежна покривка до един метър дебелина степните бизони могат да достигнат до храната си. Те разравят отначало снега с копитата си, а после дълбаят дупки в него, като въртят муцуните си. При сурови снежни зими понякога немалко животни измират от глад и изтощение. В миналото това е ставало често независимо от обстоятелството, че тогава бизоните са имали възможност да извършват далечни миграции — през зимата на юг, а през пролетта — на север.

Обикновено веднъж на ден грамадните животни отиват на водопой. Понякога водоемите, от които те пият вода, се намират край места, където на повърхността на почвата има каменна сол. Там животните се отбиват да ближат сол, след като се напият с вода. През студени зими, когато повърхността на водните басейни е покрита от дебел лед, бизоните са принудени да утоляват жаждата си, като ядат сняг.

Бизонът е стадно животно. През по-голяма част от годината женските със своите малки се държат отделно от мъжките бизони, без обаче да се отдалечават много от тях. През време на размножителния период стадата на мъжките и женските животни се сливат. Обикновено едно стадо женски и малки бизончета наброява 20–30 екземпляра, докато стадото мъжки обхваща 10–12 животни. Тъй като такива малки стада пасат най-често недалеч едно от друго, в миналото са се образували понякога грамадни бизонски стада из прериите на Северна Америка.

Бизоните пасат най-вече сутрин и привечер, но понякога също така и през деня, а дори и през нощта. Едрите животни обичат често да правят „прашни бани“, като се търкалят из праха или пясъка по земята. Макар и едри и наглед тромави, бизоните са твърде подвижни животни, които при галоп могат да развият скорост до 50 км в час. Бизоните не се боят от водата и могат да преплуват дори широки реки.

Между сетивата на бизона най-добре развито е обонянието, а след него слухът. Зрението на животното е относително по-слабо. Приема се, че бизоните могат да подушат някое животно от 2 км разстояние, а вода дори от 7–8 км. Бизоните могат да издават различни

звуци. Понякога те реват, а друг път издават дълбоки тонове — нещо като глухо ехтене се чува от гърдите им. През време на размножителния период мъжките бизони понякога така силно реват, че се чуват на 5–8 км далеч. Особено силно звучи техният глас, когато реват „в хор“ няколко животни.

Размножителният период при бизона трае от май до септември. По това време между мъжките животни стават често ожесточени борби, които могат да завършат понякога с тежко нараняване или дори със смъртта на единия от двамата противници. Бременността на женската трае около 270 дни. Малкото бизонче суче от майка си до края на първата си година. Животът на бизона не е много продължителен — до 20–25-годишна възраст.

Историята на избиването на бизоните в Северна Америка и спасяването на този ценен животински вид от окончателно изчезване едва в последния момент са описани в различни книги, наскоро доста подробно и в книгата на Роберт Мак-Кланг „Изчезващите животни на Америка“.

Ето накратко тази тъжна и поучителна от природозащитно гледище история.

По времето, когато белите хора започнали да проникват в Запада, там живеели различни индиански племена. Едно от най-храбрите и войнствени измежду тях били индианците от племето киова. Тези индианци разказвали следната легенда за сътворението на света.

В първия ден Великият дух посадил на брега на водата Дървото на Великия път, което издигнало своите клони към небето. По това дърво слезли на земята всички живи същества, а също така мъжът и жената киова, които цял ден ходили из новосъздадения свят. Вечерта двамата се върнали при Дървото на Великия път и видели там бизони. Великият дух слязъл при мъжа и жената и им казал: „Това са бизони. Те ще ви дават храна и облекло. В деня, в който видите, че бизоните са изчезнали от лицето на земята, знайте, че краят на киова е близък и че слънцето ще залезе.“

За съжаление предсказанието, съдържащо се в тази легенда, се сбъднало след известно време, и то не само за индианците киова, но също така за команчите, шайените и за всички други червенокожи, които живеели в прериите. Индианците получавали всичко, което им било необходимо за живот, от лова на бизони. Те ядели месото на това

животно сурово или печено, сушили го и за запас през зимата. От бизонските кожи правели палатки, дрехи, завивки и черги, от роговете — лъжици, от костите — различни оръдия на труда и оръжия. Нищо не било хвърляно от бизонския труп. И когато бизоните изчезнали, както казва Мак-Кланг, рухнал и светът на индианците от прериите.

До появата на „бледоликите“ индианците ходели на лов за бизони пеша, като убивали едрите животни с помощта на копия и стрели. С помощта на тези оръжия те не могли да намалят чувствително броя на бизоните. Индианците продължавали да употребяват копията и стрелите и след като се снабдили от испанците с коне.

По това време в Северна Америка пасели голям брой бизони — не по-малко от 50–60 милиона. Тези животни се срещали от Централна Аляска до Мексико и от Скалистите планини до атлантическото крайбрежие.

Първите бели заселници, макар че имали пушки, също не намалили чувствително броя на бизоните в прериите. Те убивали животните за собствени нужди или защитавайки понякога своите посеви от тях.

Положението започнало рязко да се изменя след завършването на войната между Севера и Юга през 1865 г., в резултат на която робството в САЩ било отменено. На запад потеглили дълги кервани от емигранти и скоро в прериите се появили множество селища. Навсякъде, където прониквали белите пришълци, те убивали бизони. Някои от колонистите употребявали месото и кожата на животните за собствени нужди, други търгували с тях, но имало и немалко ловци, които застрелвали бизоните просто за удоволствие.

Особено големи размери взело изстребването на бизоните, когато започнало прекарването на железопътната линия, свързваща атлантическите с тихоокеанските брегове на САЩ. Големите бизонови стада започнали да намаляват невероятно бързо. Понякога за сравнително кратко време били избивани с хиляди животни. Като пример може да бъде посочена в това отношение дейността на прочутия Буфало Бил (Бизоновия Бил). Този човек започнал кариерата си като професионален ловец, който бил нает от компанията на Канзаската тихоокеанска железопътна линия да снабдява с бизонско

месо нейните строителни работници. Само за година и половина Буфало Бил убил 4120 бизона!

Скоро в прериите се появили хиляди професионални ловци и бизонските кожи станали за известно време основа на икономиката на тези области. Обикновено ловците одирали само кожата на убитите животни, а понякога отрязвали и езика им. Останалата част от трупите оставала да гние там, където била. Много години по-късно някои предприемчиви хора натрупали състояние, като събрали и продали на фабрикантите на торове останките на огромния брой избити преди това бизони.

В началото на 70-те години на миналия век наброяващите милиони животни бизонски стада, които се срещали в югозападната част на страната, били вече избити. Започнало да се сбъдва зловещото предсказание на старата легенда. Племето киова било принудено да се пресели и да води там жалко съществуване, очаквайки милост от белите хора.

Стремейки се да избягнат жалката участ на своите събратя киова, индианците от северните равнини — племената сиу, шайени и някои други, се обединили и под водачеството на вождовете Бесния кон и Седящия бик нанесли тежко поражение на американските войски при Литл-Бигхорн. Това била последната победа на тези червенокожи над белите нашественици. След по-малко от година всички живеещи в северните равнини племена били усмирени и прогонени в отредени за тях резервати. Сега белите ловци могли да унищожават бизоните, без да се боят от отмъщението на вековните господари на прериите.

Последното голямо стадо бизони, наброяващо около 75 000 животни, било унищожено в района на Йелоустон през лятото на 1883 г. През следващите няколко години били застреляни и последните малки групи бизони, които се скитали из прериите.

През 1890 г. индианците от резерватите се опитали „да си възвърнат“ бизоните, като устроили специални ритуални тържества, на които помолили Великия дух да им върне ценните животни... Положението обаче ставало все по-трагично. По това време на цялата територия на Съединените щати останали няколкостотин бизона, повечето от които живеели в Йелоустоунския парк. Теоретически ловът на бизони в чертите на парка бил забранен, но браконieri продължавали да избиват беззащитните животни. Към 1894 г. в този

парк останали само 21 бизона — последните в Съединените щати, ако не се смята малкото стадо, което живеело в Лостпарк в щата Колорадо.

Най-сетне Конгресът издал закон, който предвиждал строго наказание за убийството на бизони в Йелоустоунския парк. Ала и това не могло да спаси последните оцелели животни. През 1897 г. били застреляни от любители на трофеи последните четири бизона в Йелоустоунския парк — две мъжки животни и един женски бизон с малко.

За щастие в Съединените щати имало все още малко бизони, които живеели на свобода, а в някои почти девствени гори на Канада се били запазили няколкостотин бизона. На тези животни разчитали хората, които искали да спасят американския бизон от окончателното му изчезване.

През декември 1905 г. било основано Американското дружество за спасяване на бизона. Негов председател станал Уилям Хорнедей, който бил директор на Нюйоркското зоологическо дружество и ревностен защитник на дивата природа. През 1907 г. 15 бизона, принадлежащи на дружеството, били предадени на правителството за току-що основания ловен и горски резерват „Уичито“. По-късно други резервати били създадени в Монтана, Южна Дакота и Небраска, където също така били пуснати бизони. До 1910 г. броят на животните се удвоил, а през 1920 г. в САЩ имало вече около 9000 бизона.

В Канада също така били предприети мерки, за да не изчезне окончателно бизонът, като и там били създадени някои резервати.

В наши дни в националните паркове и резервати на Канада има повече от 20 000 бизона, но само около 230 от тях са горски бизони. Броят на бизоните в Съединените щати сега е около 10000.

Така благодарение на взетите мерки били спасени от изчезване степният и горският бизон. Окончателно бил изстребен обаче така нареченият пенсилвански бизон. Краят на кървавата драма, свързана с избиването на този подвид, е описан картинно в книгата на Роберт Мак-Кланг, като този разказ ще бъде даден тук с известни съкращения.

През времето, когато възниквали американските колонии, пенсилванският бизон бил доста широко разпространен. Това животно се срещало в западната част на щата Ню Йорк, в Пенсилвания, Вирджиния и Джорджия. Външно пенсилванският бизон се отличавал

по някои белези от степния бизон и затова бил разглеждан като отделен подвид.

В западната част на Пенсилвания някакъв старец заселник си построил хижа недалеч от един солен извор, където идвали често бизони. Само за две години този старец и неговите помощници убили около 700 пенсилвански бизона, на които одрали и продали кожите. Цената, която тези хора получавали за една бизонска кожа, била нищожна... само два шилинга!

Не само на това място, но и навред, където се заселвали бели пришълци, бизоните бивали безпощадно избивани. В резултат на това към края на XVIII в. броят на пенсилванските бизони бил вече много намалял. През 1799 г. в цяла Пенсилвания останало само едно стадо бизони от около 400 животни. То живеело в планините на графството Юнион.

Зимата на 1799–1800 г. била необикновено сурова. Въпреки това бизоните били принудени да останат високо в планината, тъй като по това време в долините имало вече навсякъде селища и там животните не могли да намерят храна.

Обаче през декември 1799 г. подлуделите от глад бизони се устремили към равнината. Стадото се предвождало от огромен черен мъжки бизон, който заселниците наричали Стария Логан — на името на един известен индиански вожд.

Гладуващото стадо нахлуло в двора на фермата на някой си Мартин Бергстресер и се втурнало в обора, където около купа сено стоял добитъкът на стопанина. При втурването си в обора гладните бизони стъпкали няколко телета и овце. След това, подплашени от изстрелите на Бергстресер, огромните животни нахлули в съседната ферма — на заселника Макленен, който също започнал да стреля по бизоните. Обезумелите от страх животни се втурнали в къщата на фермера, като смазали при това жената и децата на Макленен, които нямало къде да избягат. След това стадото бизони се завърнало в планината.

Вбесени от нещастieto, фермерите решили да ликвидират бизоните. Те трябвало да чакат няколко дни поради вилнеещата буря, но след това 50 въоръжени мъже, придружени от кучета, тръгнали по следите на стадото. Според някои сведения това станало в последния ден на 1799 г. — на 31 декември. Ловците открили стадото в една тясна

долина. Премръзналите и изтощени от глад бизони стояли до гърди в снега и не могли да се помръднат от местата си. Някои от животните ловците убили с куршуми, но повечето заклали с ножове. Когато всичко било свършено, снегът в долината бил почервенял от кръвта на убитите животни. Ловците отрязали само езиците на мъртвите бизони, а оставили труповете им в снега. Оттогава тази долина започнала да се нарича Бизонско поле...

Така било ликвидирано последното стадо бизони в Пенсилвания. На следната година един полковник — Джон Кели, видял там още три животни — един женски бизон с малкото си, придружен от един мъжки. Полковникът застрелял малкото бизонче, а двете възрастни животни избягали. Но през зимата Джон Кели отново срещнал мъжкия бизон и този път успял да го застреля. Доколкото е известно, това бил последният убит бизон в Пенсилвания.

В някои други, по-слабо заселени щати пенсилванските бизони просъществували още 20–30 години, но в края на краищата и там животните били избити. През 1832 г. вече не останал нито един пенсилвански бизон на изток от Мисисипи. По това време на запад от реката имало все още грамадни стада от степния бизон. Както ни е известно, само за около шест десетилетия и тези стада били напълно унищожени.

Зубърът, или европейският бизон (*Bison bonasus*), е близък родственик на американския бизон. Не само по външен вид и някои страни от биологията си, но дори и по съдба двете животни са твърде близки помежду си.

Европейският бизон достига приблизително до същите размери, до които достига и американският му събрат — 2 м височина и 1 т тегло. И при него мъжките екземпляри са значително по-едри от женските. Космите, които образуват гривата на зубъра, са обаче сравнително по-къси, отколкото тези при американския бизон, докато рогата и опашката му са по-дълги. Цветът на козината на животното е кафявокестеняв, като през лятото е малко по-светъл, отколкото през зимата. Зубърът е много едро и силно животно, но въпреки това е твърде подвижен и може бързо да бяга. Той прескача препятствия, високи до 2 м, и леко се катери по стръмни склонове.

Някога европейският бизон е бил широко разпространен из горите на нашия континент, но днес вече не се среща в диво състояние

— запазен е само в някои резервати и ловни стопанства, където е пуснат да се развъжда и живее при добри условия, като се намира под строга охрана.

Днес живеещите зубри са изключително горски животни. Те обичат най-вече горски участъци, в които има поляни, гористи речни долини със заливани ливади, а в планините се придържат предимно към най-високия горист пояс, който граничи със субалпийските пасища.

Сега живеят два подвида зубри — беловежкия, който е равнинен, и кавказкия, обитаващ планините. По-едър е беловежкия зубър.

В миналото дивият кавказки зубър е извършвал ежегодно вертикални миграции, като напролет е слизал от планините в предпланините и дори в равнините, а наесен се е оттеглял обратно в планините. Днес зубърът извършва в резерватите недалечни миграции, които се обуславят от развитието на растителността през топлите годишни времена и от дебелината на снежната покривка през зимата.

Зубърът се храни с тревисти растения, а също така с листата, клонките, филизите и кората на различни дървета и храсти. От направени проучвания е известно, че в „менюто“ на европейския бизон влизат не по-малко от 400 вида различни растения, като храната на животното се мени в зависимост от местността, която то обитава, и от сезона. В резерватите и ловните стопанства зубрите биват почти навсякъде подхранвани през зимата със сено, а освен това често им се дава да ближат каменна сол. Както и американският бизон, зубърът разравя понякога снега, за да достигне до тревата под него. При дълбок сняг животното разравя отначало снега с копитата си, а след това прави дупка в него, като върти муцуната си. Освен сено и суха трева едрите животни ядат през зимата още кора, клонки и пъпки на различни дървета, а понякога дори и лишеи.

Зубрите се срещат най-често на малки стада. Последните се състоят или само от мъжки животни, или от женски с техните малки и млади зубри — до 3-годишна възраст. Старите мъжкар живееят понякога поединично. През зимата европейските бизони се събират на по-големи стада, които могат да наброяват до 30–40 животни.

Зубрите пасат най-често в сутрешните и вечерните часове, но понякога и нощем. Денем те лежат под дърветата в гората и преживяват.

При топло време грамадните копитни животни отиват два пъти на ден на водопой. Те обичат да се търкалят по сухата, разпратена земя. Зубрите не се боят от водата, тъй като умеят да плуват.

От сетивата на животното най-добре развити са обонянието и слухът. Зрението е сравнително по-слабо развито. В млада възраст зубрите са миролюбиви и игриви животни, но възрастните екземпляри, особено старите мъжкарни, са понякога доста раздразнителни и опасни. Като правило обаче, когато видят или подушат човека, зубрите побързват да се скрият в по-гъстите участъци на гората или пък го оставят да премине спокойно покрай тях.

Тези грамадни копитни бозайници могат да издават различни звуци — най-често те пръхтят или мучат.

Размножителният период при зубъра започва обикновено през август и трае 2–3 седмици. По това време старите мъжкарни се присъединяват към стадата с женски животни, като изгонват от тях младите, които са над двегодишна възраст. През размножителния период мъжките зубри са много възбудени; те почти не ядат и отслабват доста на тегло. Понякога те се и бият помежду си. Най-често тези схватки имат „турнирен“ характер, но понякога са и твърде ожесточени и могат да завършат дори със смъртта на единия от двамата противници. Щом премине размножителният период, мъжките зубри напускат стадата на женските животни.

Бременността при женския европейски бизон трае 262–267 дни. Малко преди да роди, женската се отделя от стадото и потърсва някое тихо място в гората. Новороденото зубърче тежи 22–23 кг. След около един час то вече се изправя на крака, а след още половин час вече може да следва майка си. Зубърчето суче мляко най-често докъм 5-месечна, но понякога и до едногодишна възраст. Трева то започва да яде, като стане на 19–20 дни.

В природата зубрите имат малко врагове. Жертва на вълците стават обикновено само малки и млади европейски бизони. Възрастните зубри се защищават ожесточено не само срещу вълци, но дори и срещу мечки, ако тези хищници се решат все пак понякога да ги нападнат.

Зубрите боледуват от различни болести и понякога стават тяхна жертва. Продължителността на живота на европейския бизон е от 22 до 27 години.

Ако американският бизон е бил пред прага на своето изчезване към края на XIX в., то същата съдба е сполетяла зубъра през първата половина на двадесетото столетие.

През средните векове европейският бизон е бил още твърде разпространен в горите на нашия континент. След това поради хищническото му изстребване и постепенното изсичане на горите броят на това ценно животно все повече намалявал. В началото на миналия век зубрите се запазили само в огромната девствена Беловежка гора (една част от която се намира в пределите на днешна Полша, а друга — в западната част на Беларусия) и в Кавказ.

Беловежките зубри, които били около 700 на брой, били избити почти напълно през време на Първата световна война. Последният от тях паднал прострелян малко по-късно — на 9 февруари 1921 г. Същата участ сполетяла и кавказките зубри. Те били напълно унищожени през време на чуждестранната интервенция в Съветския съюз — от куршумите на браконьерите и от болести, пренесени от домашния едър рогат добитък. През 1926 г. по цялото земно кълбо останали живи само 52 европейски бизона, които живеели в различни зоологически градини и резервати — видът бил пред изчезване.

През 1929 г. поляците решили да възстановят зубрите в пределите на своята родина. Тогава те пуснали две двойки зубри, купени от Германия, в Беловежката гора. Десет години по-късно броят на тези копитни бозайници там нараснал на 16, а през 1941 г. в резервата имало вече 19 животни. По време на Втората световна война една част от зубрите в Беловежката гора били отново избити, но все пак някои от живеещите там екземпляри се запазили живи.

През 1946 г. зубри били пуснати да се развъждат и в частта на Беловежката гора, принадлежаща на Съветския съюз (по това време на полска територия имало само 17 европейски бизона), а по-късно зубри били пуснати и в други резервати в СССР — в Кавказ и на някои други места в страната.

България получи през 1958 г. като подарък от полското правителство четири двойки беловежки зубри. Ценните животни били пуснати в едродивечовото стопанство „Воден“ в Разградски окръг. Сега във „Воден“ има вече повече от 25 европейски бизона и техният брой в бъдеще сигурно ще се увеличи, тъй като животните се намират при отлични условия и за тях се полагат специални грижи.

През 1969 г. в света е имало над 900 чистокръвни зубъра в различни резервати и ловни стопанства и затова може да се смята, че европейският бизон подобно на американския си събрат вече не е заплашен от изчезване.

ЧЕРНА КОЖА И КОРАВА ДУША

В Африка и Азия няма бизони, но там живеят други грамадни диви представители на семейството **БИКОВЕ** или **ГОВЕДА** (*Bovidae*).

Обитател на Черния континент е огромният *див африкански* или *кафърски бивол* (*Syncerus caffer*). Това е най-мощният и тежък представител на цялото семейство.

Теглото на старите мъжки кафърски биволи достига до 1200 кг — повече, отколкото това на бизоните, но височината им е по-малка — докъм 1,80 м. Тялото на този бивол е черно или тъмнокафяво на цвят. По кожата на животното има само редки, твърди косми, които не могат плътно да я покрият. На главата си кафърският бивол носи двойка масивни рога. Тялната основа е силно сближена и образува на горния край на челото яка, издута ивица. Самите рога са сърповидно завити, със заострени върхове. Разстоянието между горните краища на двата рога може да надмине един метър. Ушите на кафърския бивол са относително големи, а очите му — малки.

Кафърският бивол се среща в Африка на юг от Сахара. От това животно са познати три подвида. Най-едрият се среща в саваните на Източна, Югоизточна и Югозападна Африка. Вторият подвид, който е по-дребен, населява областта от Сенегал до средното течение на Нил. Третият, най-дребен подвид има червеникава гъста козина, поради която е наречен „червен бивол“. Той обитава горите в басейна на Конго и крайбрежието на Гвинейския залив.

Някога кафърският бивол е бил широко разпространен в Африка, но днес се среща почти изключително само в националните паркове и резервати.

Огромният копитен бозайник живее обикновено на малки стада от по 20–30 животни. През време на сухия период тези малки стада се сливат в по-големи. В някои случаи стадата се състоят само от мъжки биволи, в други — от женски с техните малки, а понякога се срещат и смесени стада — от мъжки и женски биволи. Старите мъжкар живее често поединично или се срещат на двойки.

Самотно живеещите стари мъжки кафърски биволи имат свой индивидуален участък на обитаване, към който са много привързани. Те напускат неговите граници само в изключителни случаи — например, когато са силно обезпокоени или когато в участъка намалее храната за тях. Интересен е и следният факт. Ако в индивидуалния участък на стария мъжкар навлезе някое биволско стадо, той не го прогонва, а се присъединява към него, като често става дори негов водач. Щом обаче стадото напусне границите на участъка, старият бивол не го последва, а остава в местността, която обитава.

Кафърският бивол живее най-вече в лесостепите и откритите равнини, но може да обитава и местности с друг характер. На места това животно може да се срещне в планините на Африка до 3000 м надморска височина. То обаче никога не се отдалечава много от водоемите, тъй като животът му е тясно свързан с водата.

Храната на кафърския бивол се състои най-вече от тревисти растения. Често това животно пасе крайбрежната растителност, а сравнително по-рядко яде листа и клонки на дървета и храсти. Африканските биволи пасат обикновено през цялата нощ, а денем почиват под сянката на дърветата или тръстиката край водоемите. Те обичат много да се търкалят из тинята на водните басейни.

През размножителния период единично живеещите мъжкар се присъединяват към стадата от женски животни. По това време между мъжките биволи често стават схватки, чрез които се решава кой да бъде водач на стадото. Обикновено след няколко сблъсквания, придружени от удари на масивните основи на рогата, по-слабият съперник се признава за победен, като се обръща и побягва.

Бременността на женския африкански бивол трае около 10–11 месеца. Малкото суче от майка си около половин година.

Враг на кафърския бивол е всъщност само лъвът. Но и „царят на животните“ се осмелява да напада най-често само женски и млади животни. Старите мъжки биволи са извънредно силни и диви и не са лесен противник дори за лъва. В различни книги може да се прочете, че кафърският бивол е едно от най-опасните животни за ловеца и пътешественика в Африка. Освен със силата си грамадният бивол на Черния континент се слави още и със своята голяма „отмъстителност“.

Във връзка с това е интересно да се цитира какво пише проф. Гжимек за кафърския бивол в своята знаменита книга „Серенгети не

трябва да загине“. Ето какво разказва за това животно именитият познавач на едрата африканска фауна:

„Когато един ден пътувахме извън чертите на парка в околността на Икома и минахме направо през полето, едно малко момче ни спря и ни помоли за помощ. Ние го взехме в колата и то ни показа пътя. Във вътрешността на просторна колиба лежеше на земята тежко ранен стар човек и стенеше. Неговите близки му бяха подложили отдолу говежди кожи. Макар и раната да му беше превързана, локвата кръв под него ставаше все по-голяма. Той дишаше тежко...

Близките му разправяха, че при работа на нивата си той бил нападнал от кафърски бивол, който му разпрал корема. Ние предположихме, че навярно е браконьерствувал и е наранил животното с отровна стрела, защото кафърските биволи не нападат ей така без причина. Старецът умря няколко часа след това на постелята си. Досега ние познавахме биволите като безобидни животни и можем да покажем снимки, на които сме застанали сред стадо биволи. Аз ги смятам приблизително за толкова опасни, колкото домашните говеда, при което не бива да се забравя, че и нашите питомни бикове, дори и кравите понякога могат да нападнат, да наранят и дори да убият човека.

Майлс Търнър, надзирателят на западната част на Серенгети, е прекарал по-рано по-голямата част от живота си като ловец, дори като професионален ловец. Питам го какво ще каже той по въпроса за злонравието на кафърските биволи. Майлс се замисля, пресмята нещо наум и после казва: «Е, сигурно съм застрелял досега в живота си нещо около осемстотин-деветстотин бивола.» Дали при това някога е бил в опасност?

«Не, т.е. веднъж. Биволът беше ранен. Той побягна и на два-три пъти се шмугна в гъстака, но ние отново го намирахме и го изгонвахме оттам, докато му дойде „до гуша“ и най-сетне премина в нападение.»

На около два километра от нашия лагер край хълма Банаги работниците са направили «тухларница». Те правят четвъртити тухли от глина и ги оставят на слънце да изсъхнат. За съжаление мястото на тази «тухларница» отдавна било свърталище на един стар бивол. Но той нямал намерение заради глинените тухли да се откаже от него, а нагазвал направо сред «полутвърдото тесто» и упорито заставал там, за да пладнува под дървото, в сянката на което свикнал да си подрямва

открай време. В националния парк не се стреля, значи трябва да се изчака, докато на бивола му дотегне, а ако това не стане, тогава хората ще трябва да се опитат да го прогонят по друг начин.

Никога обаче не се знае какво може да хрумне на такъв стар бивол-мъжкар. Преди четиринадесет дни прелетяхме при едно кацане ниско над къщата на Майлс и нарушихме спокойствието на един бивол, който се намиреше наблизко. Тракането на чудовището във въздуха така го разяри, че той заподскача диво и от яд се нахвърли срещу гъсталака.

Между къщата на надзирателя и нашата ламаринена барака всеки ден минават четири стари мъжки бивола. Единият от тях, изглежда, е сляп или полусляп и затова следва всяко движение на един от своите по-млади събратя, като държи главата си винаги до хълбока му.

Друг един почти ослепял стар мъжки бивол блокирал шосето от Банаги за Икома. Известно време той стоял почти всеки ден под едно дърво на около петдесет метра от шосето и нападал колоездачите. В резултат на това при нашите момчета много по-рядко идвали гости от Икома и всеки, който успявал да мине благополучно, разправял страшни работи за стария кафърски бивол.

Негрите-студенти от инженерното училище в Кампала ходят обикновено за три месеца на практика в националния парк «Куин Елизабет» в Уганда, и то най-често по строежа на пътища. Веднъж след работа един от тях се отправил за в къщи, като се качил на багажника на колелото на своя другар. Из пътя те подплашили един бивол, който се разярил и ги нападнал. Колоездачът наистина натискал педалите колкото можел по-силно, но биволът ги настигнал и се оказал съвсем зад тях. Той дори се накарал вече да напада. Тогава вторият студент от страх му нахлузил шапката си над очите. Животното така се изненадало и уплашило от това, че побягнало.

Когато в някоя страна върлува чума по говедата, случва се болните кафърски биволи да се държат понякога по съвсем друг начин. Тогава те нападат ненадейно, като се случва да се нахвърлят и срещу автомобил. Смелост изобщо никога не им липсва. Има наблюдения как един бивол се нахвърлил върху нападащия го лъв и промушил хищника. Трупът на лъва бил изяден по-късно от крокодилите.

При друг един случай малко стадо кафърски биволи се нахвърлило срещу три лъва, които тъкмо били убили две гнута и се канели да ги изядат. Биволите прогонили лъвовете от плячката им и в продължение на цял час ги държали на разстояние — достатъчно време, за да пристигнат лешоядите, които не оставили почти нищо за лъвовете. Кафърските биволи имат тази обща черта със слоновете, че понякога не изоставят ранените си другари. Те ги бутат с муцуната си, за да ги накарат да станат. Докато носорозите, хипопотамите и жирафите много лесно могат да бъдат убити, биволът има корава душа. Ако не е улучен добре, той още дълго продължава да бяга, крие се в храсталаците и може неочаквано да нападне ловеца, когато последният се лута да го търси, без да знае всъщност къде се е скрил. Според някои това било много «коварно» и «подло» от страна на кафърския бивол...“

Пак проф. Гжимек в книгата си „Сред животните на Африка“ разказва следния интересен случай, станал между кафърски биволи и слонове:

„... През септември 1957 г. в парка «Куин Елизабет» на дъното на кратера край едно малко блато стояли 13 слона, които дошли тук на водопой. На около двадесетина метра от тях чакали своя ред два възрастни кафърски бивола заедно с едно доста голямо малаче. Един от слоновете решил да прогони конкурентите. Отначало той извършил по посока на биволите няколко лъжливи нападения, но след това, прибегвайки до тях, хванал с хобота си малачето, хвърлил го със замах на земята и започнал бавно да тъпче с крака нещастното животно. Биволицата-майка напразно се стараела да отърве своето малко — нищо не помогнало. Накрая слонът дори намушил малачето с бивниците си и след това се отстранил. Тогава биволицата дошла при малкото си и го близнала — малачето още мърдало. То даже се приповдигнало на предните си крака, но цялата задна част на тялото му била премазана и когато малачето се опитало да последва майка си, то веднага рухнало на земята. А тя разбрала, че е безнадеждно да чака, и бавно тръгнала след мъжкия бивол...“

Дивият *индийски бивол (Bubalus arnee)* достига височината на африканския си събрат — 1,80 м, но максималното му тегло е по-малко — до 1000 кг. Огромни са обаче извитите назад рога на това животно — отделният рог може да достигне почти 2 м дължина! Цветът на

кожата на индийския бивол варира от черен до пепелявосив, като тялото му е покрито от редки и твърди косми.

Дивият бивол е родоначалник на домашния бивол, който днес е разпространен в различни области на Азия, Африка, Южна Европа, Централна и Южна Америка, Австралия, а също така и на редица острови (Хавайските, Мадагаскар, Занзибар и др.). Одомашняването на бивола е станало много отдавна, може би още в третото хилядолетие до н.е. Домашният бивол е твърде непретенциозен, той е по-силен от воловете и кравите и се използва главно като впрегатно животно. Освен това се използват месото, млякото и кожата. Биволското мляко съдържа до 8% мазнини и е по-хранително от кравето.

Някога дивият бивол е бил много широко разпространен, но днес се среща в по-ограничена област. Има го на различни места в Индия, Асам, Непал, Бирма, Кампучия, Лаос, Тайланд, Южен Китай и на островите Цейлон и Калимантан. Днес дивият бивол се е запазил главно в резерватите. Силното намаляване на числеността на това животно се дължи главно на две причини. От една страна, то е било силно изстребвано в миналото, а и днес бива убивано от браконieri. От друга страна, дивият индийски бивол лесно се кръстосва с домашния и по този начин „чистият“ вид се загубва.

Огромният див бивол населява блатисти места. Той пасе главно нощем и призори, а през деня си почива, като лежи с часове в рядката кал. Значителен дял от храната му съставляват различни водни и крайбрежни растения.

Индийският бивол живее обикновено на малки стада. В тях има най-често един стар мъжкар, 2–3 млади мъжки животни и няколко женски бивола с техните малки. Понякога старите мъжки биволи биват изгонвани от стадата от по-младите мъжкар и тогава те заживяват поединично. Такива самотни мъжки биволи са много опасни. Те нападат дори опитомените слонове, ако последните ги преследват.

Старите самотни индийски биволи понякога си набавят „харем“ ... от домашни биволици, които отвеждат със себе си.

При дивия индийски бивол няма определен размножителен период през годината. Бременността на женската трае от 300 до 340 дни. Малкото биволче суче от майка си в продължение на 6–9 месеца.

Индийският бивол почти няма други врагове освен човека. Тигърът се решава да нападне обикновено само млади животни, тъй

като възрастните биволи, особено старите мъжкар, са извънредно силни и свирепи.

Според някои сведения, като подушат тигър, дивите индийски биволи изпадат в ярост и преследват хищника, докато го настигнат или изгубят дирите му. Неведнъж се е случвало тигърът да стане жертва на огромния копитен бозайник.

И ДЖУНГЛИТЕ СИ ИМАТ СВОИТЕ ГОВЕДА

В Азия освен дивия индийски бивол се срещат и някои **ДИВИ БИКОВЕ**.

Най-едър измежду тях е *гаурът* (*Bos gaurus*). Това животно надминава по височина не само дивите биволи, но и бизоните, тъй като височината на старите мъжкари може да достигне в холката до 2,13 м. Максималното тегло на гаура е обаче по-малко — от 800 до 1000 кг. Масивните, извити рога на това животно са доста по-къси от тези на дивия индийски бивол. У мъжките животни, които са значително по-едри от женските, максималната дължина на отделния рог е 1,10–1,15 м. Тялото на гаура е покрито от къса и гъста козина. Мъжките екземпляри имат черен или тъмнокафяв цвят, който в долната част преминава в тъмножълт. Краката на животното от коленете надолу са бели. Женските гаури са по-червеникави, а при младите преобладава червенокафявият цвят.

Гаурът е широко разпространен. Той живее в Индия, Непал, Бирма, Асам и на полуостровите Индокитай и Малака. Днес числеността на това животно навсякъде е силно намаляла, като то се е запазило почти само в националните паркове и резерватите.

Гаурът, или, както още понякога го наричат „говедото на джунглата“, е относително кротко животно. Въпреки това обаче според мнението на някои учени той не е могъл да бъде одомашнен. Този едър копитен бозайник избягва близостта на човека.

Гаурът населява най-вече гористи планински местности, където се среща докъм 2000 м надморска височина. По-рядко това животно обитава бамбуковите джунгли или равнини, обрасли с трева и храсти. Гаурът ходи редовно на водопой и се къпе във водните басейни. За разлика обаче от индийския бивол той не прави „кални бани“. Едрият копитен бозайник се храни главно с трева, бамбук и филизи на храсти.

„Говедото на джунглите“ живее най-често на малки стада. В тях има обикновено един или два стари мъжки бика, два-три млади бика и 5–10 женски гаура с техните малки. Понякога се срещат и стада,

състоящи се само от млади бикове или пък самотно живеещи стари мъжкар.

Интересно е, че смесените стада се предвождат най-често от някоя стара женска, а не от най-силния мъжкар. При опасност, когато стадото бяга, тази дива стара крава застава начело на него или, обратно, остава най-отзад, за да го защитава. Може да изглежда невероятно, но е факт, че старите силни мъжкар не участвуват в отбраната на стадото. Нещо повече — те даже не реагират на тревожните звуци, които издават другите членове на стадото, когато забележат опасност.

Много е своеобразен начинът, по който гаурът напада. Докато всички останали диви бикове нападат челно, това животно напада отстрани. При атака гаурът отпуска ниско главата си, присяда дори отчасти на задните си крака и така нанася удар само с единия си рог — настрани.

„Говедото на джунглите“ е много силно и мощно животно и затова дори тигърът се решава да напада само млади екземпляри, и то рядко.

Размножителният период при гаура започва през ноември и трае докъм март-април. По това време единично живеещите стари мъжкар се присъединяват към стадата от диви крави. Докато трае размножителният период, мъжкарите често реват силно привечер или нощем. Мощният им глас се чува на повече от 1,5 км. Освен това между старите мъжки бикове стават често борби.

Бременността на женския гаур трае от 270 до 280 дни. Най-често се ражда по едно, рядко се раждат по две малки. Гаурчето суче от майка си докъм 9-ия месец.

В някои страни на Азия се среща *гаялът* (*Bos frontalis*). Според някои учени това животно представлява одомашнена форма на гаура, а според други то е произлязло от кръстосването на дивия гаур с домашното говедо.

Гаялът е по-дребен от гаура — височината му достига до 1,5–1,6 м, а теглото — до 540 кг. Цветът на животното е черен, често със синкав оттенък, а краката му са бели. Гаялът има дебели конични рога.

На изток от Брахмапутра това животно се среща в планинските райони, включително до Бирма. Гаялът е кротко и доверчиво животно. На места, например в Бирма, той е полуодомашнен, защото пасе на

свобода, но хората лесно го примамват и хващат, когато поискат. За целта те използват къс каменна сол или пък завързват някоя крава в гората. Другаде го използват като впрегатно животно. Месото на гаяла е вкусно, а млякото му е по-маслено от кравето.

Близкото родство на гаяла и гаура личи и от факта, че женските гаяли често се кръстосват с диви мъжки гаури. Полученото потомство е плодовито.

Друг див бик, който се среща в някои страни на Азия, е бантенгът (*Bos banteng*). Това животно е по-дребно от гаура, достига до 1,5–1,7 м височина и 900 кг тегло. Рогата на бантенга са относително къси — до 40–50 см. Общо взето, този див бик е построен от гаура. Тялото на мъжкия бантенг е най-често тъмнокафяво или черно на цвят, като само краката, и то надолу от коленете, са бели. Женският бантенг и младите животни имат червенокафява окраска.

Бантенгът се среща в полуостров Индокитай, а също така по някои от островите на Малайския архипелаг. Това животно живее обикновено на стада, в които влизат два-три млади бика и двадесетина женски, малки и млади животни. Старите мъжкар се срещат поединично. Те биват най-често изгонвани от стадата чрез общите усилия на по-младите мъжки бантенги. Тези стари мъжкар се присъединяват към стадата с женски животни само през размножителния период.

Бантенгът обитава гористи местности, бамбукови джунгли и равнини, обрасли с трева и храсти. Той винаги се придържа близо до реки, езера или блата. В планините бантенгът се среща до 2000 м надморска височина. Както и гаурът, този див бик избягва културния ландшафт.

Едрият копитен бозайник се храни най-вече с млада и сочна трева и с нежни растителни части — пъпки, листа и млади филизи на бамбук и различни дървета и храсти.

Бантенгът е, общо взето, твърде диво и плашливо животно. Когато усети приближаването на човек, той бърза да се отдалечи от него. Обаче при упорито преследване или когато е ранен, той понякога напада човека, като се спуска върху него с острите си рога. Най-опасни в това отношение са старите мъжки бантенги и женските, които водят със себе си малко, което още кърмят.

Бременността трае 270–280 дни. Малкото суче от майка си до 9-месечна възраст.

През последните години броят на бантенга, както и този на другите диви азиатски бикове, е рязко намалял, което се дължи на измененията, настъпили в околната среда, на лова и на браконьерството.

Бантенгът е отдавна одомашнен от човека, например на островите Ява, Бали и някои други места. Одомашнената форма е известна като балийско говедо, което се отглежда най-вече заради месото му.

Най-късно е открит за науката дивият азиатски бик, наречен *купрей* (*Bos sauweli*). Историята на откриването на това животно е твърде интересна и затова ще бъде разказана накратко.

Първите немного определени сведения за този див бик са дадени през периода 1930–1933 г. от един ловец на име Дюфос и от ветеринарния инспектор Витос. Истинското откриване на купрея за науката станало едва през 1937 г. заслугата за това има тогавашният директор на Венсанската зоологическа градина в Париж проф. Урбен.

През 1937 г. проф. Урбен бил в Индокитай. Тук в дома на своя приятел ветеринарния лекар д-р Р. Совел, който живеел в Северна Кампучия, ученият видял неочаквано великолепен ловен трофей. В една от стаите на стената висели двойка прекрасни лировидни рога, които принадлежали на някакъв див бик, който не бил известен дотогава на науката. Това не били рога на някой от познатите до това време диви и полудиви бикове в Югоизточна Азия — гаури, бантенга или гаяла. Очевидно тези рога принадлежали на друг, неизвестен за науката вид. Въпреки положените усилия проф. Урбен не могъл да научи нищо повече за това интересно и загадъчно животно, преди да замине обратно за Франция.

Ветеринарният лекар д-р Совел, който бил страстен ловец, решил да помогне на учения. При първа възможност той организирил специално лов на непознатия дотогава бик. Щастие се усмихнало на ловците. Те успели да хванат един млад мъжки купрей, който бил изпратен веднага на Венсанската зоологическа градина. По този млад бик проф. Урбен описал за първи път новия вид, като му дал научното название „Бос совели“, което значи „бик на Совел“. Младият мъжки купрей не живял дълго време далеч от родината си. Той умрял в

началото на Втората световна война, без да може да достигне зряла възраст.

През 1940 г. на музея по сравнителна зоология при Харвардския университет били изпратени скелетът и кожата на един възрастен мъжки купрей, който бил убит в Кампучия. Това било напълно достатъчно, за да бъде описан по-подробно малко познатият дотогава див бик, и с тази задача се заел зоологът Х. Кулидж.

Днес е известно, че купреят се среща в един сравнително немного голям район — от двете страни на река Меконг в Индокитай, като части от този район влизат в територията на Кампучия, Лаос и Виетнам. Купреят е рядък вид. Според известни сведения още през 1957 г. в споменатия по-горе район е имало не повече от 650–850 животни. По данни на известния френски зоолог Пиер Пфефер от 1970 г. по това време в Кампучия са живели не повече от 30 до 70 купрея. Заслужава да се спомене, че първата снимка на този див бик сред природата е направена едва през 1969 г. пак от П. Пфефер. Според някои данни на съветските учени Лобанов и Треус от 1975 г. вследствие на военните действия, които се водиха в Кампучия, Лаос и Виетнам, купреят е на изчезване, а силно е намалял и броят на гаура и на бантенга в тези страни.

Имената на купрея, на бантенга и на малакския подвид на гаура вече фигурират в „Червената книга“^[1] на международния съюз за защита на природата и природните ресурси.

Купреят е твърде едро животно. На височина той достига до 1,90 м, а на тегло — 900 кг. Този див бик е по-строен от гаура и има относително дълги и тънки крака. Старите мъжки екземпляри са чернокафяви на цвят, като в областта на плешката и около опашката имат по едно белезникаво петно. Женските и младите животни са, общо взето, сиво оцветени. Долната половина на краката на купрея е бяла. Една интересна особеност на рогата на мъжките екземпляри е тази, че докъм 15 см под върха те сякаш са обелени. В основата на тази част на рогата има нещо като венец, който се образува от свлечения им външен слой.

Купреят обитава най-вече гористи места. Обикновено това животно се среща на малки стада и само някои стари мъжкар живееят поединично. Стадата се състоят обикновено от един възрастен бик и от няколко женски животни с техните малки. Интересно е да се отбележи,

че стадата на купрея често пасат заедно с тези на бантенга, без обаче да се смесват напълно с тях.

Купреят се храни главно с различни треви и с бамбук. Той ходи редовно на водопой, но не прави „кални бани“, както гласяха някои по-стари сведения. Една интересна особеност в поведението на купрея е тази, че той често забива рогата си в почвата или в случайно срещнати термитници. Досега не е ясно какво е биологичното значение на тази привичка на животното.

Размножителният период на купрея трае от април до май. Бременността продължава 7–8 месеца. След като роди, майката заедно със своето малко се държи далеч от стадото в продължение на един-два месеца.

В Тибет живее *дивият як* (*Bos mutus*). По външен вид това животно се отличава доста от останалите диви бикове. По-голямата част от тялото на яка е покрита от гъста и немного дълга козина. Отдолу обаче — по страните на тялото, корема и краката, космите са много големи и образуват нещо като дълги ресни, които достигат почти до земята. Характерна е и опашката на яка. Тя цялата е покрита от дълги косми и прилича по-скоро на опашката на кон, отколкото на опашката на говедо.

Якът е огромно животно. Височината на старите мъжки екземпляри може да достигне почти 2 м, а теглото им — 1000 кг. Рогата на яка са относително тънки, извити нагоре и заострени към върха си. Дължината на отделния рог може да достигне 95 см. Цветът на козината на животното се мени от черен до канеленокафяв, като по гърба му минава светла ивица.

Якът обитава най-вече високопланинските чакълести плата на Тибет между 4000 и 6000 м надморска височина. През летните месеци, това животно се изкачва до границата на вечните снегове, а през зимата се спуска по-ниско, в долините. Якът е добре приспособен към суровия и студен климат. Това животно лежи често дори когато е на сянка върху снега, като дългите косми на долната част на тялото и краката му образуват нещо като „постилка“. Когато вилнее буря, яковете обръщат задницата си към силния вятър и стоят в това положение неподвижни с часове.

Якът е твърде непретенциозен към храната. Той пасе оскъдната тревиста растителност по високопланинските плата, а през зимата се

храни с тревата, която се намира под снежната покривка. Яковете пасат най-вече сутрин и преди залез слънце. Нощем спят на закътани от вятъра места, а през деня избират за почивка най-често северния склон на някой връх или пък някоя сенчеста долина, за да избягнат преките слънчеви лъчи. Яковете ходят редовно на водопой и се къпят дори при студено време в планинските водоеми.

Якът се среща на по-големи или по-малки стада, като старите мъжкари живеят поединично. Само през размножителния период те се присъединяват към стадата с женски животни.

Размножителният период трае от септември до октомври. По това време между възрастните мъжкари стават ожесточени битки, които завършват винаги с по-леки или по-тежки наранявания, а понякога дори и със смъртта на единия от двамата противници. Бременността продължава около 9 месеца. Малкото следва майка си до края на първата си година.

Дивият як е много силно и свирепо животно и почти няма врагове в природата. Глутниците вълци нападат само по изключение възрастните якове. Както и останалите диви бикове, якът избягва близостта на човека, но когато е раздразнен или ранен, се нахвърля нерядко върху ловеца.

Якът е одомашнен твърде отдавна от човека — още в първото хилядолетие до н.е. Питомният як е по-дребен от дивия си събрат и често няма рога. Това животно се развъжда в различни страни на Азия. В планинските области то е незаменимо товарно и ездитно животно. Освен това домашният як е ценен източник на месо, мляко, козина и кожа.

В някои книги за животни пише, че в питомния як остава винаги нещо от „характера“ на дивия му прадед. Аз сам имах възможност да се убедя в това преди години, когато служех в Зоологическата градина в София. Случката, която искам да разкажа, стана през един летен месец, когато замествах отговорника на сектора „Тревопасни бозайници“, който беше в отпуск.

От известно време един от едрите мъжки якове в зоопарка не бе добре. Едното око на животното течеше и беше отчасти затворено. Налагаше се на всяка цена ветеринарният лекар на градината да го прегледа и лекува.

Якът беше много едър и силен, но дотогава не бе показал лош нрав и затова прегледът не изглеждаше да е свързан с особен риск. Директорът на градината отсъствуваше и затова взехме сами решението с ветеринарния лекар. Решихме да вкараме яка в станок и там да бъде прегледано и лекувано болното око. Това трябваше да стане между 12 и 14 часа, когато не се допускаха посетители в градината.

Всеки от нас се въоръжи с по един дебел прът и после заедно с фелдшера и няколко работници-животногледачи влязохме в дворното място пред обора на яковете. В средата на двора предварително бе поставен здравият дървен станок.

Чрез викове и побутвания с прътовете отделихме едрия болен як от останалите и го подкарахме към станок. Със сравнително малко усилия успяхме да вкараме животното в него. Лекарят започна да преглежда болното му око. Изведнъж стана нещо неочаквано — якът се разсвирепя и така се разлудува в станок, че го разчупи на парчета и излезе от него...

Друг станок нямаше, но не искахме да отлагаме прегледа — животното беше твърде ценно, пък и наш дълг бе да го лекуваме. С оглед на създалото се положение решихме да уловим яка в голяма въжена мрежа (такива имаше няколко в градината) и като го омотаем хубаво в нея, лекарят да прегледа окото. Скоро мрежата бе донесена и ние отново започнахме нашия „лов“.

Започнахме да заграждаме яка от три страни и да го подкарваме към мрежата, чиито краища се държаха от няколко работници. Изведнъж обаче якът подгони един от животногледачите, след като този го удари доста силно с пръта. Работникът направи единственото възможно нещо — той хукна да бяга и бързо се прехвърли през оградата, която заграждаше дворното място пред обора на яковете. Тази ограда бе до половината от бетон, над който имаше железен парапет. Ако якът бе настигнал животногледача и го бе блъснал в бетонната стена, можеше да се случи най-лошото.

Въпреки че животното бе явно много раздразнено, ние решихме отново да се опитаме да го омотаем с мрежата. У всички ни — и у животногледачите, и у фелдшера, и у нас двамата с ветеринарния лекар, нещо сякаш закипя. Искахме на всяка цена да надвием едрото и мощно животно. Отново се опитахме да го подкараме към мрежата, но

все не успяхме. На два пъти разяреният як подгони и мен и трябваше да се спасявам с отчаяни скокове през оградата...

Оставихме яка малко да се поуспокои и след това отново подновихме нашите усилия да го уловим. Сега той уж покорно тръгна към мрежата, но внезапно се извърна и се спусна към стоящия до мен животногледач. Якът така силно удари работника с главата си в хълбока, че човекът веднага падна на земята. При удара якът засегна леко и мен самият в едното коляно. Единственото нещо, което можах да направя, бе да ударя с все сила животното по главата с дебелия прът, който държах в ръцете си. Якът сякаш нищо не усети, но все пак се отдръпна. След това изведнъж той подгони ветеринарния лекар, който веднага се опита да се прехвърли през оградата. За нещастие кракът му се закачи за железния парапет и той удари главата си в бетонната основа на стената откъм външната страна.

Сега вече бяхме принудени да прекратим опитите си да уловим яка. Веднага бе извикана „Бърза помощ“ и дежурната линейка скоро спря пред двора на яковете. Качихме двамата пострадали в нея и аз ги придружих до „Пирогов“. За щастие както животногледачът, така и лекарят нямаха тежки наранявания и след като им бе дадена необходимата медицинска помощ, и тримата се завърнахме в градината, където ни очакваха с нетърпение нашите другари.

[1] В тази книга се вписват застрашените от изчезване и станали вече много редки животни и растения на нашата планета, за чието запазване трябва да се вземат ефикасни мерки. Досега в тази книга са вписани названията на повече от 200 вида бозайници и 300 вида птици. Между тях са най-едротото животно на нашата планета — синият кит, яванският носорог, индийският лъв, амурският тигър, зубърът и още много други едри и силни животни. Редица страни, в които природозащитното дело е поставено на висота, имат и собствена „Червена книга“. Такава има и България (бел.авт.). ↑

ВНУШИТЕЛНИТЕ РОДНИНИ НА НАШАТА МЕЧКА

Най-едрият сухоземен хищник на нашата планета е **БЯЛАТА МЕЧКА**. По размери това животно надминава и останалите видове мечки.

Бялата мечка (Thalassarctos maritimus) е действително грамадно животно — дължината на тялото ѝ достига до 3 м, а теглото до 700–750 кг. Според Роберт Мак-Кланг имало сведения, че един екземпляр тежал 783 кг и ако това било вярно, то тази била най-голямата регистрирана мечка изобщо.

Бялата козина на най-едрия сухоземен хищник е извънредно гъста; тя плътно покрива цялото тяло, включително и ходилата на животното. Тази козина го предпазва от студа, за което способствува още и дебелият слой подкожна мазнина на нормално охранената бяла мечка.

Бялата мечка е разпространена най-вече в Арктика — по ледовете и крайбрежията на земите около северния полюс, но се среща на места и в материковата тундра. Голяма част от живота си този хищник прекарва върху дрейфувашите ледове, като извършва често дълги „пътешествия“ из Северния ледовит океан. При тези странствувания бялата мечка достига и до самия северен полюс, около който е била виждана неведнъж от хората, работещи в дрейфувашите научни станции.

Бялата мечка е отличен плувец. Като се потопи под повърхността, хищникът затваря плътно ноздрите и устата си, а ушите си притиска към главата. Очите му обаче остават отворени и под водата, благодарение на което бялата мечка лесно се ориентира и вижда преследваната плячка. Това животно е в състояние да плува няколко денонощия поред в ледено студената вода със скорост 4–6 км в час. Понякога бели мечки са били забелязани да плуват сред морето на сто и повече километри от най-близкия бряг.

Когато е добре охранена, бялата мечка лесно понася температура на въздуха минус 40°C и при този студ охотно плува цял ден в морето. Когато обаче е изтощена и отслабнала, тя не понася добре ниските

температури и избягва да търси храна във водата. През време на дългата полярна нощ, която при условията на Арктика трае 126 денонощия, белите мечки често жестоко гладуват и вече съвсем изтощени, ядат понякога само мъхове и треви.

Главна храна на бялата мечка са тюлените, които тя лови както на сушата, така и във водата. Понякога, дебнейки тюлен, хищникът лежи с часове неподвижно в снега, прикривайки с лапа своя черен нос, който би го издал сред околната белота. Друг път бялата мечка издебва плячката си, като плува известно време под водата и изведнъж неочаквано се появява край лежащия на някой леден блок тюлен. Често хищното животно използва умело естествени укрития, за да се доближи незабелязано до своята жертва, като накрая я достига чрез огромен скок. Освен с тюлени бялата мечка се храни още с различни други животни. Тя лови риби и напада северните елени, не се отказва от полярните лисици и дори от мишевидните гризачи — лемингите. Лакомство за нея са различните видове птици и птичи яйца. Освен това в „менюто“ на бялата мечка влизат още различни ягоди и диви плодове, мъхове, водорасли и различни треви, които тя понякога изкопава изпод снега. Грамадното животно не се отказва и от мърша, стига да попадне на такава. Понякога бялата мечка опустошава складовете с хранителни продукти на полярниците и ловците.

Суровите условия на Арктика са причина за едно жестоко явление в биологията на бялата мечка. Напролет и в началото на лятото настъпва един твърде тежък период за изхранването на този хищник. Тогава тюлените са най-малко достъпни за него. Именно по това време от годината, измъчвани от силен глад, мъжките бели мечки се нахвърлят нередко върху малките мечета и ги изяждат независимо от яростната съпротива на мечката-майка. Според достоверни сведения всяка година около една четвърт от малките бели мечета стават жертва на зъбите и ноктите на побеснелите от глад възрастни зверове, и то нередко на собствените си бащи.

Доскоро се смяташе, че бялата мечка изобщо не спи зимен сън. Според най-нови сведения обаче в известни области на Арктика някои бели мечки прекарват най-студения период от зимата в убежища под снега в полусънно състояние.

Женската бяла мечка ражда своите малки в снежна „пещера“ през зимата. Когато наближи времето да роди, женската потърсва

някое уединено място на подветрения склон на някой заснежен връх или хълм на сушата. Тук в дълбокия сняг тя си изкопава бърлога. Порядко женската мечка изкопава само неголяма яма в снега и ляга в нея. В този случай по-нататъшната „грижа“ за строежа на снежната бърлога тя предоставя на... вятъра и снега. При първата по-силна буря легнала мечка бива засипвана от дебел слой сняг, който не само плътно я покрива, но образува и здрав покрив над нея. Мечката само отърква с гърба и страните си снежните стени и „пещерата“ е готова. Някои такива бърлоги имат дължина около два метра и височина около един и половина метра. Стените им са много здрави и огладени отвътре. Сложат сняг, който покрива бърлогата, е дебел понякога над един метър.

Малките мечета се раждат обикновено през зимата — от декември до февруари, и са едри колкото котенца. Те растат обаче твърде бързо и скоро тялото им се покрива с козина. На около един месец проглеждат, на два месеца тежат около 6 кг, а на четиримесечна възраст — около 20 кг. Мечката-майка ги кърми 12–15 месеца.

Известно време след като роди своите малки, женската бяла мечка пробива покрива на снежната бърлога и от време на време излиза навън. Като поотраснат, мечетата започват да я следват в нейните „разходки“. Отначало те не се отдалечават много от бърлогата и като премръзнат, бързат да се скрият в нея. Когато мечетата навършат 3–4-месечна възраст и вече достатъчно укрепнат, мечката-майка напуска заедно със своите малки окончателно не само бърлогата, но и сушата и започва да скита, придружена от тях, по морските ледове.

Размножителният период на бялата мечка е през пролетта или лятото. По това време около една женска мечка може да има до три или дори до седем мъжкари. Бременността трае 230–250 дни. Женската става полово зряла на 4-годишна възраст. Първия път тя ражда обикновено едно малко, а след това на промеждутъци от по 3 години — по две, рядко по три малки. Като изключение се раждат понякога и четири мечета наведнъж.

Бялата мечка е безспорният властелин на безбрежните ледени и снежни пространства в Арктика. Тук нейн враг е само човекът.

В миналото, когато ескимосите са ходели на лов с примитивни оръжия, който е успявал да убие „нанук“ (така се нарича на езика на ескимосите бялата мечка), се е считал за герой. Много мъже са загивали, опитвайки се да надвият огромния звяр.

Всъщност, както показват много наблюдения, бялата мечка не напада човека, освен ако не бъде раздразнена или ранена от него или когато понякога защитава своите малки. Ето какво пише по този въпрос именитият познавач на арктическата фауна съветският зоолог С. М. Успенски:

„От трите вида мечки, които се срещат в пределите на Съветския съюз, най-малко опасна за човека е бялата мечка. Неприятни случки стават много по-често при среща с кафява мечка или дори с минаващата за «вегетарианец» хималайска мечка. В тези райони на Арктика, където срещи на хора с бели мечки не са редки, нещастните случаи могат да се преброят на пръсти. Например в Нова земя за повече от стогодишната история на нейното усвояване са известни само два-три случая, когато човек е пострадал от бяла мечка. На остров Врангел през последните 30–40 години, т.е. също така за целия период на усвояването му, са били убити при различни обстоятелства хиляди мечки, но при това не е пострадал нито един ловец.

Даже раненият бял мечок или мечката, която защитава малките си, обикновено предпочита да избяга, отколкото да се нахвърли върху човека. Когато край бърлогата ѝ се появи човек, женската бяла мечка само се опитва да сплаши неканения гостенин: подавайки бързо глава от жилището си, тя гръмка изревава или «фучи» и веднага се скрива. На споменатия остров Врангел се намерили смелчаци, които даже пълзешком влизали в бърлогите (наистина с револвер в ръка) и излизали оттам невредими. Разказват за един случай, когато невъоръжен полярник-скиор, правейки разходка около полярната станция, изведнъж се строполил в някаква дълбока яма, когато се спускал по стръмния планински склон. Като дошъл на себе си, полярникът ужасен разбрал, че е попаднал в меча бърлога, и решил, разбира се, че ще загине. Право пред него, опирайки се в стената на жилището си, полуседяла едра женска мечка; чувало се сумтенето на разгневения звяр, чието топло дихание човекът усещал по лицето си. Обаче виждайки, че времето минава, без «хазайката» да пуска в ход своите зъби и нокти, полярникът започнал да се озърта, след това бавно започнал да се придвижва към изхода и успял да се измъкне от бърлогата, отървавайки се само с преживения страх. Едва когато вече се бил доста отдалечил, мечката решила да подаде главата си и изревала свирепо по него...“

Друг интересен случай, пише Успенски, ми бе разказан от известния полярен изследовател Г. А. Ушаков.

„През двадесетте години на нашия век един ескимос-ловец бил отнесен от плаващ лед в морето и трябвало тук да пътешествува по неволя в продължение на много дни. Тежкото положение на ловеца се усложнявало и от обстоятелството, че той бил привършил патроните си и пушката му се превърнала в безполезен товар. Веднъж, когато човекът бил заспал, на леда се появила голяма бяла мечка и по този начин «пасажерите» станали двама. През първите часове съседите се гледали един друг недоверие, но като се убедил, че мечката не е настроена агресивно, човекът се успокоил, а след него се успокоило и животното, което сладко заспало на няколко крачки от ловеца. В този случай звярът се показал много «по-благороден» от човека. Докато той спал, ескимосът изготвил от ножа и пушката си «копие» и заклал с него мечката. По този начин ловецът си набавил запас от месо, който му стигнал до края на пътешествието, което завършило благополучно.“

Застрашителното намаляване броя на белите мечки през последните десетилетия накара учените да набележат ефикасни мерки за предпазване от окончателно изчезване на най-едрия сухоземен хищник на Земята. За целта те поискаха съдействието на всички държави, които владеят части от Арктика. Направените постъпки дадоха резултат и съответните власти предприеха редица мерки за спасяване на бялата мечка от пълно унищожение.

В Съветския съюз още от 1956 г. ловът на бели мечки е забранен, като млади екземпляри за зоологически градини могат да се ловят само със специално разрешение. Канадското правителство е позволило лова на бели мечки само на ескимосите, а в Аляска и Гренландия е забранено убиването на женските и младите.

В резултат на взетите мерки броят на белите мечки в Арктика започна устойчиво да нараства. През 1973 г. бе сключено специално международно съглашение между Съветския съюз, Съединените щати, Канада, Дания и Норвегия за защита на бялата мечка. Взетите мерки дават основание да се смята, че най-едрият сухоземен хищник на нашата планета не е заплашен повече от изчезване.

След бялата мечка до най-големи размери достига *кафявата мечка* (*Ursus arctos*), която се среща и в пределите на България. Мечката, която живее у нас, спада към сравнително по-дребен подвид,

докато някои други подвидове кафява мечка се отличават с големите си размери. Грамадни кафяви мечки се срещат в Аляска, на о-в Кодиак, в Далечния Изток и на Камчатка. Тяхната дължина може да достигне до 2,5 м, а теглото им — 700 кг.

Кафявата мечка е много широко разпространена — тя живее в Европа, Азия и Северна Америка, като обитава горите и планините. В Европа кафявата мечка достига до 2 м дължина, а теглото ѝ рядко надминава 250 кг. Не само големината на това животно, но и цветът на козината му е силно изменчив в отделните географски области. Обикновено козината е тъмнокафява, но на някои места се срещат и почти черни екземпляри, а другаде мечките имат съвсем светла, сребриста до бледожълта козина.

Храната на кафявата мечка, общо взето, е твърде разнообразна. Това животно яде треви, корени, грудки и други растителни части, гъби, различни горски плодове, насекоми, червеи, охлюви и други дребни животни, както и птичи яйца. Не се отказва и от мърша, на места лови риба, а особено много обича мед и узрели, сочни плодове. Понякога кафявата мечка причинява вреди по нивите, градините и кошерите. У нас през 1959 г. например само в района на Хвойненското горско стопанство в Родопите са унищожени от мечки 30 декара овесени ниви, а в района на Чепеларското горско стопанство — 188 кошера с пчели.

Някои кафяви мечки се пристрастяват към месото на едри животни и нападат коне, говеда, овце, свине, елени, сърни, глигани и други домашни и диви бозайници. Такива мечки нашият народ нарича стръвници. Не винаги са ясни причините, поради които дадена мечка става стръвница. Някои смятат, че след като веднъж опита месо на едро животно, мечката се пристрастява към такава плячка.

Стръвниците са твърде дръзки; те нападат добитъка дори и тогава, когато наблизко има хора, които мечката по начало отбягва. Стръвниците убиват говеда, коне и овце в зоната на високопланинските пасища, а понякога нападат и пуснатия да пасе в гората добитък. На север в тайгата се срещат по-често стръвници, които ловят лосове, елени и други едри бозайници. На различни места мечката проявява различно хищническия си нрав. Ето какво пише по този въпрос видният съветски учен проф. П. М. Мантейфел:

„Пролетно време мечките нападат често крави и коне. Има горски села, където мечките нанасят големи вреди. Но далеч не всички мечки са толкова вредни. Има затънтени места, където нападенията на мечките върху добитъка и хората са много редки. А в Камчатка, където живеят особено грамадни мечки, такива случай почти няма, както и в Далечния Изток, в Кавказ и на много други места в СССР. Но на река Кан, приток на Енисей, се страхуват много от мечките, които неведнъж са проследявали и нападали ловците.“

В различни страни са отбелязвани нападения на кафявата мечка срещу човека. Проф. Мантейфел описва един такъв случай, станал в Съветския съюз.

Веднъж студент-ловец се движел със ски по леда на реката Чун в Лапландския ловен развѣдник. Като видял пред себе си голяма, незамръзнала дупка в леда, той започнал да се изкачва по брега, за да заобиколи това опасно място. Като се изравнил с храстите, които се намирали по склона, студентът изведнъж видял голяма мечка с червеникава козина. Тя тичала право към него. За миг зверът го повалил, захапал го със зъби за крака и започнал злобно да го удря с лапата си. Както бил легнал по гръб, студентът все пак успял да смъкне пушката от рамото си и решил да стреля в мечката от упор. Обаче по ударника се бил набил сняг и когато студентът натиснал единия спусък, се получила засечка. Мечката обаче се уплашила от металния звук и отскочила на един метър, като внимателно се вглеждала в жертвата си. Студентът натиснал втория спусък. Сега пушката гръмнала и зверът бил пронизан от куршума. Поради получената рана от зъбите на мечката ловецът с голяма мъка се добрал до жилището си.

Защо мечката нападнала студента? Оказало се, че тя току-що била убила два елена. Единият от тях, годинак, хищникът успял да зарови в снега до брега, а вторият — голяма кошута, настигнал върху леда и заедно с него, счупвайки леда, паднал във водата. Мечката убила там жертвата си и след това я измъкнала почти цялата на снега. Когато студентът се приближил до хищника, той, разгорещен още от борбата, пазел богатата си плячка, скрит в храстите по склона на брега.

В Далечния Изток кафявите мечки следят понякога усурийските тигри и доизяждат остатъците от плячката на тези грамадни хищни котки. В Сибир мечките често чупят клоните и огъват върховете на

боровете, за да достигнат до шишарките на тези дървета. Деликатес за тях са мравките. Веднъж в стомаха на една мечка, която неотдавна се била надигнала от бърлогата си, намерили няколко килограма мравки и мрави „яйца“ (какавиди) заедно със строителен материал от мравуняка, който тя разкопала. Най-старателно обаче от всичко мечките търсят мед. Те откриват кошерите по бръмченето на пчелите и миризмата на меда. Интересно е, че понякога мечките се измамват, като вземат за бръмчене на пчели звуците, които се чуват от телеграфните жици. Забелязано е, че едрите животни дори се качват по стълбовете и разкъсват опънатите жици. Кафявата мечка съвсем не е така тромава, както изглежда на пръв поглед. Тя лесно застига бягащ човек, плува добре и се катери сръчно не само по дърветата, но и по стръмни скални стени.

През топлото годишно време мечката почива, легнала на земята, като избира за това някое глухо и затънтено място. Зимата тя прекарва най-често в бърлога. За такава може да служи някоя яма под корените на повалено от буря дърво, голяма скална дупка или пукнатина, дървесна хралупа, а понякога и яма, която животното само си изкопава в почвата. Бърлогата се засипва от снега и остава само малък отвор, чрез който тя се проветрява. Вътре в бърлогата е по-топло, отколкото вън. Веднъж, когато външната температура била минус 14°C, термометърът, който бил завързан за прът, показал, че до спящата мечка температурата е плюс 2°C.

През зимата кафявата мечка не спи дълбок сън, а по-скоро дреме. При опасност тя веднага се събужда, като може дори да напусне бърлогата си и да потърси нова. По време на зимния си сън мечката не се храни, а живее за сметка на натрупаните в тялото ѝ мазнини. Някои мечки не успяват да затлъстят достатъчно през есента, поради което не лягат да спят зимен сън, а са принудени да скитат из горите, макар че тогава за тях няма достатъчно храна там и затова най-често загиват от глад сред дълбоките снегове.

Женската кафява мечка ражда през зимата в бърлогата си своите малки, които отначало са съвсем дребни — всяко тежи по около 0,5 кг. Майката ги кърми до пролетта и когато времето се затопли, напуска окончателно с тях бърлогата. Сега освен с мляко мечетата започват да се хранят още с растителна храна и дребни животни, например

насекоми. Понякога освен родените през зимата малки майката води със себе си и миналогодишното си потомство.

Размножителният период на кафявата мечка е през лятото, обикновено от май до юли. По това време между възрастните полови зрели мъжки мечки стават ожесточени борби. Понякога те завършват със смъртта на единия от мечоците, който победителят може даже да изяде. Бременността при кафявата мечка трае от 6 до 8 месеца. Обикновено се раждат 2–3, рядко по 4 или 5 мечета наведнъж.

Интересно е, че през зимата разтревожената в бърлогата си мечка лесно напуска невръстното си потомство и бяга от ловеца, докато през лятото тя защитава ожесточено поотрасналите вече мечета. Общо взето, кафявата мечка е грижлива майка. Понякога обаче тя бие силно с лапата си непослушното мече, което дълго след това стои нацупено настрана, поглеждайки от време на време сърдито майка си.

Кафявата мечка е много силно животно. Търсейки храна, тя преобръща понякога големи камъни или измества паднали дебели дървета. Освен това мечката може да замъкне на далечно разстояние убитата от нея тежка плячка — например някоя крава или лос.

В Европа и Америка кафявата мечка почти няма врагове — само в изключителни случаи се решават да я нападне някоя много изгладняла глутница вълци. В Азия обаче, например в Далечния Изток, тя става понякога жертва на тигъра.

Кафявата мечка става полово зряла обикновено на две и половина до тригодишна възраст. Продължителността на живота ѝ най-често е 30–35 години.

Макар да е силно и свирепо животно, кафявата мечка се поддава на дресура. Всеки от нас е виждал в цирка или водени на синджир дресирани мечки, които изпълняват различни „номера“.

Карл Хагенбек, известен в миналото директор на зоологически градини и търговец на диви животни, описва в своите спомени един интересен случай на „опитомяване“ на кафяви мечки. Ето какво разказва той.

Веднъж Хагенбек продал няколко кафяви мечки на собственика на една менажерия. Когато обаче последният дошъл да си прибере зверовете, оказало се, че сандъците му са твърде слаби и несигурни за такива едри и силни животни. Ето защо собственикът на менажерията препродал мечките на някакви цигани. Тези цигани не носели със себе

си нито клетки, нито здрави и големи сандъци и затова Хагенбек ги попитал как смятат да приберат купените от тях мечки. На този въпрос циганите само лукаво се усмихнали и казали, че това си е тяхна работа. Те направили следното:

Отначало оставили мечките да гладуват цели два дни, а после им дали да ядат солена риба — селда. Гладните зверове по неволя изяли рибата. Скоро обаче започнала да ги мъчи страшна жажда. Но вместо да дадат вода на жално ревящите животни, циганите им поднесли... подсладен спирт. Мечките веднага изпили вкусната течност и така се напили, че скоро заспали непробуден сън. Тогава циганите, въоръжени със здрави клещи, влезли при спящите зверове, избили им кучешките зъби, отрязали ноктите и им промушили през ноздрите по една желязна халка със синджир, който вързали на врата на животните. След това циганите натоварили все още спящите мечки на каруците си и си тръгнали. Когато след известно време зверовете се пробудили, те започнали един след друг да падат от каруците..., но завързани за синджирите, послушно следвали новите си стопани.

В Европа, пък и на други места кафявата мечка става все по-рядка. Докъм края на миналия век това животно е било широко разпространено в нашите планини. Вследствие на безогледното му избиване обаче то започнало да намалява застрашително. Едва през 1941 г. ловът на мечки в България е бил забранен (с изключение на този на стръвниците). Днес кафяви мечки има у нас още в Стара планина (откъдето минават понякога и в Средна гора), в Родопите, Рила и Пирин. На Витоша и Странджа те са отдавна избити.

Кафявата мечка е един от най-редките и ценни видове на българската фауна и затова с право се намира под защитата на закона.

Близкородствена на кафявата мечка е *сивата мечка*, наречена още *гризли* (*Ursus horribilis*). Доскоро тя се смяташе за отделен вид, но днес все повече зоолози-специалисти я считат само за отделен подвид на кафявата мечка. Големината на това животно е внушителна — дължината му достига до 2,5 м, а теглото — до 450 кг. Характерни за гризлите са извънредно дългите ѝ (над 10 см) големи нокти. Козината на тази мечка е с изменчив цвят — от сребрист и кремав до почти черен.

До края на XVIII в. гризли е била разпространена почти в цялата западна част на Северна Америка — от Аляска до Мексико, като на

изток разпространението ѝ е стигало до Дакота и Минесота. Обаче по-късно сивата мечка е била все по-ожесточено преследвана и убивана. Още в 30-те години на нашия век сивата мечка е изчезнала на юг от канадската граница, като се била запазила там само на две места — в Йелоустоунския национален парк и в националния парк „Глейшър“. Днес в Канада има още 11000–18000 гризли, в Аляска броят на мечките е 8000–10000, в Йелоустоунския парк живеят около 200, а в „Глейшър“ — не повече от 100.

Сивата мечка е не само извънредно силна, но и много свирепа. В миналото сред всички индиански племена мъжът, който убиел гризли, се ползувал с най-голяма почит. Само този, който в смъртен двубой е могъл да надвие страшния звяр, имал право да носи огърлица от неговите зъби и нокти. Червенокожите отдавали различни почести на трупа на убитата гризли, защото смятали, че тя е някакво свръхестествено същество, надарено с огромна сила.

По биологията си гризли не се отличава много от останалите подвидове кафява мечка. В зряла възраст огромните нокти пречат на сивата мечка да се катери по дърветата, но затова пък младите мечки много често се качват по дъбове, за да ядат жълъди, които извънредно много обичат. Естествено грамадният звяр яде не само растителна, но и животинска храна, тъй като лесно може да надвие всяко животно в своята родина. Гризли е отличен плувец и леко преплува дори големи реки.

Според Робърт Мак-Кланг с появата на говеда и овце в западната част на САЩ мечката гризли започнала да напада кравите и овцете на заселниците. Знаменита в това отношение станала мечката, която нарекли Стария Моуз. Това животно почти цели 35 години всявало ужас сред една обширна горска област в Колорадо. То лесно се разпознавало по следите, които оставяло, защото му липсвали два пръста. Според някои сведения по времето на своето „царуване“ Старият Моуз убил повече от 800 говеда, много коне, овце и 5 човека. Тази страшна мечка била много ловка и хитра и като призрак се изплъзвала от ловците, които усилено я преследвали заради обявената премия от 1000 долара на този, който я убие. Едва през 1904 г. един ловец, чиито кучета успели да задържат на едно място Стария Моуз, сложил край на дните на ужасния хищник, като изстрелял 8 куршума в могъщото му тяло.

В наши дни в националните паркове в Америка се случват рядко нещастия при среща на хора с гризли. Обаче и сега се препоръчват на посетителите някои предпазни мерки в тези паркове.

ЦАРЯТ НА ЖИВОТНИТЕ

Не случайно още от най-древни времена **ЛЪВЪТ** е бил символ на сила и мощ. След тигъра този хищник е най-едрият представител на семейство Котки.

Могъщото тяло на лъва (*Panthera leo*) достига без опашката до 2–2,40 м дължина и 225–250 кг тегло. Опашката на животното е докъм 1 м дълга. Външният вид на този хищник е твърде характерен, особено при възрастния мъжки лъв.

Лъвът е един от малкото хищници, при който има ясно изразен полов диморфизъм.

Тялото на лъва е стройно, главата му е масивна, а яките крака не са много дълги. Най-характерна за мъжкия лъв е гривата, която покрива горната част на главата, врата, плешките и гърдите му. Космите на гривата са винаги много по-дълги и тъмни от останалата козина по тялото, която има пясъчножълт до жълтокафяв цвят. В някои случаи надлъж по долната страна на корема на лъва има също така дълги и тъмни косми, които образуват „коремна грива“. Сноп дълги и тъмни косми има и на върха на опашката на животното, които образуват нещо като топка. Лъвицата и младите животни нямат грива — тяхното тяло е еднообразно оцветено. Малките лъвчета обаче имат по тялото си множество тъмни петна, които по-късно изчезват.

В недалечното минало лъвът е населявал цяла Африка, като се е срещал и в Югозападна Азия — на изток до Индостан. На тази огромна площ са живеели различни подвидове, които са се различавали по някои белези помежду си. Отделни подвидове са били берберският, сенегалският, сомалийският, капският, масайският, персийският и индийският лъв. Берберският лъв е бил окончателно изстребен още в началото на нашето столетие. Той е бил разпространен в атласките страни и е имал добре развита коремна грива. Такава грива е имал и капският лъв, който също е бил изстребен. По-дребен от тях е по-червеникавият сенегалски лъв, който няма грива по корема си и се е запазил и до днес. В зоологическите градини най-често в наши дни хората виждат масайския лъв, чиято грива над челото е като че ли

сресана назад. Индийският лъв, който сега е на изчезване, понякога почти няма грива. Тъмна грива и светла козина (с т.нар. „изабелов цвят“) е имал персийският лъв, който е бил най-дребен от всички и в наши дни е вече напълно изтребен.

Днес лъвът се среща в Африка почти изключително в резерватите и националните паркове, а в Азия лъвовете има сега само на едно място — в гористия резерват „Гир“, който се намира в щата Гуджарат. През 1963 г. в Гирската гора са живеели около 80 индийски лъва — „последните мохикани“ от азиатските лъвовете въобще.

В Африка лъвът обитава най-вече саваните, но се среща и в равнини, обрасли с храсти, и в такива с полупустинен характер. Въпреки разпространеното мнение грамадната хищна котка не живее в същинските пустини. Това е обяснимо, като се има предвид, че лъвът се нуждае редовно от водопой. Най-много лъвовете има в местности, където се срещат изобилно диви копитни бозайници — антилопи, зебри и др. В планините на Африка лъвът се изкачва понякога твърде високо. В планините на Кения например лъвски стъпки по снега са били виждани не един път на около 3500 м надморска височина.

Лъвът се среща както поединично, така и на по-големи или по-малки групи. В тези лъвски глутници има най-често възрастни лъвовете и лъвици и малки лъвчета. Проф. Б. Гжимек дава някои интересни сведения за взаимоотношенията в лъвското „семейство“ и между лъвовете въобще. Ето какво съобщава той по този въпрос:

„Семейният живот на лъвовете прави на нас, хората, силно впечатление. Макар че понякога мъжките лъвовете се бият помежду си така, че наоколо летят цели кичури от черна или жълта козина, а понякога се случва и единият от двамата противници да загине, това не става по-често, отколкото при нашите боксьори на ринга. Лъвовете си имат също така определени «спортни правила».

Глутница лъвовете се изхитрява да яде мирно заедно от една зебра, докато много от нашите домашни кучета не могат да ядат едновременно от една чиния. При все че бременната лъвица ражда малките си в някое скрито място сред скали или храсти, след шест седмици тя гордо довежда своите малки в родната глутница. Мъжките лъвовете никога не изяждат своите «деца» и само в изключително редки случаи могат да разкъсат някое лъвче от чужда глутница. Те търпят, макар и да фучат и да правят най-недоволни гримаси, когато лъвчетата

дърпат със своите остри млечни зъбчета парчето месо, което «таткото» държи в устата си.

Лъвовете ходят задружно на лов и заедно ядат плячката си. Слаби и болни събрата биват дълго време «великодушно» подхранвани. Никой засега не знае дали биват изгонвани старите лъвове от глутницата, или те доброволно я напускат. Забелязано е само, че старите лъвици остават по-дълго време в глутницата, отколкото лъвовете. Обаче краят им е един и същ — всички биват разкъсвани на части от хиени или хиенови кучета. Старите лъвове не умират от болест или старост при природни условия.

«Любовните двойки» се отделят обикновено от «общата компания» и цели дни се занимават само със себе си. Даже при много горещо време те копулират по 30, а дори и по 40 пъти на ден.

Изглежда, че мъжките лъвове скитат по територия, която заема много квадратни километри, като се присъединяват ту към една, ту към друга група лъвици с малки. Във всеки случай най-силните измежду тях могат да си позволят такъв живот. Всяка лъвска глутница си има своя йерархия, но и най-слабият лъв струва повече от която и да е лъвица.“

Имал съм много пъти възможност да наблюдавам в Софийската зоологическа градина как се променя поведението на лъва по времето, когато той е в „любовен период“.

В сектора „Хищни бозайници“, който завеждах няколко години, имаше един лъв, наречен Судан, и една лъвица Кения, които живееха заедно в една и съща клетка. Тези два лъва бяха израснали от малки заедно и бяха така свикнали един с друг, че когато понякога се налагаше да ги разделим за ден-два в различни клетки, бяха твърде неспокойни, а понякога не искаха дори да ядат.

Ала и когато бяха заедно, пак трябваше да се съобразяваме с някои индивидуални особености на двете животни. На всеки от двата лъва се полагаше дневно по около 6 кг месо за храна. Дажбата обаче не можеше да им се дава общо, защото в такъв случай Судан грабваше веднага с острите си нокти всичкото месо и започваше лакомо да го яде, а Кения не смееше да се доближи до него. Ето защо животногледачът, който ги хранеше, разделяше винаги предварително дажбата на две. След това поставяше поотделно месото на всеки лъв в двата противоположни ъгъла на вътрешната клетка и едва тогава

пускаше животните в нея. В други случаи подаваше отначало през единия край на решетката месото на Судан и едва след това даваше на Кения нейния дял, обаче чак на другия край на клетката.

Така беше през по-голямата част от годината — Судан се проявяваше като голям „егоист“. Ала когато настъпваше период, през който двата лъва бяха в „любовна връзка“, мъжкият лъв се променяше неузнаваемо. Сега Судан най-често не се докосваше до своята дажба, а оставяше Кения спокойно да изяде и нея...

Главна храна на лъва в Африка са различни видове антилопи и зебри, но той напада също така жирафи, млади кафърски биволи, млади носорози и някои други едри бозайници. Негова жертва стават и домашни животни. Лъвът яде и мърша, а при глад и различни по-дребни животни — бодливи свинчета и други гризачи (включително и мишки), птици, змии, костенурки, гущери и пр., дори понякога и насекоми.

„Царят“ на животните яде охотно и убита от други хищници плячка. В това отношение има твърде интересни наблюдения от проф. Гжимек и неговия син Михаел в парка „Серенгети“. Ето едно от тях:

Веднъж двамата видели на едно дърво леопард. Хищникът бил убил една газела. Леопардът, както това е свойствено за тази едра котка, бил замъкнал жертвата си на дървото и там здраво я заклещил в един чатал. Малко по-късно, привлечени от плячката, под дървото дошли десет лъва. На леопарда „му станало горещо“, той побързал да се спусне от другата страна на дървото и да се отдалечи. Един от лъвовете, възрастен мъжки, се покатерил по дървото до мъртвата газела, като изминал около десет метра до нея. Той започнал да дърпа жертвата на леопарда, но не могъл да я измъкне, тъй като тя била здраво заклещена. Тогава лъвът откъснал само двата задни бути на мъртвата газела и слязъл с тях на земята.

Сравнително до неотдавна се смяташе, че хиените се хранят предимно с мърша и че тези животни използват главно остатъците от „трапезата“ на лъвовете и леопардите. Действително в Африка може да се види често как лъв яде напр. убита от него зебра, а недалеч от грамадната котка са се насъбрали хиени, чакали и лешояди, които чакат да дойде техният ред.

Ала проф. Гжимек и един негов помощник — Алан Рут, установили и други, и то твърде интересни взаимоотношения между

лъвовете и хиени.

Днес е известно, че хиените често сами убиват зебри, антилопи и някои други африкански бозайници. Интересно е, че когато ядат жертвата си, хиените издават характерни звуци — нещо като „кикотене“. Оказало се, че щом чуят хиенския „смях“, лъвовете бързо се отправят към мястото, откъдето той се разнася. Огромните хищни котки прогонват хиените от тяхната плячка и сами се заемат с нея.

Проф. Гжимек и Алан Рут направили интересни опити. Те записали на магнетофонна лента „кикота“ на хиените. След това пускали тези ленти пред високоговорители, окачени на различни дървета в саваната. Оказало се, че по този начин Гжимек и Рут могат да привлекат цели групи от лъвовете към своя „Фолксваген“ и дори да отведат грамадните котки на някои хълмове, където изобщо нямаplo плячка за тях.

Когато повече лъвовете се готвят да нападнат заедно някое стадо зебри или антилопи, те постъпват най-често по следния начин. Два или три от тях се спотайват във високата трева недалеч от пасящото стадо. Останалите започват да се промъкват крадешком към него от противоположната страна и изведнъж го нападат. Те го подгонват право към спотаилите се лъвовете, които се нахвърлят върху зебрите или антилопите, когато последните ги наближат.

Зебрите и антилопите не се боят от лъв, който са забелязали отдалеч. Те продължават да пасат, когато той минава на известно разстояние от тях и само внимателно го наблюдават, като гледат да не го изгубят от погледа си. Това поведение на тревопасните бозайници се обяснява с обстоятелството, че те са много по-бързи от лъва и лесно могат да избягат, ако той ги подгони. Ето защо грамадната хищна котка гледа винаги да се доближи незабелязано до своите жертви, а когато повече лъвовете ловуват заедно, те устройват по описания по-горе начин „засада“ на пасящото стадо. Лъвът може да настигне чрез по-продължително бягане само съвсем млади или пък болни и отслабнали зебри и антилопи.

Грамадната хищна котка убива най-често бързо своята жертва. Лъвът скача обикновено отстрани или изотзад на гърба на преследваното животно, като стоварва върху него само предната част на тялото си, а задните му крака остават опрени в земята. След това той понякога сграбчва с предната си лапа главата на нападнатото

животно и чрез рязко движение, я дръпва към себе си. Считат, че при това може би се счупват шийните прешлени на жертвата, но това още не е доказано. По-често лъвът впира зъбите си в гърлото на нападнатото животно и така го задушва. Понякога той удушва жертвата си, като стиска със зъби муцуната ѝ отпред.

Лъвът излиза най-често нощем на лов, но понякога напада и през деня. През по-голяма част от денонощието лъвът спи или дреме, особено ако е сит.

Лъвският рев може да се чуе при тихо време на осем-девет километра далеч. Най-често огромните котки започват да реват скоро след залез слънце, понякога в течение на цял час. Досега няма общоприето мнение за биологичното значение на този рев. Немският професор Ханс Криг счита, че ревейки, лъвовете просто си доставят удоволствие. Проф. Гжимек категорично твърди, че чувайки мощния рев, зебрите, антилопите и газелите съвсем не се пръсват да бягат на различни страни, както това може да се прочете в различни книги. Обаче големият природоизпитател и пътешественик Алфред Брем описва реакцията на различни домашни животни, намиращи се в заградено място, спрямо гръмовития рев на лъва. Когато той проехти близо до тях в нощта, овцете се хвърлят като луди срещу трънливата ограда, козите силно вресчат, говедата, мучейки, се насъбират в неспокойни купчини, камилите се мъчат да скъсат въжето, с което са вързани, за да избягат, и дори храбрите кучета, които се борят с хиени и пантери, жално вият и бягат да търсят защита при своя господар.

Лъвът е извънредно силен. С един удар на лапата си той може да повали младо говедо. А. Брем пише, че самият той е бил свидетел как един лъв, държейки убито двегодишно африканско говедо в устата си, е прескочил ограда, по-висока от човешки ръст. Говедата в тази местност били наистина по-дребни от европейските, но въпреки това такъв скок говори ясно за силата на грамадната хищна котка.

На някои места, например в парка „Маняра“ в Аруша, лъвовете често се катерят по дърветата и там почиват. Защо те правят това само на някои места, досега не е обяснено.

Лъвовете не се къпят обикновено доброволно в зоопарковете, докато тигрите охотно правят това. Но лъвовете могат да плуват. Проф. Гжимек пише, че неведнъж лично е виждал как лъвовете преплуват около 200 м разстояние в езерото Виктория — от брега до о-в Укерере.

В Африка практически лъвът няма врагове освен човека, но, както бе вече казано, той може да пострада при нападението над някои силни животни, например на кафърски бивол или едра жирафа. Лъвът не смее да напада възрастните слонове и носорози, както и извънредно силните и свирепи стари мъжки кафърски биволи. Когато срещне такива животни, той се отбива от пътя им.

Известно е, че лъвовете понякога нападат и убиват хора. В известни случаи, особено когато липсва друга плячка, грамадните котки могат да се превърнат в истински людоеди.

В книгата си „Серенгети не трябва да загине“ проф. Гжимек споменава следните два случая, при които лъвовете-людоеди разкъсали много хора.

През 1898 г. в областта на днешния национален парк „Цаво“ в Кения два лъва-людоеди спрели строежа на железопътната линия за Уганда почти в продължение на девет месеца, тъй като изяли един след друг двадесет и осем работници, а най-после и самия инспектор по строежа на линията. По всяка вероятност той бил заспал във вагона, когато с пушка в скута си дебнел двата лъва-„престъпници“.

През 1955–1956 г. в областта на Ангола и Уганда лъвовете умъртвили четиридесет и пет души, тъй като дивечът, който представлявал дотогава храна за тях, бил унищожен напълно от туземци-браконieri.

Когато има достатъчно дивеч, лъвовете обикновено не нападат нито хората, нито домашните животни. Същото явление се наблюдава и при тигъра.

Размножаването при лъва не е свързано с определен период от годината и затова по всяко време могат да се видят лъвици с малки лъвчета. Бременността трае от 105 до 112 дни. Най-често се раждат наведнъж по 3 лъвчета, по-рядко по 2, 4, или 5. Половата зрелост при лъва настъпва на четвъртата година. На 14–15-годишна възраст лъвовете са вече „старци“ и живеят отделно от глутниците. Проф. Гжимек описва картинно някои срещи със стари лъвове:

„Веднъж срещнахме един такъв стар «юнак», самотен на широкото поле. Той лежеше под сянката на едно дърво. Устната му висеше надолу и откриваше изтритите му жълти зъби, а ребрата му можеха да се преброят поотделно. Долните му клепачи висяха отпуснати, а когато животното направи няколко крачки, по

изгърбеността му и по схванатите му крака личеше, че изпитва болка. Такива лъвовете рано или късно биват разкъсвани от хиени или хиенови кучета.

Един ден Майлс Търнър наблюдавал глутница хиенови кучета около един стар лъв. Те подскачали, както скачат кучетата, когато им се играе, правели мними нападения, а «старецът» фучал срещу тях, удрял с лапата си и те се оттегляли...“

В зоологическите градини лъвовете живеят най-често докъм 20–30 години, но в природата умират сигурно доста по-рано.

ВЛАСТЕЛИНЪТ НА АЗИЯ

ТИГЪРЪТ (*Panthera tigris*) достига до по-големи размери от лъва. Най-едрите екземпляри са 2,80–3 м дълги, опашката им достига до 1,10 м, а теглото до 350–380 кг. При тигъра половият диморфизъм не е така ясно изразен, както е при лъва; двата пола твърде много си приличат.

Тялото на тигъра е гъвкаво и стройно, а движенията му са леки и грациозни. Главата на животното е заоблена, с малки уши. Дългата опашка е равномерно окосмена; тя няма „топка“ от по-дълги косми на края си. Яките крака на тигъра завършват с широки лапи, снабдени с грамадни нокти — до 10 см дълги и 4 см дебели в основата си. Козината, която покрива тялото, е, общо взето, равномерно дълга, като по-големи косми има най-вече по гърдите и корема. При мъжкия тигър по-дълги косми има още по шията и по бузите, които образуват „бакенбарди“.

Окраската на тигъра се мени в зависимост от местността на разпространение и от годишните времена. Основният цвят на козината на главата, гърба, страните на тялото, външната страна на краката и горната страна на опашката е най-често жълтооранжев до ръждивочервен. Долната част на врата, гърдите, корема, вътрешната страна на краката и долната страна на опашката са бели. Бели косми има още по главата и ушите на животното. Надлъж по цялото тяло на тигъра минават черни или тъмнокафяви напречни ивици.

Външно тигърът се отличава твърде много от лъва, но черепите на двата хищника трудно могат да се различат.

Тигърът се е приспособил да живее при твърде различни климатични условия — от места със сурова зима, където температурата спада понякога до -60°C , до такива с тропичен климат. Тигърът, както и лъвът, в недалечното минало е имал много по-широка област на разпространение и е бил много по-многоброен, отколкото днес. Сега този хищник е изтребен в редица страни, където по-рано се е срещал — например в Турция (азиатската ѝ част), Ирак и средноазиатските републики на Съветския съюз. Днес тигри има още в

Иран, Афганистан, Индия, Пакистан, Бангладеш, Непал, Бирма, Тайланд, Лаос, Кампучия, Виетнам, Малайзия, Индонезия, Китай, Корея, а в Съветския съюз този хищник се среща още само в Далечния Изток, главно в Приморския край.

На тази огромна територия обитават различни подвидове тигри. Според повечето специалисти днес има девет подвида от този хищник, които са следните: турански, или каспийски тигър, бенгалски, индийски, или кралски тигър, таримски, или лобнорски тигър, амурски тигър, усурийски, или корейски тигър, южнокитайски тигър, суматренски тигър, явански тигър и балийски тигър.

Според някои зоолози самостоятелността на таримския тигър е съмнителна, тъй като той е твърде близък до туранския. От друга страна, амурският и усурийският тигър също си приличат много и затова би трябвало да се обединят в един подвид. Съмнителна е и самостоятелността на балийския тигър.

Най-едри са амурският и усурийският тигър, а най-дребен е яванският тигър.

Според някои сведения отпреди десетина години днес на Земята живеят около 15 000 тигри. Според други сведения от същия период обаче от най-едрите подвидове — амурския и усурийския, са останали не повече от 150 екземпляра, от каспийския и таримския — около 70, почти на изчезване е южнокитайският тигър, няколко явански тигъра все още живеят в резервата „Бетири“, няма данни за суматренския тигър, а от срещания се на о-в Бали подвид са оцелели само 2–3 животни. Още не е записан в „Червената книга“ само бенгалският, или кралският тигър, който се среща в Индия, Бангладеш, Пакистан и Непал. Броят на това животно е 2000–3000 екземпляра.

В огромната област, където все още е разпространен, тигърът обитава различни по характер местности. В южната ѝ част той се среща в гъстите тропични и субтропични гори, както в планински местности докъм 2000 м надморска височина, така и в равнините. Освен това на юг той обитава още тръстиките джунгли, както и равнинните местности, обрасли с бодливи храсти и някои други труднодостъпни места. На север се среща например в тайгата и във вековните смесени гори от манджурски тип. Най-благоприятни за тигъра са местности, където има много копитни животни и много

водоеми. Тигърът се нуждае редовно от водопой. Освен това той плува много добре.

Тигърът се среща обикновено поединично, а в размножителните периоди — по двойки. Понякога може да се види тигрица с няколко малки.

В Приамурския край например единично живеещите тигри обитават отделни участъци, които не са по-малки от 400 км². Когато има малки, тигрицата отначало ловува на площ от 15 до 20 км², а след това постепенно я разширява.

Тигърът непрекъснато скита из обитавания от него участък. Най-често грамадната котка няма постоянно леговище, а почива близо до мястото, където лежи убитата от нея жертва. Понякога тигърът извършва далечни миграции — до 1000 км от местността, която обитава. Така например в Съветския съюз тигри мигрират понякога чак до северната крайнина на Байкал, в Читинската област и дори до Якутия.

Тигърът ловува през всяко време на денонощието, но най-вече през първата половина на нощта. При топъл климат, например в Индия, грамадната котка често почива денем някъде на сянка.

Плячка на тигъра стават най-различни животни. Главна негова храна са някои копитни бозайници, най-вече елени, сърни, диви свине и антилопи. Грамадната котка яде още лосове, азиатски муфлони, бодливи свинчета, зайци, мишевидни гризачи и птици, а понякога лови и риба, като изкусно я подхваща с лапата си във водата и я изхвърля на брега. Жертва на тигъра стават и различни хищници — вълци, рисове, чакали и язовци, а дори и мечки (по-често черната, или хималайска мечка, а по-рядко кафявата мечка). Както бе вече споменато, огромният хищник не се бои да нападне понякога и малките на най-едрият азиатски животни — индийския слон и носорозите.

Интересно е да се отбележи, че понякога в природата тигърът яде и насекоми, а също така различни горски плодове и треви. Виждали са го понякога да ближе и солена почва. Тигърът яде понякога и мърша, но само тогава, когато е много изгладнял.

При липса на достатъчно диви животни жертва на тигъра стават и различни домашни животни — волове и крави, биволи, коне, магарета, свине, кози и др., а особено често кучета.

Тигърът е извънредно силен — той може да отнесе например възрастна крава на 5–6 км далеч от мястото, където я е убил.

Противно на разпространеното мнение тигърът рядко напада човека, освен ако не се е превърнал в тигър-людоед.

Знаменитият английски ловец-натуралист Джим Корбет, който дълго време е ходил на лов за тигри в Индия и специално за тигри-людоеди, е безспорно един от най-добрите познавачи на поведението и биологията на този хищник. Не случайно неговите наблюдения и заключения се цитират от различни зоолози. По време на многогодишните си скитания из индийските гори и джунгли Джим Корбет неведнъж се е доближавал твърде много до различни тигри, но животните не са го нападали, при все че са го виждали. В края на краищата знаменитият ловец стигнал до заключението, че тигрите, като се изключат людоедите и ранените, са, общо взето, миролюбиви животни. Ако това не е било така, то хиляди хора не биха могли да работят из джунглите.

В подкрепа на това мнение съветският зоолог И. Б. Шишкин описва различни случаи, свидетелстващи за миролюбивия нрав на тигъра. Ето един от тях:

Преди години в Южен Таджикистан (където днес вече няма тигри) един колхозник тръгнал да търси загубеното си теле. Като минал през едно засято с памук поле, което граничело с тръстика, той забелязал в нея „нещо червеникаво“. Колхозникът помислил, че това е загубеното му теле, и затова го ударил с тоягата си. Какъв бил неговият ужас, когато „червеникавото нещо“ издало гръмък рев!... Тигърът, разбуден по такъв невежлив начин, разтваряйки уста, отново сърдито изревал и небрежно плеснал с лапата си вцепенения от ужас човек по главата. След това хищникът бавно се отдалечил, крачейки лениво по полето, а колхозникът останал да лежи на земята. Човекът се отървал много евтино за „ужасното оскърбление“, нанесено на могъщия звяр — тигърът само му раздрал кожата на главата.

Според И. Б. Шишкин множество сведения показват, че почти винаги човекът напада пръв тигъра, а не обратно. Често грамадната котка действително ходи по дирите на човека и тогава естествено плаши хората, въпреки че тя не ги напада. Според съветския професор А. Г. Баников тигърът следва човека вероятно само до границите на ловния си участък и не ходи повече след него, щом той напусне

пределите на неговото „владение“. Ако обаче ловецът рани и продължава да преследва тигъра, животното често го напада. Понякога и тигрица, която има малки, може да убие човек.

Според съветския зоолог А. А. Слудски тигърът напада човека при следните обстоятелства: когато е ранен и преследван; когато е заграден от кучета и ловецът се приближи до него; когато човек доближи леговище на тигър, в което има малки тигърчета; при неочаквано приближаване до хищника нощно време. Към тези причини Шишкин добавя още една — когато тигърът бива преследван продължително време и няма време нито да отдъхне, нито да яде.

При изброените по-горе положения обаче не винаги се стига до нападение от страна на звяра. Така например в съветския Далечен Изток при ловене на малки тигърчета тигрицата обикновено бяга, изплашена от изстрелите на ловците.

Горните данни не се отнасят обаче до тигрите-людоеди. Тези животни нападат първи човека. Как се превръща обикновеният тигър в людоед? На този въпрос според И. Б. Шишкин точен отговор дава Джим Корбет. Ето какво пише знаменитият ловец за причините, поради които тигърът се превръща в човекоядец:

„Тигърът-людоед е тигър, който по силата на независещи от него обстоятелства е заставен да се храни с необичайна храна. Тези обстоятелства в деветдесет на сто от случаите са наранявания, а в останалите десет на сто — старост. Раната, която е превърнала даден тигър в людоед, обикновено се дължи на небрежен изстрел, след който раненото животно не е било проследено и доубито, или пък на това, че при убиването на някое бодливо свинче тигърът се е разгневил до самозабрава и се е наранил от бодлите на свинчето.

Тигърът поначало не яде хора. Само когато е осакатен от нараняване или е стар, той е принуден, за да живее, да се храни с човешко месо.

Когато напада животните, като ги проследява или издебва, тигърът се осланя главно на бързината си, а до известна степен и на зъбите и ноктите си. Затова, когато страда от болезнени рани, няма зъби или пък зъбите му са повредени, а ноктите изтрити и не може да лови животни, с които поначало се храни, той по неволя започва да убива човешки същества. Аз съм убеден, че това преминаване от

животинска храна към човешко месо в повечето случаи става случайно.

За да обясня какво наричам случайно, ще ви приведа случая с Муктесварската тигрица-людоедка. Тази сравнително млада тигрица, когато давела едно бодливо свинче, изгубила едното си око, а освен това около 50 бодила, дълги от два до двадесет сантиметра, се забиили в лакътя и стъпалото на предния ѝ десен крак. Много от бодлите, след като опрели в костта, се огънали във форма на фуркет, та върхът на всеки бодил и пречупеният му край почти се съединили. Гнойни рани се образували по местата, където тигрицата се мъчила да извади бодлите със зъби. Когато животното лежало в една гъста трева и лижело раните си, примаяло от глад, една жена избрала случайно тъкмо тази ливада, за да накоси трева за добитъка си. Отначало тигрицата не ѝ обърнала внимание. Но когато жената накосила трева и стигнала до мястото, където лежала тигрицата, последната я ударила с лапата си по главата и ѝ смазала черепа. Смъртта последвала моментално. Това личи от факта, че когато на другия ден намерили жената, тя все още държала в едната си ръка сърпа, а в другата стискала ръкойката трева, която се канела да отреже в момента, в който ѝ бил нанесен ударът. Тигрицата оставила жената на ливадата и като куцала, извървяла близо два километра, след което се скрила в една дупка под паднало дърво. След два дни един селянин дошъл да си насече съчки от това дърво и тигрицата, която била легнала точно на другия му край, ударила с лапата си човека. Селянинът паднал върху дървото. Той бил свалил палтото и ризата си, а тигрицата забила ноктите си в гърба му, когато го убивала. Миризмата на потеклата от тялото кръв, когато мъжът паднал върху дънера, вероятно е подсказала за първи път на тигрицата, че селянинът може да ѝ послужи за храна. Както и да е, преди да го остави, тя изяла част от трупа му. На другия ден тя убила вече третата си жертва преднамерено, без никакво предизвикателство. След това същата тигрица се утвърди като людоедка и докато я убия, тя умъртви 24 души.

Тигър, току-що уловил плячка, ранен тигър или пък тигрица с малки нападат понякога хората, които ги безпокоят. Но колкото и широко значение да дадем на понятието «людоед», тези тигри не са людоеди, въпреки че много хора ги смятат за такива.

... Основно правило, от което не съм констатирал никакво изключение, е, че тигърът напада човека само денем, а леопардът само нощем... Когато тигърът се превърне в людоед, той изгубва всякакъв страх от човека, а понеже човек се движи повече денем, отколкото нощем, тигърът има възможност да напада жертвите си през деня и затова не е нужно да обикаля жилищата им нощно време...“

Според И. Б. Шишкин към причините, които Джим Корбет сочи като решаващи за превръщането на тигъра в людоед, би могла да се прибави още една, а именно обилието на неприбрани трупове по време на епидемии или война. Като пример за това Шишкин споменава някои наблюдения, направени по време на военните действия във Виетнам. Ето какво пише през 1967 г. по този въпрос съветският учен:

„През последните години се появиха съобщения за това, че в зоната на военните действия тигрите ядат трупове на хора и нападат ранените. Така през време на борбата на виетнамците против френските колонизатори тигрите бягали по посока на стрелбата, тъй като в тяхното съзнание трясъкът от изстрелите се свързвал с възможността да се сдобият с такава лека плячка, каквато са труповете на убити войници. В джунглите на Южен Виетнам, където сега се води жестока борба с американските интервенти тигрите нерядко нападат ранените. В тези съобщения обаче остава неясно главното — какви са именно тигрите, които нападат ранените? Дали това са людоеди, които само продължават предишната си дейност, или пък са нормални тигри, превърнали се в людоеди в резултат на появата в джунглите на множество трупове и такава лесна плячка, каквато са ранените. Ако е вярно последното, то към двете причини за преминаването на тигрите към людоедство трябва да се прибави и трета...“

Размножаването на тигрите не е свързано с определено време от годината. По време на такъв период тигрицата често реве, като привлича по този начин мъжките тигри. Понякога между последните стават ожесточени битки. Бременността трае от 98 до 112 дни. Тя ражда най-често 2–4 малки, по-рядко по 1 или пък 5–6 наведнъж. Грижи за поколението полага само тигрицата. През живота си една тигрица ражда общо 20–30 тигърчета. Малките следват майка си до 2–3-годишна възраст. Половата зрелост настъпва през четвъртата година. Според известни наблюдения тигърът живее в зоологическите градини до 40–50 години, но в природата навярно загива много по-рано.

На затворено тигърът лесно се кръстосва с лъва, като потомството най-често е по-едро от родителите си. То обаче е безплодно.

Тигърът няма други врагове освен човека. Понякога грамадната хищна котка може да загине в борба с някои други едри и силни животни — например с бивол или кафява мечка. Малките тигърчета понякога биват изяждани от възрастни мъжки тигри, от кафяви мечки или някои други хищници.

От най-древни времена в различни страни на Азия ходят на лов за тигри. В по-ново време се използват различни способи за умъртвяването или улавянето на едри хищници. Употребяват се например различни капани, някъде поставят отрова в недоядената от тигъра плячка, другаде копаят дълбоки ями и т.н. Най-често обаче ловът се извършва с огнестрелно оръжие.

В Индия например до сравнително неотдавна са ходели на лов за тигри с опитомени слонове. Според известни сведения този начин се практикува и днес в някои азиатски страни — например в Непал. Най-често обаче връзват като примамка говедо или бивол за някое дърво и устройват наблизко висока площадка, от която ловецът стреля по примамения тигър. Най-рискован е, разбира се, ловът на тигри-людоеди. Именно за такива тигри е ходил цели 32 години на лов Джим Корбет, като е спасил жителите на много селища от всяващите ужас грамадни котки, привикнали да ядат човешко месо.

Ето някои извадки от неговия разказ за това, как той е успял да убие тигрицата, наречена „Чоугарския людоед“, и нейната дъщеря:

„На картата на Източен Кумаон, която виси на стената пред мен, личат множество кръстове, а под всеки кръст — дата. Кръстовете обозначават местопроизшествията и датите на официално обявените човешки жертви на Чоугарския тигър-людоед. Общият брой на кръстовете е 64. Може би това не е точният брой на жертвите, защото аз държа картата, окачена отпреди две години, а през това време всички случаи не са ми съобщавани. Освен това за ранените и умрели впоследствие жертви не съм отбелязвал кръстче и дата.

Първият кръст носи датата 15 декември 1925 г., а последният — 21 март 1930 г. Разстоянието между крайните кръстове на север и юг е 80 км, а на изток и запад — 40 км; следователно то обхваща площ от 3200 км², в която има планини и долини. Зиме там пада дълбок сняг, а

през лятото цари ужасна горещина. Чоугарският тигър бе всял страх и ужас из цялата област. Различни по големина селца — едни с население от по сто и повече души, други само от по едно-две семейства — са разпилени из това пространство. Селцата се съобщават помежду си с пътеки, утъпкани от босите крака на жителите. Много от тези пътеки минават през гъсти гори, така че, когато се появи тигър-людоед и застраши движението по тях, междуселските съобщения се извършват чрез викане...

На една областна конференция през февруари 1929 г. ме натовашиха да се опитам да убия Чоугарския тигър. По онова време в областта Кумаон имаше три тигъра-людоеди, но тъй като Чоугарският тигър беше причинил най-много пакости, обещах да се заловя най-напред с него.

Картата с кръстовете и датите, набавена ми от властите, показваше, че людоедът се подвизава най-много из селата, разположени по североизточния склон на планинската верига Кала-Агар. Тази планинска верига, дълга около 60 км, се издига на височина 2400 м и гребенът ѝ е обрасъл с гори...

... На другия ден след обяд вече пребродих всяка педя земя из долината и тръгнах да се изкачвам по обраслия с трева скат с намерение да се върна при хората си в Далкания, когато чух един провлачен вик откъм обора. Викът се повтори и след като и аз отговорих с подобен вик, видях, че един човек се изкачи на една издадена скала и оттам се провикна из долината, питайки аз ли съм сахибът, дошъл от Найни Тал, за да убие людоеда. Казах му, че съм аз, и той ми съобщи, че по обяд говедата му дотърчали изплашени из едно дере откъм моята страна на долината и когато ги преброил, след като влезли в обора, видял, че липсвала една бяла крава. Той се съмняваше да не би кравата му да е убита от тигрите, които чул да реват миналата нощ на около километър западно от мястото, на което седях. Благодарих му за сведенията и тръгнах да разгледам дерето.

След като повървах малко по брега на същото дере, се натъкнах на следите на побягналите говеда. Проследих стъпките им в обратна посока и открих лесно мястото, където беше убита кравата. След като бяха убили животното, тигрите го бяха свлекли по стръмния склон надолу в дерето. Не бе разумно да следвам следата, оставена от влачената крава, затова слязох в долината, обиколих отдалеч и се

приближих от другата страна на дерето към мястото, където очаквах да намеря убитото животно. Тази страна на дерето не беше толкова стръмна, колкото онази, по която тигрите бяха свлекли убитата крава. Тя беше потънала в млади папрати — идеално място за дебнене. Стъпка по стъпка, безшумно като сянка си проправях път из папратите, които достигаха до пояс, когато на около двадесет и пет метра пред мен някакво движение прикова погледа ми. Един бял крак внезапно се издигна нагоре и силно се разтресе, а следната минута се разнесе гърлено ръмжене — тигрите ядяха плячката си и очевидно бяха на различно мнение относно някоя вкусна мръвка.

Почаках няколко минути напълно неподвижен — кракът продължаваше да се тресе, но ръмженето не се повтори. Не бе разумно да се приближа повече, защото дори и да успеех да извървя незабелязано двадесет и петте метра и да убия единия тигър, другият щеше по всяка вероятност да ме нападне, а мястото, на което бях застанал, не бе удобно за защита. На петнадесет метра наляво от мен и приблизително на толкова и от тигрите стърчеше скала, висока около три-четири метра. Ако успеех да се добера до нея незабелязано, бих могъл да застрелям тигрите оттам. Запълзях на четири крака, като тиках пушката пред себе си, и така стигнах през папратите до скалата. Спрях се за минутка да поема дъх и да се уверя, че пушката ми е пълна. След това се покатерих по скалата. Когато очите ми се изравниха с върха ѝ, погледнах над нея и видях двата тигъра. Единият ядеше задницата на кравата, а другият бе легнал до него и си ближеше лапите. И двата тигъра ми се сториха еднакви по големина, но този, който ближеше лапите си, бе значително по-светъл от другия. От това заключих, че той очевидно е старият людоед, тъй като по-светлият цвят на козината се дължи на възрастта му. Прицелих се много внимателно в него и гръмнах. При удара на куршума той се преметна назад, а другият тигър прекоси с няколко скока дерето и изчезна от погледа ми, преди още да мога да натисна втория спусък. Убитият тигър не мръдна повече и след като го замерих с камъни, за да се уверя, че е мъртъв, се приближих към него и изпитах голямо разочарование, защото, щом го видях отблизо, разбрах веднага, че съм направил грешка и съм убил младия тигър. Тази грешка струва през следните дванадесет месеца още петнадесет човешки живота на областта, а покрай другото едва ли не и собствения ми живот.

Разочарованието ми се намали до известна степен при мисълта, че тази млада тигрица дори и да не бе убила сама никакъв човек, бе помагала на майка си при убийствата (по-късно това предположение се потвърди) и във всеки случай би могла за успокоение на съвестта ми да се счита за людоед, понеже бе отхранена с човешко месо...

... На моите читатели, които са имали търпението да ме последват дотук в разказа ми, бих желал да дам ясно и подробно описание за последната ми среща с Чоугарския людоед.

Срещата ни стана в ранния следобед на 11 април 1930 г., деветнадесет дни след пристигането ми в Кала-Агар...

... Зад мястото, където се бяхме струпали тримата, имаше гладка и стръмна скала. Като задминах тази огромна плоча, погледнах назад през дясното си рамо и погледът ми попадна право върху лицето на тигрицата... Главата ѝ, която бе вдигната на няколко сантиметра над предните лапи, се намираше на два и половина метра от мен (измерихме след това разстоянието)... Две мисли пробягнаха светкавично през ума ми: първо, че трябва да действам преди нея, и, второ, да сторя това така, че да не раздразня или уплаша тигрицата.

Пушката се намираше в дясната ми ръка с отворен предпазител и бе опряна диагонално на гърдите ми. За да я насоча към тигрицата, трябваше да опиша с цевта ѝ три четвърти кръг.

Започнах много бавно и едва забележимо движението за насочване на пушката. Като описах четвърт от кръга, прикладът се опря в дясната ми страна. Протегнах дясната си ръка и след като прикладът се отдели от страната ми, продължих много бавно да извъртам цевта на пушката към тигрицата. Ръката ми беше вече съвсем обтегната и започнах да чувствавам тежестта на пушката. Оставаше още малко да извия цевта, а тигрицата, която нито за миг не бе свалила очите си от моите, все още гледаше нагоре към мен.

Не бих могъл да кажа колко време мина, докато опиша с пушката си трите четвърти кръг. На мен, който гледах тигрицата в очите и поради това не можех да следя движението на цевта, ми се струваше, че ръката ми е парализирана и че никога няма да успея да завърша кръга. Но най-сетне успях да извия пушката и щом дулото ѝ се насочи в тялото на тигрицата, натиснах спуська. Чух гърмеж... Тигрицата постоя известно време съвършено неподвижна, а после главата ѝ бавно се отпусна върху проснатите ѝ лапи, като същевременно бликна струя

кръв от раната, причинена от куршума. Последният бе попаднал в гръбначния стълб, като бе разкъсал и горната част на сърцето... Преди още да погледна ходилата на лапите на убитото животно, знаех, че тигрицата, която бях изпратил в «Щастливите ловни селения», е Чоугарският людоед.

... Аз поставих още един кръст и дата върху картата на Източен Кумаон, която виси на стената пред мен — датата и кръста на тигрицата-людоед. Кръстът е на две мили западно от Кала-Агар, а датата под него е 11 април 1930 г.

Ноктите на тази тигрица бяха пречупени и стърчаха като четки. Един от кучешките ѝ зъби бе също счупен, а предните ѝ зъби бяха изтрети до костта. Именно тези недостатъци бяха я превърнали в людоед.“

НАЙ-ЕДРИЯТ НИ БРАТОВЧЕД

Африка е родината на най-едрата маймуна — **ГОРИЛАТА** (*Gorilla gorilla*). След шимпанзето това животно е най-близко родствено на човека измежду човекоподобните маймуни.

Тялото на най-едрите мъжки горили достига до 2 м височина и над 250 кг тегло. Женските са значително по-дребни; тяхното тегло обикновено не надминава 110 кг. Тези данни се отнасят за живеещите на свобода животни. В зоологическата градина на гр. Сейнт Луис в Съединените щати една мъжка горила на име Пил е достигнала като рекорд 350 кг тегло, но в случая се касае очевидно до прехранен и ненормално надебелял екземпляр.

Според някои зоолози видът Горила се разделя на три отделни подвида: западната брегова горила, или горилата на низините, която живее в равнините на Западна Африка — в Камерун, Габон и Риу-Муни почти до НР Конго; планинската горила, срещаща се в планините на север и изток от езерото Киво и по-южно от него; източната горила на низините, която населява равнинните области в горното течение на р. Конго (около реката Луалаба) и тези на север, простиращи се край езерото Танганика. Някои зоолози смятат тези подвидове горили за отделни видове.

Най-едра е планинската горила, която има и по-дълга и гъста козина от останалите два подвида. Цветът на козината на горилата е обикновено черен, но при възрастните мъжки горили от деветата до десетата година нататък по гърба се появяват сребристи косми.

Сравнително доскоро беше известно твърде малко за тези огромни маймуни. Някои по-нови изследвания обаче, най-вече тези на американския зоолог и антрополог проф. Дж. Шалер, който прекара в периода 1959–1960 г. заедно с жена си почти две години в планините на Източно Конго и в западната част на Уганда, наблюдавайки отблизо живота на планинските горили, донесоха редица интересни и дори неочаквани резултати. Оказа се например, че горилата съвсем не е такова свирепо животно, за каквото се смяташе до тези изследвания.

Днес има сравнително малко сведения за биологията на двата подвида горили от низините, тъй като тези животни населяват много гъсти и влажни тропични гори, където трудно може да проникне човек. Повече данни има за планинската горилла, която населява гористи планински местности с умерен климат в сърцето на Африка. Наблюдаваните от проф. Шалер единадесет групи планински горили са живели в област, намираща се на 2650 до 4300 м надморска височина. Там често валил дъжд, а понякога и град със зърна, едри колкото яйца на врабче. Често тези гори били забулени от мъгли, а температурата падала понякога и под нулата. Броят на планинските горили в Африка в наши дни не е по-голям от 15 000 и не по-малък от 5000. Естествено не е лесно тези животни да се преброят.

Планинските горили живеят най-често на групи от по 4–5 до 30 животни. Възрастните мъжки горили се срещат и поединично, но от време на време такива животни се присъединяват към някоя група. Съставът на отделните групи може да бъде различен. В някои случаи групата се състои например от един възрастен мъжкар, две-три женски и три-четири малки. По-рядко се срещат мъжка и женска горилла заедно с тяхното малко. В по-големите групи влизат по няколко възрастни мъжкари, като още по-голям е броят на женските, малките и младите животни в тях.

Всяка група горили се води от възрастен мъжкар-вожд, а освен това между отделните животни в нея има определена йерархия.

Проф. Шалер, а също така и немският природолюбител В. Баумгартел съобщават някои интересни сведения относно взаимоотношенията между планинските горили и йерархията в техните групи.

Според Шалер човек може да познае, че една горилла е „повисшестояща“, от друга, по това, че втората дава път на първата или ѝ отстъпва някое удобно укритие или място за почивка. Вождът на групата не се държи като деспот, но неговата воля очевидно е закон за останалите животни. Вождът определя посоката на движението, местата и продължителността на почивката, както и местата за нощуване. Щом например вождът тръгне (без да предупреждава предварително) в дадена посока, това означава, че почивката е свършила и всички останали горили от групата го последват, като вървят една зад друга или пък по две заедно. Могъщият вожд-баща

позволява на малките горилчета да се катерят и играят по него през време на почивките, а често и някоя женска сяда заедно със своето малко до него, като се опира дори в огромния му гръб. Вождът позволява на някой чужд мъжкар да се присъедини към групата и да остане известно време с нея. Той не е и ревнив, защото спокойно гледа как някой от другите възрастни мъжкари „ухажва“ или дори се сношава с някоя от неговите „жени“. Изобщо при горилите почти не се срещат борби между мъжките заради женските, а рядко стават борби и поради друга някаква причина.

Според В. Баумгартел имало достоверни сведения за това, че когато силите на застарелия вожд вече намалееят, то в групата, в която има няколко възрастни мъжки, по-млад съперник, вероятно най-големият „син“, предизвиква „стареца“ на бой. Ако старият вожд бъде победен, той бива изгонен от групата или може би сам я напуска. Един познат на В. Баумгартел ловец му разказал как при една подобна схватка застарелият вожд излязъл победител и при все че загубил в битката едната си ръка, продължавал да „управлява“ с ненакърнен „авторитет“.

Общо взето, планинските горили се отнасят твърде дружелюбно помежду си. Често те оставят и човека да се приближи без да го нападнат. Когато забележат хора горилите понякога се изплашват и изчезват безследно в гъстата гора. В известни случаи обаче вождът на стадото започва да реве, бие се с юмруци по гърдите, къса и хвърля клонки наоколо си, прави понякога дори и лъжливи нападения... и най-често с това всичко свършва. Сериозни нападения на горили срещу хора са сравнително редки. Проф. Шалер например никога не е бил нападнат от горилите, които е наблюдавал, въпреки че понякога се е приближавал много до тях.

Според този американски зоолог строга йерархия съществува само между възрастните мъжки горили, но не и между женските. Последните обаче са „по-високопоставени“ от младите горили, а те — от малките. Следните наблюдения на проф. Шалер илюстрират тези взаимоотношения.

В една от групите, които той наблюдавал, имало четири възрастни мъжкари, на които ученият дал отделни имена.

Големият татко бил признатият вожд на групата и неговото поведение определяло и държането на останалите горили в нея.

Вождът лесно се различавал по двете големи сребристи петна на гърба си.

На второ място по ранг бил мъжкарят, който проф. Шалер нарекъл Ди Джи. Той напомнял на учения „енергичен честолобец, стремящ се към власт, която обаче още не бил достигнал“. Когато трябвало да се тръгне в дадена посока или да се почива на подходящо място, женските и младите горили от групата не обръщали никакво внимание на Ди Джи — тези неща определял Големият татко. Ди Джи често лежал настрана от другите по гръб, като покривал с лапа лицето си, и сякаш не обръщал на нищо внимание.

Третият по ранг възрастен мъжкар — Чужденецът, бил грамадно животно в пълния разцвет на силите си. Той бил по-едър и от Големия татко. Когато ходел изправен, се поклащал като моряк, а коремът му се люлеел насам-натам при всяка крачка.

Четвъртият мъжкар бил наречен от Шалер Разкъсания нос поради това, че лявата му ноздра била разкъсана в горната си част. Този мъжкар бил най-млад от четиримата, защото по гърба му току-що били започнали да никнат сребристи косми. Разкъсаният нос нямал спокойната увереност и сдържаност в постъпките си, каквито имали останалите трима по-възрастни от него мъжкари. Когато забележел Шалер например, той започвал силно да крещи, огласявайки планината със своите предупредителни викове. Останалите горили от групата обръщали обаче малко внимание на неговите крясъци.

Проф. Шалер наблюдавал и следния интересен случай при група планински горили.

Веднъж, когато започнало да вали, една млада горила се свила на сухо до стъблото на едно дърво, като се загледала след това в дъждовната завеса, която падала по земята около дървото. Но когато към сухото място се запътила бързо една възрастна женска горила, младото животно напуснало своето убежище и избягало под дъжда. Едва женската горила се била настанила на сухото място, когато от храстите се показал възрастен мъжкар със сребрист гръб. Той седнал редом до женската, като започнал веднага да я избутва спокойно, но настойчиво с едната си лапа, докато „дамата“ не се озовала под дъжда... Мъжките горили според Шалер, макар че са твърде сдържани и търпеливи, не търпят възражения и тъкмо поради това „пререкания“ в групите възникват рядко.

Йерархията, която се наблюдава при горилите, способствува за запазването на мира и спокойствието в групите. Между женските горили, при които няма строга йерархия, възникват понякога „разправии“, но старите мъжкар не вземат участие в тях. Когато вождът на групата започне да гледа втрещено някоя женска или „по-нискостоящ“ от него мъжкар, това животно веднага отклонява погледа си от неговия и дори се извъръща понякога настрани — по този начин то показва, че няма никакви намерения да мери силите си с вождя. Ако някоя „по-нискостояща“ горила не стори веднага път на „по-старша“ от нея, достатъчно е последната да я докосне леко с пръст и тя веднага се измества. Само в редки случаи се налага вождът например да измести с предните си лапи застаналото на пътя му животно или просто да избута такава горила от мястото, на което тя е застанала.

Една група горили обитава обикновено територия от 25 до 40 км². През по-голямата част от деня животните си търсят храна — най-вече по земята. От време на време те почиват.

Горилите водят, общо взето, скитнически начин на живот и всяка нощ спят на различно място. Няколко седмици те могат да бродят в един район и след това по неизяснени причини да го напуснат, при все че в него има още много храна.

Често в един район живее повече от една група горили. Ако две такива групи се срещнат, те се отнасят твърде миролюбиво една към друга. За известно време животните от тях се смесват и си търсят заедно храна, а след това пак се разделят.

В природата горилите са „вегетарианци“ — те се хранят най-вече с листа, пъпки, цветове и сочни стъбла на някои растения. Не е установено да ядат животни — дори и насекоми. В зоологическите градини обаче горилите привикват да ядат месо, което трябва да се обясни очевидно с необичайните условия, при които те са поставени. В някои случаи е било наблюдавано, че в природата планинските горили ядат и почва, богата на калиеви и натриеви соли. Понякога тези маймуни посещават и голи планински върхове, където растат само лишеи и мъхове. В. Баумгартел изказва предположението, че в тези растения се съдържат може би някакви вещества, които са необходими за организма на горилите.

За нощуване горилите си правят гнезда от клони по дърветата, а понякога и направо на земята. Гнездата се използват винаги само една

нощ, тъй като за разлика от шимпанзетата горилите ги замърсяват, докато спят в тях. Понякога тези маймуни правят и дневни гнезда — за почивка.

Горилите лягат да спят при залез слънце, а стават сутрин при изгрев.

Размножаването на огромните маймуни не е свързано с определен период от годината. Бременността продължава 251–289 дни. Женската ражда на три или четири години по едно малко. Майката придържа новороденото горилче към гърдите си. По-късно тя го носи понякога и на гърба си. Малкото суче до 8-месечната си възраст. Женската горила спи в едно и също гнездо с горилчето си, докато то стане на 3 години, а понякога и до по-късно. Още от 15-месечна възраст горилчето започва да строи гнезда „за упражнение“.

Горилите обикновено не обръщат внимание на другите животни около тях. Освен човека те почти нямат други врагове. Изглежда, че леопардите (пантерите) само в много редки случаи се решават да нападнат тази огромна и силна маймуна. Проф. Гжимек споменава обаче два такива случая, станали в местността Кисоро в Руанда.

В тази местност веднъж бил намерен труп на мъжка горила, убита от леопард. Друг път от пантера била убита една женска горила, която била нападната от хищника в гнездото, както спяла.

Пак в Кисоро веднъж било наблюдавано как една черна пантера дебнешком се доближавала до една нищо неподозираща мъжка горила, която седяла на земята. В този случай обаче хищната котка не могла да нападне маймуната, защото, преди да се доближи на подходящо за скок разстояние, горилата станала и се отдалечила.

Според проф. Шалер като рекорд една горила е живяла в зоологическа градина до 34 1/2-годишна възраст. Друга умряла, когато била на 32 години. Американският учен смята, че горилите рядко живеят повече от 30 години и че средната възраст, до която достигат повечето от тези животни, е 20 години.

ГОРСКИЯТ ЧОВЕК

ОРАНГУТАНЪТ (*Pongo pygmaeus*) се среща в Азия. По големина той отстъпва доста на горилата — максималната му височина е 1,40–1,50 м, а теглото му — 190 до 200 кг. Мъжките орангутани са много по-едри от женските.

„Орангутан“ значи на малайски „горски човек“. Това наименование е твърде сполучливо, тъй като едрата маймуна живее действително в горите, а освен това у нея, особено у по-младите животни, има нещо, което напомня първобитен човек.

Заслужава да се спомене, че сред туземците съществува поверие, според което орангутаните са се скрили в горите и не искат да говорят само за да не ги накарат да работят...

Орангутанът се среща на островите Калимантан и Суматра. На всеки един от двата острова се среща отделен подвид, като този на Калимантан достига до по-големи размери.

Тялото на орангутана е покрито от дълга козина, която има най-често ръждивочервен цвят. Най-дълги косми има по раменете и горната част на предните крайници. Лицето е голо, широко, с относително високо чело и малки очи. Устните, особено долната, могат да се издават силно напред. При възрастните мъжки екземпляри и по бузите има особени издатъци, които се състоят от съединителна тъкан и мазнина, а освен това тези животни имат още мустаци, брада и гребен отгоре на главата.

Предните крайници на орангутана са твърде дълги — два пъти по-дълги от тези на човека. Задните крака, напротив, са относително къси. Пръстите и на едните, и на другите са отлично приспособени за катерене по дърветата.

Орангутаните се срещат най-вече из гъсти, блатисти гори, където клоните на дърветата са тясно прилепнали помежду си и по тях има различни увивни растения. Предпочитанието на такива места се обяснява с обстоятелството, че орангутанът за разлика от много други маймуни не може да скача от едно дърво на друго.

Орангутаните се срещат обикновено на малки групи най-често от по 3 до 5 животни заедно. Групите могат да имат различен състав. Понякога се виждат мъжка и женска маймуна със или без малки. Друг път се срещат заедно две-три почти напълно израснали орангутана. В някои случаи пък женска носи своето малко, като се придружава и от второ, поотраснало вече орангутанче. Възрастните мъжкарите живеят понякога и поединично.

„Горският човек“ прекарва по-голяма част от живота си по дърветата. На земята той слиза сравнително рядко, тъй като там се чувства несигурен. Движи се по нея, като се опира и на четирите си крака.

През по-голямата част от деня орангутаните търсят храна по дърветата. Те ядат листа, пъпки, различни горски плодове, млади филизи, кората на някои дървета и пр., а понякога и птичи яйца. Любимо лакомство за тях са плодовете на дуриановото дърво, което може да израсне до 30 м височина. Плодовете на това дърво са големи колкото футболна топка и са бодливи. Като откъсне такъв плод, орангутанът го разтваря с помощта на зъбите и лапите си, а после започва да вади с пръсти отвътре бялата мека маса, която много обича.

Орангутаните пият вода по два начина — те или направо я смучат със силно издадени устни, или пък потапят лапата си в нея и след това я облизват.

През деня орангутаните от време на време почиват, като най-често лягат при това в гнездата си. Малките маймунчета използват обикновено това време за игра.

Вечер, преди да настъпи още здрач, орангутаните търсят подходящи дървета за строеж на гнезда. Самото гнездо се оплита от откъснати яки клони, застила се с листа и след това се утъпква. Когато маймуната легне да спи в него, тя се покрива с големи листа или с меки клони. Този навик се запазва и в зоологическите градини, където орангутаните се покриват вечер с одеяло, преди да заспят.

Гнездата могат да се намират на различна височина по дърветата, но най-често те са на 10–20 м над земята. Всяко гнездо се използва обикновено само една нощ, но понякога и повече нощи подред — в случай че маймуните се задържат повече дни на едно и също място. Както бе казано вече, орангутаните почиват и през деня в гнездата си. Малкото орангутанче спи нощем в едно гнездо с майка си.

В сравнение с другите човекоподобни маймуни орангутанът е твърде „флегматичен“. Както движенията, така и действията му са обикновено бавни.

Сутрин например, след като се събуди при първите слънчеви лъчи, орангутанът не бърза да стане от гнездото си. Той се протяга, почесва се, търка с юмруци очите си, зяпа наоколо си и едва след като слънцето се е издигнало вече доста високо, се надига да си търси храна. Когато строи гнезда, той също не бърза. Бавно къса необходимите му клони, като от време на време премества някой вече поставен в гнездото клон на ново, по-подходящо място. Бавни са и придвижванията на орангутана по дърветата както във вертикална, така и в хоризонтална посока.

Орангутанът е твърде миролюбиво животно. Когато види хора, той обикновено се спотайва в гъстата шума на дърветата и чака те да отминат. В други случаи, след като ги гледа известно време, се отдалечава малко навътре в гората. Даже когато е възбуден, „горският човек“ само тихо ръмжи. Орангутанът изобщо е мълчаливо животно.

Размножаването на орангутана не е свързано с определен период през годината. Женската ражда по едно малко след бременност, която трае около 275 дни. Орангутанчето суче от майка си до 3–4-годишна възраст. Женската се грижи много за него. Тя го учи да се катери по дърветата и да строи гнезда. Младите орангутани остават заедно с родителите си или с майка си, докато станат полово зрели. Продължителността на живота на „горския човек“ е докъм 30 години.

Освен човека орангутанът почти няма други врагове. Преследва го понякога само леопардът, тъй като тази едра хищна котка може отлично да се катери и да пълзи по дърветата. Жертва на леопарда обаче стават само малки и млади орангутани.

В наши дни „горският човек“ се среща още само в някои от най-затъntenите кътове на островите Калимантан и Суматра. Според известни сведения там живеят сега около 3000 орангутана. Индонезийското правителство е взело мерки за опазването на този ценен вид маймуна, като е забранило да се ходи на лов за нея. Изключение се правят само при научни изследвания. Ала и в наши дни орангутани биват убивани все още от браконieri. Ето защо само решителни мерки могат да запазят от изчезване „горския човек“.

ПЕРНАТИ ВЕЛИКАНИ

Най-голямата днес живееща птица на нашата планета е **АФРИКАНСКИЯТ ЩРАУС**, или **КАМИЛСКАТА ПТИЦА** (*Struthio camelus*). Нейното тяло достига до 2,70–2,80 м височина, а дължината ѝ (от върха на човката до края на опашката) може да надмине 2 м. Теглото на африканския щраус може да достигне 90 кг. Огромната птица има твърде характерен изглед. От предния край на покрития с пера труп започва дълга, почти гола шия, на върха на която се намира малка, плоска глава. Краката са извънредно яки и дълги и имат само по два пръста. Опашката е добре развита и отделена от трупа.

Отстрани на малката глава на щрауса се намират две големи, блестящи кафяви очи, а човката е права и със заоблен край. Крилата са доста големи, но те не са в състояние да издигнат тежкото тяло във въздуха — гигантската птица не може да лети. Опашката на щрауса се състои от великолепно едри пера, каквито има и по крилата. Вътрешните пръсти на двата крака, които са по-едри от външните, завършват с по един голям нокът.

Мъжкият и женският щраус се различават по своята окраска. Късите пера от трупа на мъжката птица имат блестящо черен цвят, а разкошните големи пера по крилата и опашката са снежнобели. При женската съответните пера са кафявосиви и нечисто бели. Оперението на младите птици прилича на това на женския щраус.

Днес щраусът се среща само в Африка. През първата половина на нашия век той е бил разпространен и в Югозападна Азия — на Арабския полуостров и в Сирия, но сега там той е окончателно изстребен. В Арабския полуостров последният щраус е бил виден в самото начало на нашето столетие. По на север в Саудитска Арабия последният щраус е бил застрелян близо до границата с Ирак около 1933 г. Проф. Гжимек пише, че по разкази на очевидци в 1948 г. близо до мястото, където се срещат границите на Ирак, Йордания и Саудитска Арабия, отново били видени два щрауса, които обаче били незабавно убити. В наши дни щраусът е изчезнал вече и в Северна Африка, а в останалата част на континента се среща в природата

главно в някои национални паркове и резервати. Проф. Гжимек и неговият син Михаел преброили преди 20-ина години в националния парк „Серенгети“ 1621 щрауса.

От африканския щраус са известни няколко подвида, които се различават помежду си по различни морфологични и биологични белези — размери, цвят на кожата на шията, брой на снасяните яйца, строеж на черупката на яйцето и др.

Щраусът се среща в Африка в степни и полупустинни области. Там, където има само пясък и камъни, той не може да живее, защото се храни предимно с растителна храна. Все пак гигантската птица прекосява понякога и широки пустинни пространства без всякаква растителност, мигрирайки от едно място на друго.

Щраусът се храни най-вече с трева, листа, пъпки и други растителни части, но лови и яде също така насекоми, гущери, малки птици и дребни бозайници.

При уловени или отгледани във ферми щрауси е наблюдавано не един път, че те гълтат разнообразни предмети — камъни, парчета стъкло, ключове и др.

В Националния природонаучен музей в София има препариран един хубав мъжки щраус. Той умрял, понеже незабелязано се нагълтал... с едри пирони, когато дърводелецът на Зоологическата градина поправял оградата на дворното място пред клетката му. Човекът се зачудил къде са се дянали част от пироните му, а когато след известно време щраусът умрял, ги намерили при препарирането в стомаха му. Пироните предизвикали смъртта на едрата птица.

По данни на Алфред Брем африканският щраус може да не пие вода няколко дни поред, но най-често ежедневно отива до някой водоем, за да утоли жаждата си.

Щраусите се срещат обикновено на неголеми групи от по 3 до 5 птици, като една от тях е мъжка, а останалите — женски. По-рядко един мъжки щраус се придружава само от една женска. По време на гнездовия период щраусите често се събират в големи ята, в които понякога може да има над 600 птици. Неполово зрелите щрауси се насъбират също така в големи ята — по 50–100 и повече екземпляри заедно. Интересни са взаимоотношенията на женските щрауси в „харемите“. Най-често един мъжки щраус има една „главна“ и две „странични съпруги“. „Главната жена“ търпи известно време

присъствието на „страничните“ и снася яйцата си в едно гнездо с тях. Щом снасянето привърши, „главната жена“ прогонва „страничните“ от гнездото...

Когато настъпи брачният период, мъжкият щраус, размахвайки крила, подмамва или просто изгонва настрани от общото ято избраните от него женски. Сега „главната жена“ му помага да прогони от новообразуваното „семейство“ поотрасналите вече до това време малки. След това мъжкият и „харемът“ му отиват на избрания за гнездене участък, като ревниво го защитават от други щрауси, които искат да проникнат в него. В периода на брачните игри мъжкият избира ту една, ту друга от женските птици и се отделя на известно разстояние с нея от останалите. Тук, след като „потанцуват“ известно време, при което мъжкият маха възбудено крила и се хвърля на земята, като издава глухи звуци, а женската кръжи около него с отпуснати до земята крила, двете птици копулират.

Гнездото, в което снасят яйцата си женските, представлява всъщност само една вдлъбнатина в пясъка или почвата, която се издълбава най-вече от мъжката птица. Понякога в него има „постилка“ от трева или листа. Всеки женски щраус снася от 7 до 9 яйца в гнездото, като едно яйце се снася обикновено на два дни.

Яйцето на африканския щраус е грамадно. То тежи от 1,5 до 2 кг, т.е. толкова, колкото тежат обикновено 25–36 кокоши яйца. Черупката му е толкова здрава, че трябва да се строши с чук. На вкус това яйце е отлично, но за да се свари, трябва да се държи във вряща вода около 2 часа. Дори ако се държи цяла година в хладилник, щраусовото яйце остава прясно и не губи вкусовите си качества.

Яйцата се мътят от мъжкия щраус и „главната жена“, които периодично се сменят в гнездото. През деня мъти женската, но съвсем не през цялото време — яйцата често се огряват от слънчевите лъчи. През нощта мъти мъжкият. Мътенето продължава около 40–42 дни.

Проф. Гжимек описва един интересен случай с яйцата на мътещи щрауси в националния парк „Найроби“.

Едно „семейство“ щрауси имало „неблагоразумието“ да направи гнездото си на такова място, което се виждало добре от шосето, по което минавали с леките си коли посетителите на парка. В резултат на това мъжкият и женският щраус били непрекъснато „обсаждани“ от автотуристи, които от два-три метра разстояние ги снимали с

кинокамерите или фотоапаратите си. Тъй като щраусите били свикнали с хора, те издържали „нашествието“ на туристите. Обаче последвало ги друга „неприятност“...

Веднъж лъвчета открили гнездото на едрите птици. Малките зверчета започнали да си играят с яйцата като с билиардни топки, като ги търкаляли на различни страни. Щраусът обаче успял, макар и доста трудно, да ги събере отново в гнездото и продължил да ги мъти. В края на краищата от яйцата се излюпили малки...

Интересно е, че още преди да се излюпят, малките щраусчета издават „писъци“ от яйцата, на които възрастните птици отговарят. Щраусите изобщо могат да реват („като лъвове“) и да ръмжат.

Два дни след като се излюпят от яйцата, малките вече се опитват да ходят. На двумесечна възраст те губят пуховото си оперение и започват да приличат по цвета на перата си на възрастните женски птици. Половата зрелост при щрауса настъпва на около тригодишна възраст.

Обикновено от ранна утрин докъм пладне щраусите си търсят храна, като крачат бавно на известно разстояние един от друг. Към обяд те се събират на някое подходящо място, където почиват няколко часа. След това най-често те отиват на водопой и после пак започват да търсят храна. Надвечер лягат да спят.

Интересно е, че живеещите близо до морето щрауси понякога влизат в него, потапят се до шия във водата и стоят така продължително време.

Има още една интересна особеност в поведението на щраусите.

Понякога в най-жарките обедни часове, вместо да почиват, те започват бързо да бягат насам-натам и тичат като луди в кръг, като махат бързо с крилете си, сякаш изпълняват някакъв своеобразен танц. Подобни „танци“ са наблюдавани и при отглеждани във ферми щрауси. Така например понякога млади щрауси, когато бъдат пуснати сутрин от някоя кошара на открито, бягат най-напред няколкостотин метра далеч, след това се спират и започват да се въртят бързо около себе си с вдигнати крила, докато се сгромолясат на земята. При това те чупят понякога краката си.

Същите движения извършват понякога и възрастните птици. Немският зоолог Щрайнер съобщава, че в Капската област наричали

тези особени движения на щраусите „валсуване“. „Танцуващото“ ято щрауси представлявало приказна гледка.

Според проф. Гжимек, щом младите щрауси започнат да стоят твърдо на краката си, те веднага започват да изпълняват „безумните танци“, които се наблюдават и при възрастните птици. Интересно е, че дори появата на самолет в небето може да подбуди понякога щраусите да „танцуват“.

Понякога заедно с щраусите пасат и стада зебри и антилопи. Смята се, че в този случай отделните видове си принасят полза, тъй като извънредно острото зрение на щрауса се допълва прекрасно от силно развитите обоняние и слух на бозайниците и това дава възможност по-лесно да бъдат откривани приближаващите се врагове.

От древни времена за щрауса се разказва една легенда, която не почива на никаква истина, а именно че при опасност гигантската птица заравя главата си в пясъка и така „си мисли“, че не я виждат.

Повод за тази легенда вероятно е дала следната привичка на щрауса — понякога той действително изчезва от погледа на преследвача си, защото се хвърля на земята и се притиска към нея с протегнатата напред шия. Щом обаче човек се приближи до него, щраусът за миг се изправя и започва пак да бяга.

Щраусът се спасява от враговете си посредством яките си и дълги крака. Той може да бяга много бързо. При хладно време на немного дълго разстояние гигантската птица не може да бъде настигната дори от бърз кон. Щраусът може да развие в отделни случаи скорост от 70 км в час, а понякога бяга дори в продължение на половин час с 50 км в час.

При бягане гигантската птица прави 2–3 м дълги крачки, докато при бавен ход крачките ѝ са 1–1,5 м дълги. Брем споменава, че при бягане щраусът може да прескочи до 1,5 м високи препятствия.

Врагове на щрауса освен човека са някои хищни бозайници и птици. Жертва на лъва стават понякога младите щрауси. Тези птици биват нападани и от други хищници, например хиени. Проф. Гжимек описва един такъв случай.

Веднъж мъжки и женски щраус водели със себе си осем малки. Неочаквано отнякъде изскочила хиена, която се спуснала към едно от малките щраусчета. След моментно объркване двамата родители си разделили функциите — мъжкият щраус събрал около себе си малките,

а женската се нахвърлила върху хиената и я прогонила, като я преследвала цял километър.

Когато яйцата на щрауса не се наглеждат от птиците-родители, те стават понякога плячка на чакалите или на някои птици-лешояди. Последните вземат понякога в клюна си камък и го пускат върху яйцето, докато не счупят здравата му черупка.

В миналото щраусът е бил преследван много от човека и това е причината той да изчезне в някои области, където по-рано се е срещал. Щраусите са били убивани най-вече заради великолепните им пера. Използували са за направа на различни предмети също и здравата им кожа, а някои африкански племена са яли и охотно месото на грамадните птици.

Особено големи размери е взело избиването на щраусите по времето, когато е станало мода жените да носят на шапките си щраусови пера и да имат ветрила, направени от тях. Така например през 1910 г. само от Южна Африка са били изнесени 37 000 кг щраусови пера.

Голямото търсене на перата на гигантската птица е станало причина да се създадат специални ферми за отглеждане на щрауси. Такива ферми са създадени за първи път към средата на миналия век. Днес ферми за щрауси има в Южна Африка, Австралия и Флорида. Обаче щрауси се развъждат и на други места, например в Съветския съюз — в резервата Аскания Нова в Украйна.

Днес в ЮАР във ферми има около 42 000 щрауса. Използуват се главно перата и кожата на птиците. Във Флорида например щраусите се отглеждат най-вече за да ги показват на туристите.

Фермите за щрауси представляват обширни заградени пространства, сред които птиците имат възможност свободно да се движат. Някъде подхранват изкуствено отглежданите щрауси, другаде обаче се задоволяват само с това да посадят люцерна в заградената площ, като предоставят изхранването на самите птици.

В големите ферми щраусите обикновено сами мътят и отглеждат своите малки. Там, където заградената площ е по-малка, снесените яйца се излюпват в специални инкубатори.

Когато отглежданите птици станат на едногодишна възраст, оскубват за първи път перата им. След това приблизително на всеки осем месеца големите пера по крилата и опашките на щраусите биват

изрязвани до самата им основа. От един мъжки щраус, след като той навърши четири години, се получават за една година 30–40 великолепни бели пера. Днес перата на изкуствено отглежданите щрауси се ценят повече от тези на дивите, тъй като чрез съответен подбор е постигнато тяхното подобрене.

Освен африканския щраус на земята има още няколко много едри птици, които не могат да летят. Това са нандуто, емуто и казуарът.

Птицата *нанду*, или *южноамериканският щраус* (*Rhea*), живее в Южна Америка, където е представена от два отделни вида.

Обикновеното, или *северно нанду* (*Rhea americana*) достига на височина до 1,5 м и 50 кг тегло. То населява степните области (пампасите) на Бразилия и Аржентина.

Външно обикновеното нанду прилича доста на африканския щраус, но крилата му са по-добре развити, краката му имат по три пръста и няма опашни пера. Различно е и оцветяването на оперението на нандуто.

Перата, които покриват горната част на главата и на врата, както и тези отпред на гърдите са черни. Средата на врата е жълта, а гърбът, страните на тялото и крилата имат пера със сивокафяв цвят. Оперението по долната част на тялото е нечисто бяло. Непокритата от пера част на главата има месночервен цвят, човката е кафявосива, а краката са сиви.

По оцветяване мъжкото и женското нанду си приличат, само че първото е по-едро от второто.

Като равнинен вид нандуто избягва типичните планински местности, а също така и гъстите гори. То се среща обаче в хълмисти места и там, където има редки дървета. Държи се винаги близо до някой водоем, при все че в природата нандуто не пие често вода.

Едно мъжко нанду има най-често „харем“ от три до седем женски. Рядко то води по-малко или повече „жени“ със себе си. В началото на размножителния период „семејството“ си избира определен участък за гнездене, който се охранява, за да не навлязат други нандута в него. Яйцата се снасят от женските в общо гнездо. Техният брой най-често е от 13 до 20. В някои случаи в едно гнездо има 40–50 и повече яйца, но тогава част от тях остават неизмътени, тъй като птицата не може да покрие всичките с тялото си. При нандуто

мътенето на яйцата и грижата за малките са „задължение“ само на... мъжкия.

След като малките се измътят, отделните „семейства“ се сливат в по-големи ята, които могат да наброят до 60 и повече птици. Ятата обаче са доста нетрайни и лесно се разпадат дори поради случайни причини.

Нандуто извършва известни сезонни придвижвания, които се обуславят от състоянието на растителността в пампасите.

Южноамериканският щраус яде главно растителна храна, но също така червеи, охлюви, насекоми, гущери и други дребни животни. Понякога той вреди на зеленчуковите градини и някои други насаждения.

Както и африканският щраус, нандуто е отличен бегач. При преследване то прави крачки до 1,5 м, а освен това и много остри завои, като си помага при тях чрез разперване на крилата си.

Нандуто е доверчива птица. Там, където жителите на пампасите не го преследват, то се доближава до жилищата им и често се смесва със стадата от пасящите коне или говеда. Понякога американският щраус пасе и заедно с плашливия пампасов елен. От пастирите обаче нандуто бяга отдалеч, тъй като те често го преследват на коне и го убиват.

Броят на птицата нанду е силно намалял през последното столетие. Това се дължи на преследването му, което става най-вече заради красивите пера и месото на едрата птица.

Вторият вид нанду — *дългоклюното*, или *дарвиново нанду* (*Rhea pennata*), се среща в Патагония и в планинските степи на Андите. То е по-дребно от обикновеното нанду, оперението му е по-тъмно, човката по-дълга, а краката — по-слаби. Биологията му в много отношения е близка до тази на северното нанду.

Емуто, или *новохоландският щраус* (*Dromiceus novaehollandiae*), е по-едра птица от нандуто. Височината му достига до 1,50 м, а теглото до 55 кг. Емуто е разпространено в Австралия и Тасмания. Там то се среща в степите и в някои покрити със сухи храсти местности. Мъжката и женската птица почти не се различават външно. Окраската им е, общо взето, кафява, като перата по главата, шията и средата на гърба са по-тъмни, отколкото тези по коремната страна. Опашни пера липсват. Човката е тъмно оцветена, очите имат хубав кафяв цвят, а

непокрытите с пера части на главата изглеждат сивосинкави. Дългите и яки крака са светлокафяви с по три пръста. По външен изглед емуто напомня доста на нандуто, само че тялото му не е така стройно.

Новохоландският щраус се храни главно със семена, плодове и др., но яде и малки животни.

Емуто се среща най-вече по двойки — мъжка и женска птица заедно. Гнездото се прави само от мъжкия, който го „построява“ от трева, листа и клонки. Женската снася в него обикновено 7–8 яйца, всяко едно от които тежи около 600 г. Понякога в едно гнездо се намират до 21 яйца; в такива случаи те са снесени от повече женски.

Яйцата се мътят изключително от мъжкото ему, и то твърде дълго — от 48 до 66 дни. Може да изглежда невероятно, но често през целия този период то не се храни. Някои мътещи мъжки ему обаче от време на време оставят яйцата, за да си търсят храна. След като малките се излюпят, баща им ги води дълго време със себе си, като понякога ги защитава... дори от майка им!

При птицата ему е направен още преди около 50 години един интересен експеримент в Московския зоопарк.

През 1935–1936 г. по инициатива на проф. П. А. Мантейфел в Московския зоопарк направили опит да излюпят яйца на ему в инкубатор. Тези опити се увенчали е успех и само през 1936 г. там били получени 35 малки ему. Успоредно с това били проведени и някои изследвания върху развитието на зародишите в яйцата. Била измервана тяхната температура и се правили различни други наблюдения. При тези изследвания бил установен поразителен факт. Учените открили, че малкото ему реагира на тревожните сигнали на възрастните птици известно време, преди да се излюпи от яйцето. От тридесетия ден нататък от началото на мътенето, щом започвали да чуват тревожния вик или изсвирване на възрастните птици (при опитите тези сигнали били точно подражавани), малкото ему реагирало със силно трепване в яйцето, от което самото яйце започвало да се преобръща или силно да трепери...

В наши дни в Австралия и Тасмания се срещат още доста ему. Там, където тази птица е многобройна, тя понякога чувствително вреди на посевите.

Казуарът (Casuarius) се различава доста по външен вид от останалите най-едри бягащи птици. Характерни за него са роговият

„шлем“ на главата му и странично сплесната човка. Освен това за разлика от африканския щраус, нандуто и емуто казуарът населява гористи местности. Тази едра птица се среща в Нова Гвинея и по някои от съседните неголеми острови, а също така на полуостров Кейп Йорк в Австралия. От нея са познати два вида — обикновеният, или шлемоносен казуар и мурукът.

Обикновеният казуар (*Casuarus casuarius*) се среща в западните части на Нова Гвинея, на островите Серам, Ару и в Северен Куинслънд в Австралия. Височината му достига 1,50 м, а теглото — 80 кг. Най-характерен за тази птица е високият ѝ „шлем“, който има тъмнокафяв цвят. Перата, които покриват цялото тяло с изключение на главата, шията и краката, са блестящо черни. Те приличат на косми. Опашни пера няма. Страните на главата и значителна част от шията са зеленосини, задната част на шията е червена, гърлото и предната част на шията имат син цвят. Отстрани на шията има два дяла, които имат месночервен цвят. Човката е черна, очите — червенокафяви, а краката, които имат по три пръста, са сивожълти. Младите казуари имат вместо черни — тъмнокафяви пера.

Казуарът живее в най-глухите кътчета на дъждовните тропични гори. Среща се обикновено поединично, а през размножителния период — по двойки. Според някои сведения силната и едра птица е много плашлива и при най-малка опасност бърза да се скрие в гъсталака на тропичната гора.

Казуарът се храни главно с опадали от дърветата плодове, но яде и различни животни — гущери, риби, жаби и пр. Някои зоолози считат, че тази птица е всеядна.

Казуарът може бързо да бяга и да прави скокове до 1–1,5 м високи. Според данните на някои учени, когато е силно раздразнена, едрата птица напада смело врага — бил той животно или човек. При това тя използва като оръжие не само човката си, но и снабдените с остри нокти крака.

През време на размножителния период мъжкият прави на земята гнездо от листа и мъх. Женската снася в него 3–5 яйца. Те се мътят както от мъжката, така и от женската птица — според едни данни около 39 дни, а според други — 56 дни.

Там, където неговите места на обитание са слабо заселени от човека, казуарът е още доста многоброен.

Вторият вид казуар — мурукът (*Casuaris bennetti*), е разпространен в северните части на Нова Гвинея и на островите Нова Британия. Той е по-дребен от обикновения казуар и не е така ярко оцветен като него. Мурукът плува отлично и често лови риба. При него мъти само мъжката птица.

Най-голямата летяща птица на нашата планета е *странствуващият албатрос* (*Diomedea exulans*), чийто размах на крилата достига до 4–4,5 м. Но тъй като тази грамадна птица само гнезди на някои малки необитаеми острови, а иначе животът ѝ протича над необятните простори на океана, тя не може да бъде причислена към великаните на континентите.

Най-голямата летяща птица на сушата и същевременно най-едрата хищна птица е *кондорът* (*Vultur gryphus*). Дължината на мъжкия, който е по-едър от женската, достига 1,15 м, а размахът на крилата му — около 3 м. Окраската на възрастните птици е, общо взето, черна, а главата и шията им са голи — непокрити от пера. Мъжкният кондор има отгоре на главата си месест гребен. Кондорът се среща само в Южна Америка — от Венецуела и Колумбия на север до Патагония и Огнена земя на юг. Има го и на Фолкълъндските острови.

В Андите могъщата птица обитава височинния пояс между 3000–5000 м надморска височина, но понякога се издига и много по-високо. При Чимборасо кондори са забелязани да летят на повече от 7000 м височина. На юг грамадният лешояд гнезди и в равнините, а в Патагония — по скалите на самото крайбрежие.

При излитане кондорът се издига чрез бавни удари на крилата си, а след това планира величествено високо във въздуха. Щом съзре плячка, той се спуска бързо към земята.

Кондорът се храни най-вече с мърша, а по-рядко напада и живи животни (малки или отслабнали ламии, агнета, телета, козлета и др.). Човекът, включително и децата, той никога не напада.

Кондорът живее обикновено на ята, а през гнездовия период се среща по двойки. Грамадната птица гнезди по непристъпни скали, но не прави гнезда. Само понякога слага малко клони като постилка за яйцата си. Женският кондор снася по две едри бели яйца, които мъти в течение на 54–55 дни. Развитието на малките е твърде бавно. Изглежда, че едва на шестата година от живота си кондорът става полово зрял.

СМЪРТТА ДЕБНЕ ВЪВ ВОДАТА

Между великаните на континентите се нареждат безспорно и някои от най-едрите **КРОКОДИЛИ**.

Най-известен между тях е *нилският крокодил* (*Crocodylus niloticus*).

Както и много други едри животни, нилският крокодил е бил много по-широко разпространен и по-многоброен в миналото, отколкото днес. Той се е срещал не само в реките и езерата на цяла Африка, но и в Югозападна Азия (например в реката Церка в Израел). Вследствие на усиленото му преследване и избиване сега той е извънредно много намален, а в Азия вече изобщо не се среща. Като пример за усиленото намаляване на това животно в Африка може да бъде посочен следният факт: някога грамадното влечуго се е срещало много често в река Нил от горното течение до самото ѝ устие. Днес нилският крокодил практически вече не се среща в реката, чието название носи. В наши дни това влечуго се е запазило главно в някои национални паркове и резервати в Черния континент.

Според проф. Гжимек понастоящем най-едри нилски крокодили живеят в националния парк „Мърчисън-Фолс“ в Уганда и по-специално в реката Виктория-Нил, която протича през него. Ала и там техният брой непрестанно намалява поради избиването им от браконieri.

Какви големи размери е имало избиването на крокодилите в Африка дори в неотдавнашното минало, показва фактът, че през 1952 г. само от Танганика (днешната Танзания) са изнесени 12 509 крокодилски кожи.

Както е известно, от кожата на едрите влечуги се произвеждат дамски чанти, обувки, портмонета и различни други ценни предмети.

Дължината на днес живеещите екземпляри нилски крокодил достига до над 6 м. Най-едрият крокодил, застрелян в парка „Мърчисън-Фолс“, е бил дълъг 6,30 м. В миналото са се срещали обаче много по-големи екземпляри. Така например на о-в Мадагаскар са намерени кости на нилски крокодили, които са били 10 м дълги.

Окраската на нилския крокодил по гръбната страна е тъмнозеленикава, като по нея има пръснати малки черни петна, а коремната му страна е жълтеникава.

Нилският крокодил населява различни сладководни водоеми, най-вече реки и езера, които се намират обикновено извън горите, а по-рядко в тях. Грамадното влечуго прекарва обикновено цялата нощ във водата. Сутрин то изпъзвява на бреговете на водоема или на някой от островите в него и се пече там на слънце през целия ден. Само когато времето е много горещо, крокодилът и през обедните часове търси прохлада във водата. При ветровито и бурно време той остава на брега през цялата нощ. Нилският крокодил не се среща никога в открити води — това животно се придържа винаги близо до бреговете на реките и езерата.

През 1965 г. зоологът М. Л. Модха е направил интересни наблюдения върху начина на живот и поведението на нилския крокодил в езерото Рудолф в Северна Кения.

Оказало се, че в това езеро всеки от възрастните мъжки екземпляри има определен индивидуален участък от брега на водоема. На едно протежение от 1200 м били установени дванадесет такива участъка. Всеки „собственик“ охранява ревниво невидимите граници на своето „владение“ от други мъжки крокодили. При проникването на „чужденец“ между двете животни стават често ожесточени борби. Интересно е, че възрастните мъжки крокодили охраняват своя участък дори и тогава, когато останалите крокодили дремят по пясъка на брега. Женските крокодили обаче те не прогонват от „владението“ си. Било установено, че „дамите“ предпочитат не най-едрите мъжки крокодили, а тези „кавалери“, които „притежават“ най-добри плажове за „слънчеви бани“ и най-удобни места за ровене на гнезда...

Нилският крокодил е отличен плувец. Той плува, като прибира краката си към тялото и бие с опашката си наляво и надясно. Едрото влечуго може да стои дълго време под вода — младите екземпляри докъм 40 минути, а възрастните крокодили могат да останат на дъното и повече от час. На сушата крокодилът пълзи обикновено с помощта на краката си, но понякога се хлъзга и по корем. Младите животни могат и да „галопират“.

В стомасите на крокодилите се намират често камъни. Те не служат, както би могло да се помисли, за стриване на храната, а имат

съвсем друга функция — улесняват потъването на животното, чието тяло олеква твърде много, като се потопи във водата. Една интересна физиологична особеност на крокодилите е тази, че макар и да ги причисляват към животните, които имат променлива телесна температура, температурата на тялото им се запазва почти постоянна — около +25,6°C. Понякога, когато е много горещо, крокодилите лежат на пясъка с широко отворена уста. По този начин животните се охлаждат. Тъй като нямат в кожата си потни жлези, те изпаряват влага през слизестата ципа на огромната си уста.

Нилският крокодил се храни с различни животни, като съставът на храната му се мени с възрастта.

Най-малките екземпляри, които имат дължина до 30 см, ядат предимно насекоми. По-възрастните крокодили, чиято дължина е около 2,5 м, се хранят с риби, мекотели и ракообразни. Възрастните крокодили ядат не само риби, но и влечуги (включително и малки от собствения си вид), а също така птици и някои бозайници. Най-едрите екземпляри могат да завлекат под вода дори такива едри животни като коне, биволи и камили. Крокодилите нападат бозайниците обикновено когато последните пият вода или пък ги причакват скрити в тревата по бреговете на водоемите. Рибите, водоплаващите птици и някои други животни те ловят във водата.

Когато улови едър сухоземен бозайник, крокодилът се мъчи преди всичко да го завлече под вода. Най-често грамадното влечуго не яде веднага убитата едра плячка, а я оставя известно време (понякога дори няколко дни) да лежи в подмолите на брега или в някоя голяма дупка, изровена от него под водата. За това има две причини. От една страна, храносмилането при крокодила е твърде бавно и той не изяжда много храна наведнъж. От друга страна, това влечуго не може да разкъса със зъбите си здравата, дебела кожа на едрите бозайници — например на току-що убит кафърски бивол или хипопотам. На такива животни крокодилът може да изяде веднага само ушите и опашката. Обаче намокреният и започнал вече да се разлага труп е значително омекнал и него крокодилът може лесно да яде.

Крокодилите изобщо ядат мърша и около плаващия труп на някое едро животно, каквито носят често африканските реки, се събират обикновено множество от тези влечуги (ако, разбира се, ги има в съответната река). Така например веднъж около един плаващ

убит хипопотам преброили 120 крокодила, а друг път край трупа на кафърски бивол забелязали 30–40 животни във водата.

Възрастните нилски крокодили могат да бъдат опасни и за човека, но тази опасност често извънредно много се преувеличава. Вярно е обаче, че и в наши дни крокодили нападат понякога хора в Африка. В книгата си „Сред животните на Африка“ проф. Гжимек споменава някои такива случаи.

Така през септември 1962 г. тримата сина на един фермер, които били съответно на 3-, 8- и 12-годишна възраст, се къпели в реката Камбуз близо до Хингола. Изведнъж плуващият в реката полицейски инспектор Джон Максвел за свой ужас забелязал, че към къпещите се деца безшумно се приближавал четириметров крокодил. Максвел, който бил отличен плувец, веднага се гмурнал под повърхността и успял да изхвърли едно след друго и трите деца на един подаващ се над повърхността на реката голям камък. Сам той обаче не успял да избяга — крокодилът го захапал за крака и го завлякъл под водата. Максвел обаче съумял (вече под повърхността) да извади и двете очи на крокодила, след което последният пуснал крака му. Една млада туземка на име Маломи, която се притичала на виковете му, при все че не знаела да плува, потиснала страха си, влязла във водата и извлякла на брега обезсиления от загубата на кръв Максвел. Кракът му обаче бил зле наранен и трябвало да бъде ампутиран. След един месец Максвел бил закаран в Англия и там бил награден с медала „Свети Георги“.

Проф. Гжимек изрично подчертава, че в подобни случаи туземците африканци често проявяват нечувано мъжество и удивителна готовност да помагат — така както проявила това чернокожата Маломи.

Втори, завършил още по-трагично случай бил описан във вестник „Таймс ъф Свазиленд“ в броя му от 8 ноември 1952 г. Този случай станал в реката Узуту, близо до мисията „Свети Филип“.

Осемгодишно момче било хванато от голям крокодил и завлечено под водата. Един смел 19-годишен младеж се притекъл на виковете на момчето, прегазил реката, настигнал крокодила и няколко пъти го мушнал с копието си, но не можал да го убие. За съжаление поради бързо настъпилия здрач преследването на животното трябвало да бъде прекратено; то могло да бъде подновено едва на следната сутрин. Сега

младежът довел със себе си и дядото на загиналото момче. Те проследили крокодила и когато той задрямал на пясъчната плитчина, забили в него копие, което заседнало между лопатките му. Обаче огромното животно заедно със стърчащото от гърба му копие пак успяло да избяга във водата. Тъй като дървото на копието стърчало над повърхността на реката, било лесно да се проследи къде отива крокодилът. Преследвачите му успели да го настигнат на другия бряг и да го доубият с копия. Когато те разрязали стомаха на влечугото, намерили в него част от тялото на нещастното момче. Дядото погребал останките на внука си, след това отсякъл главата на крокодила и я поставил върху гроба вместо паметник. В устата на мъртвото влечуго поставили подпора, за да бъде винаги отворена и да служи като предупреждение на непредпазливите хора, които биха искали да се къпят в реката...

В периода на брачните игри мъжките крокодили издават гръмък и проточен рев, чрез който „викат“ женските. Самите брачни игри стават във водата и предхождат копулацията. В различните части на Африка женската снася яйцата си през различни месеци на годината. Яйцата се снасят през сухия сезон, когато нивото на водите е най-ниско. Женският крокодил предварително изравя с предните си крака яма-гнездо във влажния пясък, която е до 60 см дълбока. След като снесе в нея яйцата си, най-често от 33 до 60 на брой, той ги засипва с пясък или ги покрива със слой трева, дебел до 45 см. Развитието на зародишите в така закопаните или покрити яйца трае от единадесет до тринадесет седмици. През цялото това време женският крокодил ги пази, като лежи върху гнездото. Само от време на време той отива да се потопи във водата и като се върне, стичащата се от него вода навлажнява пясъка около заритите яйца. Изглежда, че през цялото време, докато пази яйцата, женската не се храни. Когато жегата стане нетърпима, тя се отдалечава понякога от гнездото, като отива до сянката на най-близкото дърво, но следи и оттук за сигурността на яйцата си. По времето, когато „гнезди“, женският крокодил е твърде бавен и муден, което се дължи вероятно на голямата загуба на вода от организма му. Именно поради тази бавност на женската гущери-варани успяват да унищожат понякога яйцата на нилския крокодил, като светкавично ги изравят.

Преди да се излюпят, малките крокодилчета започват да издават характерни звуци от яйцата, нещо като „квакане“. Тези звуци са сигнал за майката да им помогне да излязат изпод дебелия слой пясък над тях, като го разкопае...

Според някои наблюдения, след като малките се излюпят, майката ги завежда в някой плитък водоем, обрасъл с растителност. Там те остават около шест седмици, като женският крокодил ги охранява през това време. Ако малките се излюпят, когато женският крокодил отсъства, те обикновено не се отдалечават много от гнездото и тогава стават най-често жертва на различни животни, които ги нападат — нилски варан, марабу, лешояди и др.

Нилският крокодил живее в симбиоза с някои птици. Най-известна измежду тях е така нареченият „крокодилски страж“. Това е един вид африкански дъждосвирец, който достига до 20 см дължина. Тази птица не само че ходи по гърба на огромното влечуго, но влиза дори в широко отворената му уста. Тук тя кълве впилите се пиявици, а също така и остатъците от храна между зъбите на крокодила.

Днес в някои резервати на Африка, например в резервата „Мкузи“ в южната част на континента, отглеждат изкуствено нилския крокодил, за да го разселват в известни водоеми, където той е изчезнал.

Най-широко разпространен измежду всички днес живеещи крокодили е *гребенестият крокодил* (*Crocodylus porosus*). Този вид е наречен „гребенест“ поради това, че от очите до върха на муцуната се намират два надлъжни костни гребена. Цветът на тялото му отгоре е тъмен — мастиленозелен, почти черен, а коремът му е жълт. На дължина това влечуго достига докъм 6 м, а според някои сведения дори до 8,5 м.

Гребенестият крокодил се среща в Южна Индия, о-в Цейлон, по някои от Зондските острови (Суматра, Ява, Калимантан, Сулавеси и др.), на Филипините, в Нова Гвинея, по бреговата ивица на Северна Австралия и по островите на Океания — на изток до островите Фиджи включително. Това влечуго е привързано към слабо солени и солени води. То се среща най-вече в устията на реките, но навлиза и в морето, като понякога извършва далечни плавания в открито море.

Гребенестият крокодил е един от най-свирепите крокодили. Той често напада едри бозайници, като хваща с челюстите си пиещото вода

животно за муцуната или пък поваля жертвата чрез удар на опашката си. Както и нилският крокодил, това влечуго винаги се мъчи да завлече плячката си под водата. Негова жертва стават елени, маймуни, свине, кучета, кози и други диви и домашни бозайници.

Гребенестият крокодил е опасен и за човека, когото често напада. Ето един такъв случай, описан от учения Шнее, който преди години е бил в Нова Гвинея:

„По време на моето пребиваване там една жена, която черпеше вода, беше захапана за ръката от един крокодил. При все че бе изненадана от нападението, тя запази присъствие на духа и успя да се задържи с другата си ръка да не бъде завлечена под водата. Въпреки това обаче нещастницата загуби живота си, тъй като влечугото ѝ откъсна хванатата от него ръка. Жената почина от силен кръвоизлив, преди още да може да ѝ бъде дадена медицинска помощ.

Заслужава да се спомене, че в тази колония живеят племена, като например племето ябим, които не убиват крокодили, защото вярват, че душите на умрелите живеят в тези животни.

Гребенестите крокодили не се задоволяват с това да ловят жертви във водата и да завличат утоляващите жаждата си животни в мътното течение. Както ми е известно от Нова Гвинея, те излизат понякога под защитата на тъмнината и на сушата.

На един мой познат бяха отвлечени едно след друго три полуизраснали кучета от един крокодил. Това стана съвсем близо до къщата му, която бе отдалечена на около 400 м от водата. В друга страна биха помислили за някоя пантера, но тук, където няма хищни бозайници, такава възможност не може да се има предвид, пък и ясно останената по тинестата почва следа недвусмислено показваше кой е похитителят.“

Женският гребенест крокодил снася яйцата си в гнездо, направено от листа. Размерите на това гнездо са твърде внушителни — диаметърът в основата му е 7 м, а височината му — 1 м. Гниеците листа поддържат в гнездото постоянна температура от около +32°C, която е необходима за излюпването на яйцата. Женският гребенест крокодил снася от 25 до 50 едри яйца. Той остава да ги пази, като лежи в изкопана от него край гнездото яма. Самото гнездо отстои най-често на 60–80 м от водата.

Към най-едрите крокодили спада и *алигаторът* или *мисисипският алигатор* (*Alligator mississippiensis*), който живее в Северна Америка. Някога това влечуго е било твърде разпространено в една обширна област — от Северна Каролина до Източен Тексас, но днес е твърде много намаляло. Главната причина за това е безогледното му избиване заради ценната кожа. Като пример може да бъде посочен следният факт: само в щата Флорида за десет години (от 1929 до 1938 г.) са били убити 1 475 000 алигатора. От 1961 г ловът на алигатори във Флорида е официално забранен, а и в повечето от другите щати, където това влечуго все още се среща, са взети мерки за неговата охрана. Независимо от това браконьерите продължават да избиват едрото влечуго. Според Роберт Мак-Кланг въпреки забраната само във Флорида през 1965 г. са убити повече от 50 000 алигатора.

Мисисипският алигатор достига най-често докъм 4,5 м дължина, но се срещат и по-едри екземпляри. Най-големият измерен алигатор от този вид е бил дълъг 5 м и 84 см.

Това влечуго населява най-вече реки и някои крайморски езера. То се храни главно с риба, но яде още костенурки, птици и малки бозайници. Най-едрите екземпляри нападат понякога елени, свине, кучета и крави, а ядат и по-малки алигатори от собствения си вид. Само в изключителни случаи мисисипският алигатор напада и хора. Досега не е известен случай това влечуго да е убило човек.

Възрастните мъжки и женски алигатори имат свои индивидуални участъци на обитание, които могат да бъдат до 40 хектара големи.

През време на размножителния период мъжкият алигатор силно реве.

Когато някой женски алигатор отговори на неговия „зов“, мъжкият отива при него и двете животни прекарват няколко дни заедно. След това настъпва краят на тяхната „любов“ и мъжкият отива при друг женски алигатор.

Преди да снесе яйца, женската прави гнездо от трева, чийто диаметър е около 1,5 м, а височината му — 0,5 м. След като снесе в него 20–60 яйца, женският алигатор ги покрива с трева и започва да ги пази. Той остава или непосредствено до гнездото, или се отдалечава на 120–150 м от него. Малките се излюпват след около 63 дни.

За разлика от това, което се наблюдава при други видове крокодили, женският алигатор остава дълго време със своите малки да

ги пази — според някои сведения до два месеца, а според други — цяла година.

Природата е надарила женския алигатор с инстинкт да защитава от различни врагове своето поколение, но пред куршумите на браконьерите са безпомощни и най-едрите възрастни екземпляри.

Роберт Мак-Кланг пише, че ако браконьерите не бъдат в най-скоро време обуздани, едно от най-своеобразните и интересни животни на американския Юг ще се запази може би само в зоологическите градини.

Много своеобразен изглед има *гавиалът*, или *гангският гавиал* (*Gavialis gangeticus*), който се среща в Азия. Неговата муцуна е тясна и силно удължена, като на самия си край е разширена. Тя прилича на човка. Тялото на гавиала достига до 6,6 м дължина.

Този своеобразен крокодил се среща на полуостров Индостан и в Бирма, където обитава басейните на големите реки Ганг, Брахмапутра, Инд, Миханади и Колдана.

Гавиалът е сравнително безобиден, тъй като се храни главно с риба. По-рядко негова жертва стават някои птици и дребни бозайници. Огромното влечуго яде и човешките трупове, които според старинния обичай близките на мъртъвците пускат по течението на свещената река Ганг. За живи хора обаче гавиалът не е опасен.

На някои места в Индия гавиалът се смята за свещено животно.

ДЪЛЖИНА — НАД 11 МЕТРА!

Най-голямата **ЗМИЯ** и същевременно най-дългото животно на сушата и сладките води на нашата планета е **АНАКОНДАТА**, или *голямата анаконда* (*Eunectes murinus*). Тази огромна, неотровна змия е близкородствена на боите, подобно на тях и на питоните анакондата обвива с могъщото си тяло своите по-едри жертви и ги притиска със страшна сила, докато ги умъртви.

Блестящото маслиненосиво тяло на анакондата, което има по гърба си големи овални тъмнокафяви петна, достига най-често до 6–7 м дължина. Срещат се обаче и екземпляри, чиято дължина надминава 10 м. Най-голямата измерена досега анаконда е била 11 м и 43 см дълга — ненадминат досега рекорд в „змийския свят“. За теглото на най-едрите екземпляри няма достоверни сведения, но чешкият зоолог Зденек Фогел пише, че една 8 м дълга анаконда е тежала 180 кг.

Родината на анакондата е Южна Америка. Гигантската змия се среща в Бразилия, Гвиана, Венецуела и на о-в Тринидад. Днес тя е станала твърде рядка и се среща най-вече във вековните тропични гори, където царува полумрак и водите са обикновено мътни. Анакондата е тясно привързана към водата и по-голямата част от живота ѝ протича в нея. Змията почти никога не се отдалечава много от водоема, който населява. Само в случай че той започва да пресъхва, грамадното влечуго може да се прехвърли в някой съседен водоем или да се спусне надолу по течението на реката.

Анакондата предпочита най-вече широките реки с бавно течение, чиито брегове са обрасли с дървета до самата вода. На някои голи места по брега, където няма дървета, тя излиза от време на време да се пече на слънце. Рядко обаче змията изпъзлява напълно на брега. Само понякога тя се увива цялата около някой стар дънер или голям камък. Освен реки грамадната змия населява още езера и блата. Анакондата е отличен плувец: тя може да стои и дълго време под водата. Когато се гмурне под повърхността, ноздрите ѝ се затварят от специални клапи.

Когато настъпи сухият период през годината, водоемът, в който живее анакондата, може напълно да пресъхне. Тогава огромното

влечуго се заравя във влажната тиня по дъното и прекарва там във вцепенено състояние, докато отново завалят дъждове.

Анакондата се храни най-вече с различни бозайници (едрите гризачи агути и пака, свинете пекари), които улавя, когато те идват да пият вода, но яде също така различни водоплаващи птици, млади каймани, водни костенурки, едри жаби и риби.

Макар и много рядко, анакондата напада и човека.

Известният немски изследовател-натуралист Ханс Шомбург съобщава за следния случай, станал преди години недалеч от мисията Мароко в Гвиана.

Един индианец от мисията излязъл заедно с жена си на лов за пернат дивеч с лодка по близката река. Той успял да застреля една дива патица, която паднала на брега. Когато ловецът отишъл да вземе убитата птица, той бил неочаквано нападнат от една голяма анаконда. Нямайки в момента никакво оръжие при себе си, индианецът викнал на жена си да му донесе един голям нож. Щом жената дотичала до мъжа си, анакондата обхванала и нея в ужасните си „прегръдки“. При това змията поотпуснала обаче малко индианеца, което му дало възможност да измъкне ръката си и да ѝ нанесе няколко удара с ножа. Поради получените рани анакондата избягала.

За друг случай на нападение на анаконда върху човек пише ученият Батес.

Един от неговите съседи — туземец от Ега, излязъл заедно с десетгодишния си син по реката с лодка. Бащата спрял след известно време лодката на едно песъчливо място на брега, за да събере диви горски плодове. Момчето останало да пази лодката, а бащата навлязъл в гората. Детето си играло във водата под дърветата, когато неочаквано било обгърнато от една едра анаконда. Змията се била доближила неусетно на толкова близко разстояние до момчето, че то вече не могло да избяга от нея. За щастие виковете на детето били чути от бащата, който веднага дотичал и успял да освободи сина си от страшната змия.

Женската анаконда обикновено ражда живи своите малки (както и боите) и само много рядко може да снесе яйца. Най-често се раждат от 28 до 42 малки, чиято дължина е от 50 до 80 см.

Туземците убиват анакондата винаги когато могат. Те ядат месото и мазнината на огромната змия, като твърдят, че били много вкусни.

От красивата и здрава кожа на анакондата се изработват различни предмети — дамски чанти, обувки и др.

Втората по големина змия е *мрежестият питон* (*Python reticulatus*). Той се среща във Виетнам, Бирма, Тайланд, на Малайския полуостров, в Южен Китай, на Зондските острови и на Филипините. Неговото тяло, което достига до 10–11 м дължина, има жълтеникав до маслинозелен цвят, като е изпъстрено с тъмни ивици и петна. Един 8 м дълъг мрежест питон тежал 100–120 кг.

Тази змия се среща както в джунглите и гъстите гори, така и в културния ландшафт, а понякога дори в непосредствена близост до жилището на човека.

Обикновено хората не се досещат, че някъде в градината или парка около къщата има такъв „съсед“, но когато започнат да изчезват едно след друго различни домашни животни — кучета, свине, котки, патици и др., голямата змия издава присъствието си. Веднъж например било наблюдавано как един 6 м дълъг питон, който се оказал 82 кг тежък, успял да погълне след едночасови усилия една 34-килограмова свиня.

Мрежестият питон се катери често по дърветата, а освен това той може и прекрасно да плува както в реките, така и в морето. Понякога той прекосява чрез плуване дори морски заливи. Това влечуго се среща обикновено в низините, но на о-в Ява например живее в планините до 1200 м надморска височина.

В природата мрежестият питон напада главно някои по-дребни копитни бозайници, но яде още различни гризачи, птици и влечуги.

Грамадната змия напада много рядко човека, без да е предизвикана от него. Обаче когато се опитат да я хванат, например в зоологически градини или менажерии, тя често ожесточено се съпротивява и тогава борбата с нея е трудна, дори когато в нея участвуват едновременно няколко мъже.

Женският мрежест питон снася най-често около 50 яйца, но техният брой може да се изменя от 10 до 103. Както и при другите видове питони, щом привърши снасянето на яйцата, женската увива тялото си около тях и започва да ги „мъти“. Температурата на нейното тяло е с 12–15° по-висока от тази на околната среда, затова тя затопля яйцата и ускорява развитието на зародишите в тях. Освен това гигантската змия пази яйцата си от врагове. След 4–6 седмици се

излюпват малките питончета. През целия този период женският мрежест питон не приема храна. Новоизлюпените мъжки са около 60 см дълги. Те твърде бързо нарастват.

На 4–5-годишна възраст мрежестият питон е вече около 3 м дълъг и става полово зрял.

В неволя един мрежест питон е живял цели 21 години.

Най-едрата отровна змия е *кралската кобра* (*Ophiophagus hannah*), която живее в Югоизточна Азия. Среща се в Индия, Южен Китай, Индокитай, Малака, Големите Зондски острови, на о-в Бали и Филипините. Дължината на тялото ѝ достига най-често докъм 3–4 м, но са познати и екземпляри с 5,5 м дължина. Тази змия има жълтозелена окраска, като по тялото ѝ има и тъмни напречни пръстени. Среща се главно в редки гори и в обрасли с много трева джунгли, но не избягва и културния ландшафт.

Кралската кобра се катери и придвижва отлично по дърветата, като за убежище понякога ѝ служат хралуци. Тя влиза и във водата, тъй като плува много добре. По-голяма част от времето обаче кралската кобра прекарва по земята. Тази змия е твърде нападателна и силна. Храни се главно с други змии — както отровни, така и неотровни, като нейна жертва става понякога и прочутата индийска кобра. Кралската кобра яде и едри гущери.

Женската змия снася яйцата си в своеобразно гнездо, което прави, като събира с предната част на тялото си сухи листа и съчки накуп. Обикновено тя снася в това гнездо около 20 яйца, които покрива след това с листа. После женската кобра ляга върху яйцата си и ги пази. Понякога гнездото се охранява и от мъжката змия.

Отровата на кралската кобра е много силна. В някои случаи от нея са загивали дори слонове, а човек умира в срок от няколко минути до половин час след ухапването.

Името „кралска кобра“ е дадено на тази змия поради поверието, което съществува на някои места в Индия, че другите видове змии ѝ отдавали „кралски почести“.

ДРАКОНЪТ ОТ ЮЖНИТЕ ОСТРОВИ

Доскоро за най-голям гущер на земята се смяташе **КОМОДСКИЯТ ВАРАН** (*Varanus comodensis*), или, както още го наричат, *комодският дракон*. Наскоро в Нова Гвинея беше открит обаче един още по-голям гущер-варан. Неговият начин на живот и досега не е добре проучен.

Историята на откриването за науката на комодския варан е много интересна и заслужава да бъде накратко разказана.

През 1911 г. един холандски летец излетял от о-в Ява. Ала примитивният му още самолет бил скоро подхванат от силен западен вятър и поради това пилотът бил принуден да се спусне в морето. Това станало край един от безбройните малки острови, които образуват нещо като бариера между Индийския океан и Зондските острови.

Самолетът потънал, но летецът успял да се добере до брега, където го прибрали рибари. Островът, на чийто бряг излязъл пилотът, се казвал Комодо.

След известно време летецът успял да се завърне в Ява. Злополуката, която той претърпял, не била необичайна, обаче друго нещо привлякло вниманието на всички, на които той разказал за своята „одисея“. Пилотът разправял, че на малкия о-в Комодо живеят някакви огромни влечуги, същински дракони, които разкъсвали елени и диви свине. Това съобщение било посрещнато от повечето слушатели с недоверие и насмешка, а някои направо сметнали, че след преживяната катастрофа умът на летеца нещо не е в ред... Само един от тези, които чули за страшните „дракони“, се отнесъл напълно сериозно към разказа на летеца — това бил холандецът майор Оуенс, директор на знаменития музей „Буйтензорг“ в Ява.

Оуенс написал веднага писмо на един свой приятел офицер, който служел в гарнизона на големия о-в Флорес (намиращ се недалеч от Комодо), с молба да провери истинността на разказа на летеца. Приятелят на майора успял да посети едва на следната година малкия остров и да се увери със собствените си очи в съществуването на грамадните влечуги. Като не искал да вземат и него за фантазьор или

психически ненормален човек, офицерът застрелял два от гигантските гущери и изпратил кожата им на Оуенс заедно с подробен отчет за виденото.

Оуенс веднага разбрал, че кожата принадлежат на непознат дотогава за науката вид, на някакъв грамаден гущер-варан, който той нарекъл „Варанус комодензис“, т.е. комодски варан. Но по традиция освен това име и до днес се употребява наименованието комодски дракон.

Откриването на комодския варан предизвикало голяма сензация — за него писали вестниците в цял свят и различни страни започнали да подготвят специални експедиции за по-подробно проучване на „чудовището“ от малкия остров. Избухването на Първата световна война донякъде попречило на това, но все пак някои откъслечни данни били събрани за ужасния „дракон“.

През 1926 г. от Чикагския естественоисторически музей била изпратена първата експедиция за проучване на гигантския гущер. Американците успели да направят хубави снимки на интересното влечуго. Освен това те убили и уловили живи няколко екземпляра от гигантския гущер, проучили някои страни от биологията на малко познатото дотогава животно и откарали два от хванатите гущери в Съединените щати. При тази експедиция било също така установено, че освен на Комодо варанът се среща още и на двата съседни острова — Ринджа и Падар, а също така и в западната част на големия о-в Флорес.

След тази първа експедиция през различни интервали от време и други експедиции отишли да проучват исполинското влечуго и постепенно за него станали известни много неща.

Особено ценни и интересни данни за комодския варан бяха събрани от френския зоолог Пиер Пфефер през 1956 г. и от смесената съветско-индонезийска експедиция през 1962 г.

Ето как двама от съветските участници в тази експедиция — зоологът И. С. Даревски и палеонтологът Е. А. Малеев, описват първата си среща с гигантския дракон:

„Първата ни среща с варана стана на 29 юли вечерта. До залез слънце оставаше още малко време, когато решихме да направим неголяма екскурзия по брега на морето в югоизточната част на острова.

На двеста метра от централния лагер попаднахме на пресни следи от варан. По крайбрежния пясък се бяха отпечатали ясно големи, снабдени с нокти лапи, между които се проточваше дълбока бразда, оставена от опашката на животното. Следата изглеждаше, като че ли някакво необикновено същество е влачило греда след себе си. Ние проследихме следите и достигнахме до крайбрежния храсталак, зад който започваше грамадна суха лагуна. По нейното дъно бродеха няколко диви свине. Като ни забелязаха, дивите свине стремглаво се втурнаха към брега и скоро се скриха в джунглите. Веднага след това от храсталака спокойно излезе варан и без да ни обръща никакво внимание, бавно тръгна по пътеката след дивите свине. При това той не влачеше тялото си по земята, както правят това много други гущери, а го държеше високо над земята на опънатите си крака.

Това зрелище напълно ни смая. Огреният от вечерното слънце грамаден гущер изглеждаше като някакво предисторическо чудовище и напомняше с нещо на отдавна изчезнал от земята исполин-динозавър. Змиеподобната глава с блестящите черни очи и зеещите ушни вдлъбнатини, както и големите висящи гънки на оранжево-кафявата кожа по шията придаваха на животното застрашителен и някакъв фантастичен изглед.“

Тялото на грамадния гущер достига на дължина 3–3,5 м и 140–150 кг тегло^[1]. Възрастните животни са тъмнокафяво, почти черно оцветени, докато младите имат тъмносива окраска, изпъстрена с червенооранжеви пръстени, които в областта на врата и опашката преминават в жълтеникави напречни ивици. Едрата глава на комодския варан наподобява донякъде змийската. В устата му има множество остри зъби, а раздвоеният към края оранжевожълт език може да се издава до 30 см навън от устата. Краката на исполинския гущер са снабдени с извънредно яки нокти, а мощната му дълга опашка е странично сплесната. Варанът не може да бяга много бързо, но той плува отлично и се гмурка дори под вода. Младите варани могат да се катерят и по дърветата.

По данни на съветско-индонезийската експедиция през сухото годишно време комодските варани живеят главно в долините на пресъхналите по това време реки. Там те изкопават с яките си крака големи дупки под преплетените корени на някои дървета или под големи камъни. През входа на такава бърлога може да пропълзи човек,

а дължината ѝ понякога достига до 4–5 м. Младите варани често се крият и в хралупи на дървета, които са понякога доста нависоко.

На островите Комодо и Ринджа грамадните гуцери се срещат навсякъде — от морския бряг до върховете на обраслите с гори планини.

При сухо и топло време вараните излизат от леговищата си обикновено рано сутрин и цял ден скитат да си търсят храна, като избягват през най-горещите обедни часове преките слънчеви лъчи. В крайбрежните части на островите огромните влечуги са активни често и през светлите лунни нощи. В по-високите места обаче, където нощем температурата спада докъм 15–17°C, вараните прекарват нощта в своите леговища, като се прибират в тях веднага след залез слънце и не излизат от тях по-рано от осем часа сутринта.

Гигантският гуцер е свиреп хищник. Негова главна храна са диви свине и елени, но той напада и различни други животни. На Ринджа и Падар значителен дял от плячката на възрастните варани се състои от маймуни. Пиер Пфефер предполага, че гигантските гуцери, когато са по повече заедно, нападат дори подивели биволи и коне. Най-често огромният гуцер ловува обаче поединично.

Подобно на повечето влечуги варанът не преследва активно плячката си, а я издебва и се нахвърля върху нея, когато тя се доближи до него. Дивите свине и елените той поваля чрез силен удар на опашката си или пък се спуска стремително върху тях, като им нанася смъртоносни рани със страшните си зъби и нокти. Интересно е да се отбележи, че елените и дивите свине не се боят от грамадните влечуги, тъй като не разпознават в тях опасен враг. Съветските учени са могли да наблюдават следната сцена.

Разглеждайки веднъж през бинокъл стадо елени, те видели как от гората излязъл един варан. Бавно, спирайки се от време на време, той се отправил към пасящите елени и като стигнал едва ли не в средата на стадото, застанал неподвижно с високо вдигната глава. Елените продължавали спокойно да пасат, без да му обръщат внимание. Всеки път, когато някой елен започвал да се приближава към него, гигантският гуцер прикляквал с предните си крака — той очевидно дебнел удобен момент да нанесе удар със страшната си опашка или да се нахвърли върху жертвата.

Като умъртви едър бозайник, варанът разпаря най-напред със зъби корема му, пъхва главата си в коремната кухина и за късо време изяжда вътрешностите на убитото животно. След това той започва да яде месото му заедно с костите, като поглъща късове, които тежат понякога 2–3 кг! Според П. Пфефер едрите комодски варани поглъщат наведнъж маймуна макак, а дори цял крак на елен или бивол. Съветско-индонезийската експедиция намерила в стомаха на един убит едър екземпляр погълната цяла глава на дива свиня. Друг път участниците в експедицията видели през нощта как комодски варан погълнал за около петнадесет минути нападнато от него ужасно виещо куче.

Исполинският гущер яде охотно както месото на прясно убити животни, така и мърша. Край някой полуразложен труп на едър бозайник се насъбират често заедно повече варани.

Жертва на страшния дракон стават нерядко и различни домашни животни — кучета, кози, кокошки и др., които той напада най-вече в крайнините на селищата. Възрастните варани са опасни и за младите екземпляри от собствения си вид, тъй като често ги изяждат. Ето защо младите варани обикновено обикалят на известно разстояние от плячката или мършата, която ядат възрастните гущери. Освен бозайници и птици комодският варан яде още различни змии и други гущери, също така риба, а понякога и птичи яйца. Последните той обикновено изравя от почвата — там, където те са заровени от птицата-майка. Младите варани ядат отначало по-дребни животни — плъхове, някои птици и насекоми.

Участниците в съветско-индонезийската експедиция са наблюдавали веднъж един стар, извънредно измършавял варан, който вървял по морския бряг и ядял изхвърлени от вълните мекотели. Възможно е твърде старите варани, които не могат вече да ловят плячка, постепенно да загиват от глад, още повече, че у тях не става вече подмяна на периодично падащите зъби.

Повечето сведения говорят, че гигантският гушер обикновено не напада човека. При среща с него той се отстранява най-често от пътя му или пък избягва някъде настрани. Обаче когато бъде хванат или нападнат, драконът става много опасен. Чрез удари на опашката си той може лесно да повали човек на земята и да му нанесе тежки рани със страшните си зъби и нокти.

Известни са обаче и случаи, когато комодският варан е нападал хора, без те да са го предизвиквали.

Веднъж един едър екземпляр се нахвърлил върху три излезли извън селото момчета, като убил едното от тях, В друг случай гигантският гуцер нападнал двама мъже, които носели трупа на убит елен, и нанесъл тежки рани на единия от тях.

Размножителният период на гигантския гуцер е през юли. По това време между възрастните мъжки варани стават ожесточени борби. Женската снася през месец август до 26 яйца, които обикновено заравя в земята, а в някои случаи оставя в бърлогата си, за да се излюпят. Отделното яйце тежи около 200 г, дължината му е 10 см, а ширината — 6 см. След около 8–8,5 месеца се излюпват малките варанчета. Те имат 27–30 см дължина. Младите „дракони“ растат много бързо и вече след три месеца дължината им се удвоява.

Не е още точно установено каква е продължителността на живота на комодския варан. Не е изключено той да достига и над петдесетгодишна възраст.

Според някои сведения в наши дни на островите Комодо, Ринджа, Падар и Флорес живеят около 2000 варана. На Комодо и Ринджа индонезийските власти са създали резервати за гигантския гуцер. Ловът на варани е забранен със закон, а улавянето на малки за зоологически градини може да се извършва само със специално разрешение. Тези мерки имат за цел да предпазят от изчезване огромния „дракон“ — едно от най-интересните животни на нашата планета.

[1] Според някои данни новооткритият огромен варан на о-в Нова Гвинея достига до 4 м дължина (бел.авт.). ↑

МЪЛЧАЛИВИ ВОДНИ ИСПОЛИНИ

Най-голямата **РИБА**, която се среща в сладките води на нашата планета, е *моруната* (*Huso huso*). Нейното тяло може да достигне до 9 м дължина и 1 т тегло. Като изключение са ловени и екземпляри, които са били 1,5–2 т тежки. От останалите есетрови риби (към чието семейство спада) моруната се различава най-лесно по голямата си полулунна уста.

Моруната се среща не само в сладките води — тя е проходна риба, т.е. такава риба, която навлиза за размножаване в реките, а през останалото време живее в морето.

Грамадната риба е разпространена в Каспийско, Азовско, Черно и Адриатическо море. Оттук тя навлиза за размножаване в някои от големите реки, които се вливат в тези морета.

У нас моруната се среща по цялото черноморско крайбрежие и в Дунава.

Навлизането на моруната в реките не става винаги по едно и също време. Във Волга например различават според времето на навлизането две раси моруна: пролетна (която навлиза през април и хвърля хайвера си през май) и зимна (която навлиза наесен и хвърля хайвера си чак на следната пролет). Подобно навлизане — през два различни сезона, се наблюдава и в Дунава.

Моруната хвърля хайвера си най-вече там, където течението на реката е по-силно и има чисто, пясъчно или чакълесто дъно. У нас хвърлянето на хайвера става най-вече в района на Видин-Ново село, където има такива места. След размножаването мъжките моруни се завръщат по-скоро в морето от женските риби, които навярно пазят известно време оплодения хайвер.

Излюпените малки постепенно слизат надолу по теченията на реките и също отиват в морето. В реките те се хранят главно с ларвите на някои сладководни насекоми и с ракообразни животни. Възрастните моруни имат хищнически начин на хранене, тъй като за храна им служат главно други риби. В Черно море например моруната яде меджид, барбуня, харип, сафрид, хамсия, цаца и скумрия, а понякога

още някои миди и раци. По време на престоя си в реките и придвижването ѝ към местата на размножаване моруната се храни главно с шаранови риби. Само през време на самото размножаване тя не приема храна.

Половата зрелост настъпва при моруната най-често на 12–18 годишна възраст. Женската снася от 0,5 до 5 милиона хайверни зърна, които са по-едри от тези на останалите есетрови риби. Теглото на хайвера на женската моруна непосредствено преди размножаването съставя 10–20% от теглото ѝ!

Моруната е риба, която има важно стопанско значение. Нейното вкусно месо се цени много, а от хайвера (както и от този на другите есетрови риби) се приготвя прочутият черен хайвер.

Моруната е дълголетна риба — тя живее докъм 100 години.

Моруната напоследък е намаляла твърде много главно поради влошаване на условията за нейното размножаване. Това влошаване се дължи както на хидротехническото строителство, така и на замърсяването на реките от отпадъчни промишлени води.

В наши дни от ефикасна защита се нуждае и най-едрата риба на сладките води.

Към най-големите сладководни риби спадат още сомът и арапаймата.

Сомът, или обикновеният сом (Silurus glanis), може да достигне понякога до огромни размери — 5 м дължина и 300 кг тегло! Той е разпространен в Европа, като обитава реки, езера и големи блата, а понякога навлиза и в слабо солените крайбрежни морски участъци.

У нас сомът се среща в Дунава и неговите притоци — Искър, Вит, Осъм и Янтра, също така в Марица, Тунджа, Места и Струма, в Камчия, в големите крайдунавски блата, в езерото Шабла и още някои други водоеми.

Сомът има твърде характерен вид. Тялото му е голо, без люспи. Главата е голяма и плоска, а устата също е голяма. На горната си челюст тази риба има две дълги мустачки, а на долната — четири покъси. Окраската на сома варира, но най-често гръбната му страна е тъмно маслинозелена до черна, коремът — бял, а по страните на тялото има неправилни тъмни петна.

Сомът е хищник. Той се храни най-вече с риба, по-рядко с жаби. Понякога яде още раци и миди. Едрите екземпляри нападат в известни

случаи и водоплаващи птици, а дори и кучета, които плуват във водата.

Според някои сведения най-едрите сомове могат да нападнат и човек.

Женският сом снася до 100 000 жълтеникави, 3 мм големи яйца, било в примитивно гнездо, направено от водни растения, било направо върху подводната растителност. Оплоденият хайвер се пази до излюпването на малките рибки от мъжкия сом. При достатъчно храна сомчетата твърде бързо нарастват. Те ядат главно водни насекоми и техните ларви.

Сомът става полово зрял на 3–4-годишна възраст, като по това време е вече 44–60 см дълъг.

Сомът има стопанско значение. Месото му е тлъсто, но вкусно.

В басейна на Амазонка в Южна Америка се среща *арапаймата* (*Arapaima gigas*). Нейното тяло може да достигне до 4,60 м дължина и 200 кг тегло. Главата на арапаймата е покрита с плоски костени щитове, а останалата част на тялото ѝ — с едри люспи, които са толкова дебели, че не могат да се разрежат с нож. Според най-нови изследвания гигантската риба диша само през първите девет дни от живота си с хриле, а след това с „бял дроб“. Като такъв функционира големият ѝ плавателен мехур. Този начин на дишане се обяснява с това, че арапаймата живее често във води, които са твърде бедни на кислород.

Арапаймата се храни с риба и някои водни безгръбначни животни. Женската снася хайвера си в „гнездо“, което изкопава с помощта на перките си по дъното на водния басейн. „Гнездото“ има диаметър около 50 см и е до 15 см дълбоко. Според някои сведения женската охранява оплодения хайвер.

Арапаймата е важна от стопанско гледище риба. Месото ѝ се яде както в прясно състояние, така и сушено. Черният дроб на грамадната риба се смята за отровен и не се консумира. Интересно е, че и лешоядите, които ядат останалите вътрешности на арапаймата, оставят този орган непокътнат.

ПОСЛЕСЛОВ

В предговора на съветското издание на книгата си „На островите на дракона“ Пиер Пфефер пише следното за комодския варан:

„Като зоолог и приятел на природата ми остава само да пожелаая да се запазят и за бъдещите поколения драконовите острови и странната фигура на този чудовищен гуцер, който се е появил на земята преди около сто и шестдесет милиона години, да продължава още хилядолетия да се очертава все така на фона на чудесните пейзажи на Южните морета.“

Пожеланието на видния френски учен е действително прекрасно. Но то би могло да се изкаже не само за комодския варан, а и за всички останали великани на континентите и на морето. Пък и не само за тях.

В наши дни защитата на природата и най-вече на живата природа е наистина първостепенна задача. Наш дълг е да запазим за идните поколения преди всичко най-ценните и интересни организми, които съществуват на нашата планета. А освен тях и още толкова други растителни и животински видове! Защото — нали не сте забравили, драги читателю — човечеството може да строи космически кораби, орбитални станции, свръхзвукови самолети, атомни подводници и още всякакви други най-сложни апарати и машини, но то все още не може да създаде по изкуствен начин и най-малката тревичка, та дори голата, едноклетъчна амеба.

Ако обърнем поглед към далечното минало, ще видим, че в течение на милиарди години цялата история на организмовия свят върху нашата планета е всъщност една непрекъсната драма между живота и смъртта. Неизброимо множество индивиди, грамадно число видове и цели животински и растителни групи са изчезвали от лицето на Земята, а на тяхно място са се появявали нови, които са били по-добре приспособени към изменилите се условия за съществуване. Ако понастоящем на нашата планета са познати около 1,5 милиона видове животни, броят на измрелите е поне 5–6 пъти по-голям! И все пак победител в тази борба неизменно е излизал животът, защото въпреки

страхотната жътва на смъртта той винаги е оцелявал и процъфтявал, като постепенно е завладял почти цялата повърхност на нашата планета — от най-високите планински върхове до дълбините на Световния океан.

Така е било в течение на милиарди години, когато животът се е развивал само въз основа на суровите и неумолими закони, които действуват сред живата природа. Ала с появата на човека нещата постепенно са се изменили. Не може да се отрече фактът, че ако пътят, извървян от човечеството, от неговата люлка до наши дни, е бил, общо взето, осветяван от лъчите на еволюцията и прогреса, то като зловещи призраци по този път стоят сенките на множество животински видове, станали безвъзвратно жертва на „господаря на планетата“. И това, което е най-страшно, е обстоятелството, че колкото повече е напредвала науката и техниката, толкова повече са се увеличавали тези „призраци“, та чак до наши дни. Няма съмнение, че една от главните причини за окончателното изчезване или страхотното намаляване броя на множество животински видове от предисторическо време до днес е прякото им изстребване от човека.

Има сериозни основания да се смята, че още неолитният ловец е станал причина в някои области да изчезне един от най-могъщите сухоземни бозайници — мамутът. Въпреки примитивните си оръжия нашият далечен прадед е унищожавал тези древни гърбати слонове, водейки тежка борба за своето съществуване. В някои негови селища, така наречените „стоянки“, са открити кости дори от 1 500 мамута!

Вече в историческо време на различни места е продължило изстребването на още много други едри животни, някои от които са изчезнали окончателно от лицето на Земята. Подобно избиване е ставало и много векове, преди да бъде открито огнестрелното оръжие. Като пример може да бъде посочено изстребването на лъва на Балканския полуостров.

Още от някои съчинения на Херодот, Ксенофонт и Аристотел е известно, че лъвовете са живеели някога и в южните части на Балканския полуостров. Предполага се, че последните екземпляри от тях са били избити по тези места някъде около прехода между старата и новата ера на нашето летоброене.

Едно от най-едрите животни, изстребено окончателно от човека в историческо време, е турът, или дивият бик, който е родоначалник на

различни породи едър рогат добитък. Турът е бил разпространен в миналото почти в цяла Европа, а също така в някои области на Африка и Азия. В пределите на България това животно се е срещало още докъм края на XIII век, а последният тур е бил убит в Полша през 1627 г.

Откриването на огнестрелното оръжие и неговото все по-голямо усъвършенстване са се оказали гибелни за много видове едри животни. Съчетано с безогледна ловна страст или жажда за печалби, то е заплашвало с окончателно изстребване дори някои от най-едрите животни на Земята.

Общо през историческо време на нашата планета са изчезнали около 250 вида животни, голяма част от които са били пряко изстребени от човека. Освен това такива са били например споменатите берберски и капски лъвове в Африка, гигантската птица моа на Южния остров в Нова Зеландия, морската крава на Стелер, която се е срещала около някои острови в Берингово море, едрата нелетяща птица дронг, живяла на Маскаренските острови в Индийския океан, и още много други.

Освен чрез пряко избиване човекът е причинил и по косвен начин гибелта или е допринесъл за катастрофалното намаляване броя на множество диви животни.

Безогледното изсичане или унищожаване на горите, усвояването на все нови и нови площи за селскостопански, жилищни, транспортни и други нужди, пресушаването на обширни блатисти местности и пр. лишават множество видове от пригодните за тях места за обитаване и размножаване и това е една от главните причини за намаляването на техния брой в различни страни на света. Страшни опустошения върши и все по-голямото замърсяване на въздуха, водите и почвата с различни вредни отпадъчни продукти, с отровни и радиоактивни вещества. Може да се каже, че това замърсяване представлява в наши дни дори по-голяма опасност за дивите животни, отколкото прякото им избиване, изсичането на горите, пресушаването на блатата и пр., тъй като то взема вече планетарен мащаб. Замърсяването на Световния океан с нефтени продукти е красноречив пример в това отношение.

Ето защо все по-могъщи стават в наши дни гласовете, които призовават да се защитава природата и да се спасят множество животински и растителни видове от окончателно изчезване. Въпросът

е не само изключително важен от научно и практическо гледище, той има и известна морална страна.

Колкото могъщи и силни да са великаните всред животинския свят, те са безпомощни пред съвременния човек. И поради това наш дълг — дълг на културното човечество към края на 20-ти век е — да ги спасим! И не само тях!

Ние трябва да завещаем на идните поколения не само най-значителните постижения на науката, културата и техниката на нашето време, но и да се погрижим да им предадем живата природа на нашата планета с всичките ѝ приказни чудеса.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.